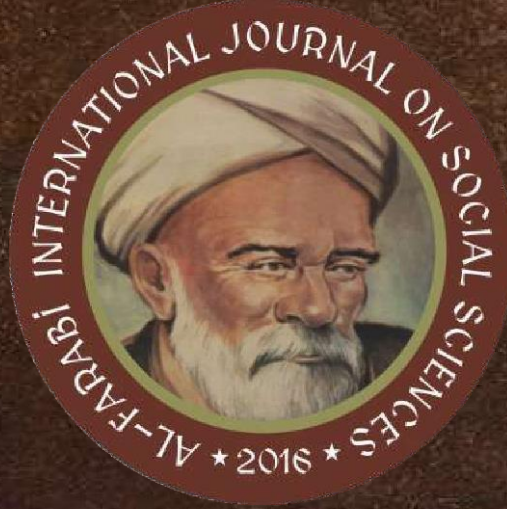

Year : March 2023 Volume 8, Issue 1

AL FARABI

International Journal on Social Sciences

Editor

Dr. Öğr. Üyesi Kadir AYDIN

IKSAD

Republic of Turkey

JOURNAL ID

The Name of Journal	: Al-Farabi International Journal on Social Sciences
Founded in	2016
ISSN	: 2564-7946
Issued in	: March 2023
Publisher of Journal	: IKSAD Publishing House
Editor	: Dr. Kadir AYDIN

Scientific Committee

Dr. Salih Öztürk -	Tekirdağ Namık Kemal University
Dr. Kadir Aydın -	Adıyaman University
Dr. Sehrane Kasımi-	Azerbaycan National Academy
Dr. Zhi Huan -	Çin Minzu University
Dr. A.S. Kistaubayeva -	Al – Farabi Kazak National University
Dr. Abdikalık Kunimjan -	Kazak State Women Pedagogy University
Dr. Ahmed Lid -	El Ezher University
Dr. Akira Hıbıkı -	Tohoku University
Dr. Akmaral S. Syrgakbayeva -	Al – Farabi Kazak National University
Dr. Bahit Kulbaeva -	S.Baybeşev Aktobe University
Dr. Bekzhan B. Meyrbaev -	Al – Farabi Kazak National University
Dr. Cholpon Toktosunova -	Rasulbekov Kırgız Economy University
Dr. D.K.Tölegenova -	Makhambet U. Batı Kazakistan State University
Dr. Elena Belik Veniaminovna -	Vladivostok Devlet Economy University
Dr. G.I. Ernazarova -	Al – Farabi Kazak National University
Dr. Gulşat Şugayeva -	Dosmukhamedov Atyrau University
Dr. İsaevna Urkimbaeva -	Abılay Han International Relations University
Dr. Karligash Baytanasova -	Al – Farabi Kazak National University
Dr. Kulaş Mamirova -	Kazak State Women Pedagogy University

Indexes

COPERNICUS INDEX

Eurasian Scientific Journal Index

Scientific Indexin Service

CiteFactor

ASOS Indeks

ISUU

Root Indexing

DRJI

ResearchBib Scientific

World Index

*Al-Farabi International Journal on Social
Sciences*

ISSN 2564-7946

Volume-8, Issue-1- March 2023

CONTENTS

Gülçin ŞAHİN KÖKLÜDAĞ Serdarhan Musa TAŞKAYA	İLKOKUL 1- 4. SINIF TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ MASALLARIN PROPP YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ	1-18
Zeynep NARMAN	AKDENİZ ÜLKELERİNDE DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ	19-36
Mazlum ÇELİK Alper TUTCU Veysel ARIKAN	COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE İŞ YERİ GÜVENLİĞİ YÖNETİMİ UYGULAMALARI İLE İŞ GÜVENCESİZLİĞİNİN ÇALIŞANLARIN ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞLARINA ETKİSİ	37-58
Ahmet YANIK Merve TOPTAN Ferah YILDIZ Damla TÜRKÖĞLU	Z KUŞAĞININ MUHASEBE MESLEĞİNİN İLK ADIMINDAKİ MOTİVASYONU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	59-70
Derya GÜNDÜZ HOŞGÖR Hacer GÜNGÖRDÜ Haydar HOŞGÖR	SAĞLIK PROFESYONELLERİNİN YAPAY ZEKAYA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ: METAFORİK BİR ARAŞTIRMA	71-87

İLKOKUL 1- 4. SINIF TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ MASALLARIN PROPP YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ*

Gülçin ŞAHİN KÖKLÜDAĞ¹Serdarhan Musa TAŞKAYA²

ABSTRACT

Various text types are used in Turkish textbooks in Turkey. These texts need to be examined and evaluated from various perspectives. There are various methods of doing this. One of these methods is the Propp method, which emerged in the study of fairy tales. The fact that the propp method has not been used before in the analysis of the texts in the Turkish textbook led the researcher to this method. The aim of this research is to examine primary school Turkish textbooks by using the Propp method. In the research, document analysis, one of the qualitative research methods, was used. The study material of the research consists of 11 fairy tale texts in the primary school 1st-4th grade Turkish textbooks grasped in public schools in Turkey in 2020-2021. Expert opinion was taken while choosing these tales. The tales were first read and summarized by the researchers, and then the symbols corresponding to the Propp functions were shown on the text by one of the researchers. The same tales were also evaluated by an expert evaluator other than the researchers, and the functions found were compared. The results reached by the researcher and the expert were evaluated with the Miles-Huberman formula. In the event that there is a difference of opinion between the researcher and the expert even on one item, the tale was read to a second expert and his final opinion was consulted and that opinion was taken as the basis. The formulas of the tales were derived with the symbols of the functions found.

In the research, it was found that the tales that can be reached at present are suitable for the Propp method; It has been determined that the tales in the textbooks meet the Propp functions and it is possible to extract the presentations of the tales. The educators of this model were trained by the unabridged, full version of the tales.

Keywords: Fairy Tale, Method of Propp, Turkish Education Program, Turkish Textbook

ÖZET

Türkiye’de Türkçe ders kitaplarında çeşitli metin türlerinden yararlanılmaktadır. Bu metinlerin çeşitli açılardan incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekir. Bunu yapmanın ise çeşitli yöntemleri vardır. Bu yöntemlerden biri de masal inceleme konusunda ortaya çıkan Propp yöntemidir. Propp yönteminin Türkçe ders kitabında yer alan metinlerin analizinde daha önce kullanılmamış olması araştırmacıyı bu yönetime yöneltmiştir. Bu araştırma Propp yöntemi ile ilkökul Türkçe ders kitaplarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma materyalini Türkiye’deki devlet okullarında 2020- 2021 yılında okutulan ilkökul 1- 4. sınıf Türkçe ders kitaplarında bulunan 11 masal metni oluşturmaktadır. Bu masallar seçilirken uzman görüşü alınmıştır. Masallar önce araştırmacılar tarafından okunup özetlenmiş daha sonra Propp fonksiyonlarının karşılığı olan semboller araştırmacılarından biri tarafından metin üzerinde gösterilmiştir. Aynı masallar, araştırmacılar dışında bir uzman değerlendirici tarafından da değerlendirilmiş ve bulunan fonksiyonlar karşılaştırılmıştır. Araştırmacı ve uzman tarafından ulaşılan sonuçlar, Miles-Huberman formülü ile değerlendirilmiştir. Araştırmacı ve uzman arasında bir maddede bile görüş ayrılığı olduğu durumda, masal ikinci bir uzmana okutularak onun nihai görüşüne başvurulmuş ve o görüş esas alınmıştır. Bulunan fonksiyonların sembolleriyle de masalların formülleri çıkarılmıştır.

* This study was produced from the master's thesis of the same name prepared in 2021.

Corresponding author:

¹Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin, Türkiye.

E-posta: gulcinkokludag@gmail.com, 5053542159, ORCID: 0000-0001-8786-0027

² Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı, Mersin, Türkiye.

E-posta: serdarhan@mersin.edu.tr, 5056408243, ORCID: : 0000-0003-0618-0084

Araştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır: Türkçe ders kitaplarındaki masalların Propp yöntemine uygun olduğu; ders kitaplarında yer alan masalların Propp fonksiyonlarını karşıladığı ve masalların formüllerini çıkarmanın mümkün olduğu tespit edilmiştir. Bu modelin eğitimciler tarafından tanınması, masalların kısaltılmamış ve tam halinin de öğrencilere sunulması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Masal, Propp Yöntemi, Türkçe Öğretim Programı, Türkçe Ders Kitabı.

* Bu çalışma, 2021 yılında hazırlanan aynı isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin, Türkiye.

E-posta: gulcinkokludag@gmail.com, 5053542159, ORCID: 0000-0001-8786-0027

2. Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı, Mersin, Türkiye.

E-posta: serdarhan@mersin.edu.tr, 5056408243, ORCID: : 0000-0003-0618-008

GİRİŞ

Masallar toplumların kültürünü yansıtan, özel bir anlatıcı tarafından olağanüstü özelliklerle süslenen, sözlü edebiyat ürünleridir. Boratav (1959), masalı toplumdaki kişilerin inanışlarından, törelerinden bağımsız, gerçekle alakası ve dinleyenleri inandırma iddiası olmayan düz yazı olarak tanımlamaktadır. İkna etme çabası içinde olmasa da dinleyiciler hayal dünyasına dalmakta ve aktarılacak olan etik ve eğitim öğelerini algılamaktadır.

Masallar çocuk eğitimi açısından çok önemlidir. Henüz somut işlemler döneminde olan çocuklara verilmek istenilen ahlaki öğütler, masal kahramanı ile çocuğa öğretilir. Bunun yanı sıra dil öğretiminde de masallardan yararlanılmaktadır.

Aksan, önce aileden ve yakın akrabalarından başlayarak daha sonra yakın çevreden öğrenilen dilin toplumdaki kişiler arasında güçlü bağlar kurduğunu ifade etmektedir (1977). Anadil gelişiminde, çocuğun öğreneceği yeni kelimeler için masallardan yararlanılabilir. Bu amaçla kullanılacak masalların çocukların dil gelişimi destekleyecek niteliklere sahip olması gerekmektedir. Bu konuda Erdal (2009), masal gibi metinlerin okul öncesi ve okul dönemi çocuklarına direk hitap ettiğini ve bu metinler vasıtasıyla yazarların çocukla bir araya geldiğini bu nedenle yazı dilinin ve anlatımın ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Sever de, ana dil gelişimi açısından, çocuk edebiyatının, ana dile karşı sevgi ve hassasiyet oluşturabileceğini belirtmektedir (2017). Şirin ise, çocuğun hayal dünyasına göre ve onun anlayabileceği bir dille anlatımın, çocuğun hayatına doğrudan ulaşacağını vurgulamaktadır (1994).

Günümüzde çocuk edebiyatında hiç olmadığı kadar büyük gelişmeler yaşamaktadır. Can (2012), 17. yüzyıldan sonra çocuk edebiyatının nicelik ve nitelik bakımından geliştiğini, yetişkinlere hitap eden edebiyat eserlerinden ayrıldığını ifade etmektedir. Kıbrıs (2000), 18. yüzyıldan sonra çocuk eğitiminde önemli bilim dallarının ortaya çıktığını ve çocuk edebiyatına yoğun bir ilginin başladığını vurgulamaktadır.

Güleç ve Geçgel; 19.yüzyılın sonlarına doğru İngiltere’de bazı çocuk kitaplarının görsel olarak basılmaya başladığını, somut işlemler dönemindeki çocukların, kitaplardaki olayları resimler aracılığıyla görmeleri ve anlamaları açısından çocuk kitaplarının önemli olduğunu ifade etmektedir (2012). Neydim; 20.yüzyıl döneminde, Antoine de Saint – Exupery’nin kaleme aldığı Küçük Prens adlı yapıt büyük ilgi gördüğünü ayrıca Ferenc Molnar’ın yeniden çocuğa uygun olarak Ezop Masalları, Grimm Masalları, Andersen Masalları adlı eserleri ortaya çıkardığını belirtmektedir (2007).

Kartal ise; toplumsal değişimlerin etkisiyle hazırlanan çalışmaların 21. yüzyıldan sonra yerini çocuğun değerli görülmeye başladığı; bilim ve teknolojik gelişmelerle çocuk edebiyatı çalışmalarında hızlı gelişmelerin yaşandığını ifade etmektedir (2020).

Uzman yazarların kaleme aldığı, çocukların dil gelişimine katkı sağlayan, içinde yaşadığı toplumun kullandığı gündelik kelimeleri kavramalarını sağlayan, duygu ve düşüncelerine sanatsal izler bırakan eserler çocukların edebiyata olan ilgisini arttırmıştır.

Çocuklara hitap etmek isteyen yazarların, öncelikle çocuklarla empati kurup onlar gibi düşünerek nitelikli eserler ortaya çıkarması gerekmektedir (Sever, 2017). Çocuk edebiyatı eserlerinin öncelikle çocuk açısından eğlenceli olması beklenmektedir. Çocuk edebiyatı türleri arasında masal, eğlendirerek öğretme işlevini de gören edebi bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır.

Masallardaki konular, çocuğu eğlendiren, düşündüren, merak ettiren, dinlendiren konular olmalıdır. Karatay (2016), kitaplardaki konuların, çocukların dünyalarında yer alan olaylara, sorunlara veya kazandırılmak istenilen davranışa yönelik olması gerektiğini; özellikle de aile, hayvan ve doğa sevgisi içeren konuların çocuk merkezinden çevresine doğru olacak şekilde yazılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Masallar, her ne kadar yetişkinler tarafından üretilse de en çok çocuklara hitap etmesi sebebiyle, çocuklar için uygun olup olmadığı her zaman gündemde olan bir tartışma konusu olmuştur. Masallarda işlenen iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin kavramları çocukların iç dünyasında nasıl canlandığı ve duygularını olumlu ya da olumsuz etkileyip etkilemediği merak edilmiş bir husustur. Günümüzde masal türünün çocuk gelişimine faydalı olduğu görüşünün daha ağır bastığı görülmektedir. Şirin (1994), masallarda yer alan mesajlar, kahramanlar ve akıllarda kalan anlamı ile çocukların içinde yer aldığı soyut dünyaya çok benzediğini belirtmektedir.

Çocuklar okul öncesinde tanıştığı masallarla, okulda Türkçe dersinde ve bu derste materyal olarak kullanılan ders kitabında karşılaşmaktadır. Türkçe dersinin belirtilen hedeflere ulaşmasında, tüm öğrencilere aynı anda ulaşan en temel materyal ders kitaplarıdır. Arı'ya (2014) göre, öğrenciler en kolay ulaşılabilen ders aracı olan ders kitaplarından her zaman her yerde yararlanılabilmektedir.

Özbay (2003), 108 Türkçe öğretmeniyle görüşülerek yaptıkları “Öğretmen Görüşlerine Göre Ankara Merkez İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi” isimli çalışmalarında Türkçe öğretmenlerinin derslerde öncelikli olarak ders kitabından yararlandıklarını (%94.44) araştırma sonuçlarına dayanarak ortaya koymaktadır. Aynı çalışmada kaynak olarak seçilebilecek dergilerin oranı %2,77; gazeteler %0,92; teyp ve video ve televizyon, slayt, tepegöz vb. %0,92; radyo ve bilgisayar ise % 0 olarak sonuçlanmıştır. Bu sonuçlara göre öğretmenlerin öncelikle ders kitaplarından yararlandıklarını daha sonra ise görsel-işitsel araç gereçlerden faydalandıklarını ifade etmektedir.

Okullarda Türkçe derslerinde dil öğretimi sürecinde, metinlerdeki bilgilerin öğrenciye ayrıntılı aktarıldığını, dil değil de dil ile ilgili çeşitli bilgilerin öğretildiğini ifade eden Güneş, bu uygulamanın öğrencilerde yaratıcı yazma ve düşünmeyi yok ederek dilin günlük kullanımından uzaklaştırdığını belirtmektedir (2017). Öğrencileri merkeze alan ve aktif öğrenen duruma getiren uygulama ve metinlerin seçilmesi gerekmektedir. Bunun içinde derslerden metinlerden etkili bir şekilde yararlanmak gerekmektedir.

Türkçe ders kitaplarından masal türü metinler önemli bir yer tutmaktadır. Bu türün ders kitaplarında anlama ve anlatım kazanımlarına yönelik yararlanmak için çeşitli bilimsel yöntemlerle incelenmesi gerekmektedir. Masallar genel olarak çok çeşitli yöntemlerle incelenebilmektedir. Masal inceleme yöntemlerinden bazıları şunlardır:

1. Klasik Yöntem
2. Göstergibilimsel Yöntem
3. Katılanlar/ Aktanlar Analizi (Masalda Yer Alan Şahıslar ve Bu Şahısların Yüklendikleri Fonksiyonlar)
4. Masalın Üst Yapı Analizi (Super-Sutstructure), Anlatı Sözdizimi (Sentaksı)
5. Propp Yöntemi

Bu yöntemler içinde Türkiye’de az kullanılan ancak diğer birçok ülkede masal inceleme alanında sık kullanılan yöntemlerden biri de Propp yöntemidir. Bu yöntemin kurucusu olan Propp

(2020), masalların yapısını ortaya koyarken fonksiyonların 31 tane olduğunu ve masal hareketlerinin bu fonksiyonlar içinde yer aldığını söylemektedir. Birbirini takip eden fonksiyonların birbirine engel olmadığını ve tek ekseninde olduğunu göstermiş, fonksiyonların büyük bir kısmının çift olduğunu bazılarının ise grup olduğunu bunun sonucunda ortaya çıkan şemaların masalların ölçü birimi olduğunu söylemektedir. Masal tipleri için de yedi farklı karakterden bahsetmektedir. 31 tane olarak belirlediği fonksiyonları, 7 kişinin üstlendiğini ortaya koymaktadır. Buna göre kişi ve fonksiyon sayısı değişmemekte, ancak fonksiyonların sıralaması değişiklik gösterebildiğini belirtmiştir.

Propp, işlevleri yerine getiren kişilere ait eylem alanlarını yedi şekilde ele almaktadır. Bu masal tipleri ise şunlardır:

1. Saldırgan (Kötü kişi)
2. Bağışçı (Sağlayıcı)
3. Yardımcı
4. Prenses ve babası
5. Gönderen
6. Kahraman
7. Düzmece kahraman (Propp, 2020).

Propp'un incelediği masallar genelde olağanüstü masallar kategorisine giren masallardır. Bu masallarda kurgu genelde aynıdır. Propp (2020: 23), kişiler değişse de işlevlerin değişmediğine dair şu örnekleri verir:

- “1. Kral, bir yiğide, bir kartal verir. Kartal, yiğidi başka bir krallığa götürür.
2. Büyükbaba, Suçenko'ya bir at verir. At, Suçenko'yu başka bir krallığa götürür.
3. Bir büyücü, İvan'a bir kayık verir. Kayık, İvan'ı başka bir krallığa götürür.
4. Kraliçe, İvan'a bir yüzük verir. Yüzükten çıkan iri yarı adamlar İvan'ı başka bir krallığa götürürler.”

Türkçe ders kitaplarındaki masalları inceleyen çalışmalar olmakla beraber, masalın biçimbilimi olarak Propp yöntemiyle incelemeye rastlanmamıştır. Yapılan ilgili alan taramasında Türkiye'de ilkökul Türkçe ders kitaplarında yer alan masalların hâlâ klasik metin çözümlemesi yöntemiyle çözümlendiği görülmektedir. Bu araştırmada Propp yöntemine dayanarak, eğitimcilere metin incelemede kullanılabilecek bir masal inceleme modeli önerilmiştir. Bu yöntemin incelenmesi ile metin çözümleme çalışmalarında, farklı bir yöntem kullanılabileceği düşünülmektedir.

AMAÇ

Araştırma, Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin sözcük dağarcığına aynı zamanda metinleri anlama ve anladıklarını değerlendirmeye katkısını, farklı bir yöntem kullanarak anlamak için hazırlanmıştır. Araştırmanın hem yaratıcı yazma çalışmaları hem de metinleri değerlendirmeye farklı bir bakış getirmesi hedeflenmiştir.

Bu araştırmada “İlkokul 1- 4. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan masalların Propp Metodu fonksiyonlarını karşılama durumu nedir?” probleminden yola çıkarak, ilkökul 1-4. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan masalların Propp yöntemi fonksiyonlarını karşılama durumlarının ortaya koyulması amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. İlkokul 1- 4. sınıf Türkçe Ders Kitabında yer alan masalların Propp Yöntemi fonksiyonlarını karşılama durumu nedir?”

2. İlkokul 1-4. sınıf Türkçe Ders Kitabında yer alan masalarda kullanılan fonksiyonların sıklığı nedir.

YÖNTEM

Nitel bir çalışma olan bu araştırmada, Türkçe dersi metin türleri ile ilgili olduğu için araştırmada doküman analizi modeli kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek, doküman analizini, araştırmak istenen konuyla ilgili olan yazılı metinlerin incelenmesi olarak tanımlamaktadırlar (2008). Araştırma verileri doküman incelemesi yoluyla toplanmış, Türkçe ders kitapları doküman incelemesine kaynak olmuştur.

Araştırmada veri analizinde Propp yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, tüm dünyada uzun yıllardır sadece masalarda değil; sinema, müzik, tiyatro gibi eserlerin değerlendirilmesinde kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra ders kitaplarında masalara oldukça çok yer verilmesi bu nedenle de sadece masal analizinde sık kullanılan bir yöntemin olması nedeniyle Propp yöntemi tercih edilmiştir.

Araştırmanın temel veri kaynağını, MEB tarafından 2020-2021 eğitim-öğretim yılında ilkokullarda okutulan 1- 4. Sınıf Türkçe ders kitabındaki masal metinleri oluşturmaktadır. EBA portalı üzerinden indirilmiş olan 1-4. Sınıf Türkçe ders kitaplarındaki tüm masal metinleri incelenmiştir. Araştırmacı, Türkçe Ders Kitabındaki hikâye edici metinlerden masaları seçerken, masal kriterlerine dikkat etmiştir. Bu çalışmada kullanılan masallar, masal formellerine ve zaman, karakter, mekân, olay örgüsüne dikkat edilerek ayrıca kendi alanında yetkin, yüksek lisans mezunu Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerinin görüşlerine başvurularak seçilmiştir.

Çalışma Materyalleri

Bu araştırmada, 2020-2021 eğitim öğretim yılında devlet okullarında kullanılmakta olan Türkçe ders kitabındaki masal metinleri incelenmiştir. Masalların ders kitaplarına ve sınıflara göre dağılımı Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1

İlkokul 1-4. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Masal Sayıları

Kitap	Masal Sayısı
1. Sınıf Ders Kitabı	2
2. Sınıf Ders Kitabı	3
3. Sınıf Ders Kitabı	3
4. Sınıf Ders Kitabı	3
Toplam Masal Sayısı	11

Tablo 1. de görüldüğü gibi, 1. sınıf Türkçe ders kitabında 2, 2. sınıf Türkçe ders kitabında 3, 3. sınıf Türkçe ders kitabında 3 ve 4. sınıf Türkçe ders kitabında üçer masal metini bulunmaktadır. Bu çalışmada toplam 11 masal metini incelenmiştir.

VERİLERİN ANALİZİ

Bu çalışmada Türkçe ders kitabındaki masal metinleri veri kaynağı olarak ele alınmış ve doküman incelemesine tabi tutulmuştur. Masalların Propp fonksiyonlarının uygunluğu incelenirken, Propp’un maddeler halinde sunduğu fonksiyon tablosundaki kriterlere tek tek bakılmış, yer alan fonksiyonlar için verilen ölçekte maddenin karşılığına “+” işareti konmuştur. Burada, ders kitaplarındaki masalarda fonksiyonların kaç tane olduğunu değil, Propp’un hangi kriterlerinin olup

olmadığı incelenmiştir. Günay (1975), her masalın bütün fonksiyonları karşılamayabileceğini, eksik olan fonksiyonların masal gidişatını etkilemeyip bir sonraki fonksiyonla masalın devam edeceğini belirtmektedir.

Bu çalışma, aşağıdaki basamaklara göre yürütülmüştür:

- Araştırma için literatür taraması yapılmış daha sonra araştırmanın genel taslağı oluşturulmuştur.
- 2020-2021 eğitim öğretim yılı boyunca okutulacak tüm Türkçe ders kitapları EBA portalı üzerinden indirilmiştir.
- Araştırma kapsamında yer alan tüm masallar tespit edilmiş, masalların masal kriterlerine uygunluğu uzman görüşü doğrultusunda belirlenmiştir.
- Ders kitaplarında yer alan masal metinleri araştırmacı tarafından okunmuş, özetlenmiş ve masal metinlerindeki fonksiyonlar belirlenmiştir.
- Masallar ilk önce fonksiyonlarına göre sembolize edilmiş, bu fonksiyonlara bağlı olarak ortaya çıkan masal kesitleri gösterilmiştir.
- Masallarda var olan fonksiyonlar alt basamaklarına göre incelenmiş, olmayan fonksiyonlar için alt basamaklara bakılmamıştır.
- Masalların tahlilleri yapıldıktan sonra fonksiyon listesi değerlendirilmiş ve masalların Propp fonksiyonlarını karşılama durumuna bakılmıştır.
- Masallar daha sonra başka bir değerlendirici tarafından okunmuş, analiz edilmiş ve Propp fonksiyonları aranmıştır. Araştırmacı ve değerlendircinin çalışmaları karşılaştırılarak aralarındaki geçerlik Miles-Huberman formülü ile değerlendirilmiştir. Uyumsuzluk durumlarında ikinci bir değerlendiricinin görüşü alınmış ve o görüş geçerli sayılmıştır.
- Masallardaki fonksiyonları gösteren şablon inceleme ölçütü olarak kullanılmıştır. Fonksiyonları tespit ederken, Ek 2’de yer alan masal değerlendirme formundaki “Var” veya “Yok” seçeneği, maddede yer alan özelliğin masal metninde bulunma durumuna göre işaretlenmiştir.
- Propp yönteminde yer alan 31 fonksiyonun kaç tanesinin ders kitabındaki masallarda yer aldığı tespit edilmiştir.
- Ders kitaplarında yer alan masallarda bulunmayan Propp fonksiyonları belirtilmiştir.

GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK

Araştırmanın güvenilirliğini arttırmak, masal çözümlerinin doğru ilerlediğinden emin olmak ve çözümleyici ile araştırmacının aynı kişi olması sebebiyle yanlılığı ortadan kaldırabilmek için masallar araştırmacılar dışında bir uzman değerlendiriciye daha okutulmuştur. Araştırmacı ve 1. uzman değerlendirici arasındaki sonuçlar karşılaştırılmış, Miles-Huberman güvenilirlik formülü ile güvenilirlik hesaplanmıştır. Araştırmacı ve 1. uzman değerlendirici arasında görüş birliği sağlanmadığında 2. Bir uzman değerlendiriciye tahliller yaptırılmış ve onun görüşü geçerli sayılmıştır. Değerlendiriciler kendi alanında yetkin, yüksek lisans mezunu, bir sınıf ve bir de edebiyat öğretmeninden oluşmaktadır.

Miles-Huberman formülü: $\Delta = C \div (C + \partial) \times 100$ formülü kullanılarak hesaplanabilir. Formülde, Δ : Güvenirlik katsayısını, C : Üzerinde görüş birliği sağlanan konu/terim sayısını, ∂ : Üzerinde görüş birliği bulunmayan konu/terim sayısını ifade etmektedir” (Baltacı, 2017: 8). Araştırmacı ve 1. uzman değerlendirici arasındaki Miles Huberman güvenilirlik sonuçlarına göre, 3 masalda %100 uyum, 2 masalda %87 ve üzeri uyum, 4 masalda % 85 uyum, 2 masalda ise % 80 uyum olduğu görülmüş ve uyum sağlanmamış olan kısımlar 2. değerlendiricinin görüşüne sunulmuştur.

BULGU ve YORUMLAR

Araştırmada elde edilen bulgular aşağıdaki şekildedir:

1. İlkokul 1. Sınıf Türkçe Ders Kitabında (TüDK) Yer Alan Masalların Propp Yöntemi Fonksiyonlarını Karşılama Durumu

1.1. Minik Gezegen ve Küçük Astronot (Özel-1 Yayınevi)

Tablo 2

“Minik Gezegen ve Küçük Astronot” Masalına Ait Propp Fonksiyonları

	Fonksiyon
Minik bir gezegen varmış.	α
Dünyadan bir uzay gemisinin geleceği haberi gelmiş.	ϵ^3
Minik gezegen onu fark edemeyeceklerini düşünüp üzülmüş.	α^6
Beklenen uzay gemisi gelmiş.	B
Astronot minik gezegene gelmiş.	D^7
Astronot gezegene çiçek dikmiş.	F^2
Minik gezegen çiçeği sarmalamış ve astronota el sallamış.	D^2

Tablo 2. de, Özel-1 Yayınevi tarafından yayınlanan “Minik Gezegen ve Küçük Astronot” masalına ait fonksiyonlar aşağıda sıralanmıştır.

1. “Minik bir gezegen varmış.” cümlesinde “ α ” başlangıç durumu tespit edilmiştir.
2. “Dünyadan bir uzay gemisinin geleceği haberi gelmiş” cümlesinde “ ϵ^3 ” yani “üçüncü bir kişi aracılığıyla yapılan sorgulama ya da başka benzer durumlar” fonksiyonu,
3. “Minik gezegen onu fark edemeyeceklerini düşünüp üzülmüş” cümlesinde her iki inceleyen de “ α^6 ” yani “başka biçimlerde ortaya çıkan eksiklik” fonksiyonu,
4. “Beklenen uzay gemisi gelmiş” cümlesinde “B” yani “aracılık, bağlantı anı” fonksiyonu,
5. “Astronot minik gezegene gelmiş” cümlesinde “ D^7 ” yani “başka istekler” fonksiyonu,
6. “Astronot gezegene çiçek dikmiş” cümlesinde “ F^2 ” yani “maddi hediye verilir” fonksiyonu,
7. “Minik gezegen çiçeği sarmalamış ve astronota el sallamış” cümlesinde “ D^2 ” yani “selamlanır ve sorguya çekilir” fonksiyonu gözlemlenmiştir.

“Minik Gezegen ve Küçük Astronot” masalı, H-J ve M-N çiftlerini ihtiva etmeyen iki hareketli ve yedi fonksiyonlu bir masaldır. Masalda Propp fonksiyonlarına rastlanmış ancak kısaltma bir masal olmasıyla fonksiyon sayısı sınırlı kalmıştır. Bazı fonksiyonların olmayışının masalın düzenini bozmadığı gözlenmiştir. Masala ait şema şu şekilde tespit edilmiştir:

- I. $\alpha \epsilon^3 \alpha^6$
- II. $B D^7 F^2 D^2$

1.2. Altın, Kılıç ve Kitap (Özel-1 Yayınevi)

Tablo 3

“Altın, Kılıç ve Kitap” Masalına Ait Propp Fonksiyonları

	Fonksiyon
1. Yaşlı adam hastalanıp yatağa düşmüş	α
2. Üç oğlunu yanına çağırıp nasihat etmiş	γ^2
3. Yaşlı baba ölür	B^2
4. Çocuklar mirası paylaşır	A^5
5. Büyük oğlan altınları harcar.	a^5
6. Ortanca oğlan kılıçla ölür	Θ^2
7. En küçük oğlan kitapları okur ve sevilen bir insan olur.	E^1
8. En küçük oğlan babasının nasihatini yerine getirmiş.	E^3

Tablo 3. te, Özel-1 Yayınevi tarafından yayınlanan “Altın, Kılıç ve Kitap” adlı masalda; “ α ” başlangıç durumuyla başlayıp, “ γ^2 ” “istek ve emir”; “ β^2 ” “ana babanın ölümü”; “ A^5 ” “yağmanın diğer şekilleri”; “ a^5 ” paranın veya hayati nesnelerin eksikliği”; “ Θ^2 ” “kahraman istemeden sihirli vasitanın kurbanı olur”; “ E^1 ” “imtihan başarılı” ve “ E^3 ” “ölmüş kimsenin isteği yerine getirilir” fonksiyonlarının yer aldığı gözlenmiştir.

“Altın, Kılıç ve Kitap” masalı, M-N çiftini ihtiva eden iki hareketli ve sekiz fonksiyonlu bir masaldır. Masalda Propp fonksiyonlarına rastlanmış ancak kısaltma bir masal olmasıyla fonksiyon sayısı sınırlı kalmıştır. Bazı fonksiyonların olmayışının masalın düzenini bozmadığı gözlenmiştir. Masala ait şema şu şekilde tespit edilmiştir:

- I. $\alpha \gamma^2 \beta^2$
- II. $A^5 a^5 \Theta^2 E^1 E^3$

2. İlkokul 2. Sınıf TüDK’da Yer Alan Masalların Propp Yöntemi Fonksiyonlarını Karşılama Durumu

2.1. Cimrinin Kedileri (Özel-2 Yayınevi)

Tablo 4

“Cimrinin Kedileri” Masalına Ait Propp Fonksiyonları

	Fonksiyon
1. Zengin bir adam ve kedileri varmış.	α
2. Anne kedi yavrularına öğütler verirmiş.	γ^2
3. Cimri adam mallarının azalmasının suçunu kedilere yüklemiş.	A^{20}
4. Cimri adam kedileri evden kovmuş.	A^9
5. Cimri adamın bir arkadaşı onu ziyarete gelmiş.	B
6. Arkadaşı mallarını fakirlerle paylaşırsa mallarının artacağını söylemiş.	ϵ^3
7. Cimri adam kedileri affedip eve geri almış.	E^5
8. Adam cimrilikten, kediler sefaletten kurtulmuş.	K^2

Tablo 4. te, Özel-2 Yayınevi tarafından yayınlanan “CİMRİNİN KEDİLERİ” adlı masala ait fonksiyonlar aşağıda sıralanmıştır:

1. “Zengin bir adam ve kedileri varmış.” cümlesinde “ α ” başlangıç durumu şeklinde tespit edilmiştir.
2. “Anne kedi yavrularına öğütler verirmiş” cümlesinde “ γ^2 ” yani “istek ve emir” fonksiyonu,
3. “Cimri adam mallarının azalmasının suçunu kedilere yüklemiş.” cümlesinde “ A^{20} ” yani “iftira” fonksiyonu,
4. “Cimri adam kedileri evden kovmuş” cümlesinde “ A^9 ” yani “kovulma” fonksiyonu,
5. “Cimri adamın bir arkadaşı onu ziyarete gelmiş.” cümlesinde “B” yani “bağlayıcı olay” fonksiyonu,
6. “Arkadaşı mallarını fakirlerle paylaşırsa mallarının artacağını söylemiş.” cümlesinde “ ϵ^3 ” yani “başka şahıslar vasıtasıyla soruşturma” fonksiyonu,
7. “Cimri adam kedileri affedip eve geri almış” cümlesine “ E^5 ” yani “zavallıya merhamet edilir” fonksiyonu,
8. “Adam cimrilikten, kediler sefaletten kurtulmuş” cümlesinde “ K^2 ” yani “birkaç yardımcı ile beraber birden kazanma” fonksiyonu gözlenmiştir.

“Cimrinin Kedileri” masalı H-J ve M-N çiftlerini ihtiva etmeyen iki hareketli ve sekiz fonksiyonlu bir masaldır. Masalda Propp fonksiyonlarına rastlanmış ancak kısaltma bir masal olmasıyla fonksiyon sayısı sınırlı kalmıştır. Bazı fonksiyonların olmayışının masalın düzenini bozmadığı gözlenmiştir. Masala ait şema şu şekilde tespit edilmiştir:

- I. $\alpha \gamma^2 A^{20} A^9$
- II. $B \epsilon^3 E^5 K^2$

2.2.Çiftçiyle Oğulları (Özel-2 Yayınevi)

Tablo 5

“Çiftçiyle Oğulları” Masalına Ait Propp Fonksiyonları

	Fonksiyon
1. Zengin ve yaşlı bir adam varmış.	α
2. Öleceğini anlamış ve çocuklarına öğüt vermiş.	γ^2
3. Kendisi öldükten sonra atalarından kalan toprakları satmamalarını istemiş.	D^3
4. Harmanı kaldırıncı tarlayı bellemelerini ve gömüyü aramalarını istemiş.	F^9
5. Yaşlı adam ölmüş.	B^2
6. Babaları ölünce oğullar sözünü tutup tarlayı kazıp ekmişler.	E^3
7. Tarlayı ekip kazdıkcı yılsonunda çok fazla ürün almışlar.	F^6
8. Babalarının öğüdü ile asıl gömünün çalışmak olduğunu anlamışlar.	w^3

Tablo 5. te, Özel-2 Yayınevi tarafından yayınlanan “Çiftçiyle Oğulları” adlı masal metnine ait fonksiyonlar aşağıda sıralanmıştır:

1. “Zengin ve yaşlı bir adam varmış.” başlangıç cümlesinde “ α ” başlangıç durumu tespit edilmiştir.
2. “Öleceğini anlamış ve çocuklarına öğüt vermiş.” cümlesi “ γ^2 ” yani “istek ve emir” fonksiyonu,
3. “Kendisi öldükten sonra atalarından kalan toprakları satmamalarını istemiş” cümlesinde “ D^3 ” yani “ölümünden sonra yapılacak bir hizmet istenir” fonksiyonu,
4. “Harmanı kaldırıncı tarlayı bellemelerini ve gömüyü aramalarını istemiş” cümlesinde “ f^9 ” yani “Vasıta ihtiyaç duyulduğu zaman kendi usulünce ortaya çıkacağını belirtir.” fonksiyonu,
5. “Yaşlı adam ölmüş” cümlesinde “ β^2 ” yani “Ana babanın ölümü” fonksiyonu,
6. “Babaları ölünce oğullar sözünü tutup tarlayı kazıp ekmişler” cümlesinde “ E^3 ” yani “Ölmüş kimsenin isteği yerine getirilir” fonksiyonu,
7. “Tarlayı ekip kazdıkcı yılsonunda çok fazla ürün almışlar” cümlesinde “ F^6 ” yani “Vasıta bulunur” fonksiyonu,
8. “Babalarının öğüdü ile asıl gömünün çalışmak olduğunu anlamışlar” cümlesinde “ w^3 ” yani “Maddi mükafat veya kazanılan diğer şeyler” fonksiyonu gözlenmiştir.

“Çiftçiyle Oğulları” masalı M-N çiftlerini ihtiva eden iki hareketli ve sekiz fonksiyonlu bir masaldır. Masalda Propp fonksiyonlarına rastlanmış ancak kısaltma bir masal olmasıyla fonksiyon sayısı sınırlı kalmıştır. Bazı fonksiyonların olmayışının masalın düzenini bozmadığı gözlenmiştir. Masala ait şema şu şekilde tespit edilmiştir:

- I. $\alpha \gamma^2 D^3 F^9 \beta^2$
- II. $E^3 F^6 w^3$

2.3. Dağınık Karga (Özel-2 Yayınevi)

Tablo 6

“Dağınık Karga” Masalına Ait Propp Fonksiyonları

	Fonksiyon
1. Dağınık bir karga varmış.	α
2. Gakguk ailesinden ayrı yaşamak istediğini söylemiş.	β^3
3. Gakguk ormanın diğer ucunda bir ev kurmuş ve onu da berbat etmiş.	$\hat{i}$
4. Bir gün yuvasına ziyaretçileri gelmiş.	ϵ^3
5. Gelen konuklar pisliği görüp kızarak evden gitmişler.	α^6
6. Gakguk pislikten hasta olmuş.	A^6
7. Gakguk hatasını ve annesinin haklı olduğunu anlar, iyileşip mutlu yaşar.	E^7

Tablo 6. da, Özel-2 Yayınevi tarafından yayınlanan “Dağınık Karga” adlı masala ait fonksiyonlar aşağıda sıralanmıştır.

1. “Dağınık bir karga varmış” cümlesinde “ α ” başlangıç durumu tespit edilmiştir.
2. “Gakguk ailesinden ayrı yaşamak istediğini söylemiş” cümlesinde “ β^3 ” yani “Çocukların, gençlerin ayrılığı (uzaklaşması)” fonksiyonu,
3. “Gakguk ormanın diğer ucunda bir ev kurmuş ve onu da berbat etmiş” cümlesinde “ i ” yani “Ayrılık, kahramanın evden gidişi” fonksiyonu,
4. “Bir gün yuvasına ziyaretçileri gelmiş” cümlesinde “ ϵ^3 ” yani “Başka şahıslar vasıtasıyla soruşturma” fonksiyonu,
5. “Gelen konuklar pisliği görüp kızarak evden gitmişler” cümlesinde “ α^6 ” yani “Başka biçimde ortaya çıkan eksikler” fonksiyonu,
6. “Gakguk pislikten hasta olmuş” cümlesinde “ A^6 ” yani “Sakatlama” fonksiyonu,
7. “Gakguk hatasını ve annesinin haklı olduğunu anlar, iyileşip mutlu yaşar” cümlesinde “ E^7 ” yani “Diğer hizmetler yapılır, bir istek yerine getirilir, dini fiiller” fonksiyonu gözlenmiştir.

“Dağınık Karga” masalı H-J ve M-N çiftlerini ihtiva etmeyen tek hareketli ve yedi fonksiyonlu bir masaldır. Masalda Propp fonksiyonlarına rastlanmış ancak kısaltma bir masal olmasıyla fonksiyon sayısı sınırlı kalmıştır. Bazı fonksiyonların olmayışının masalın düzenini bozmadığı gözlenmiştir. Masala ait şema şu şekilde tespit edilmiştir:

$$I. \quad \alpha \beta^3 \hat{i} \epsilon^3 \alpha^6 A^6 E^7$$

3. İlkokul 3. Sınıf TüDK’da Yer Alan Masalların Propp Yöntemi Fonksiyonlarını Karşılama Durumu

3.1. Şıpsıp İle Tıptıp (Özel-3Yayınevi)

Tablo 7

“Şıpsıp İle Tıptıp” Masalına Ait Propp Fonksiyonları

	Fonksiyon
1. Şıpsıp ve Tıptıp adında iki su damlacığı varmış.	α
2. Uzakları merak edip evden ayrılmışlar.	β^3
3. Yolda bir sürü engeli aşmışlar ama Emine Hanım’a yakalanmışlar.	D^8
4. Tencereden buharlaşarak bulutlara konmuşlar.	G^1
5. Bulutlara gelince yok olmaktan kurtulmuşlar.	E^8
6. Şıpsıp yağmur olup Mavi Göl’e düşer	R^8
7. Tıptıp kar olup dağlara uçar.	T^1
8. Tıptıp eriyip su olur ve Mavi Göl’e, Şıpsıp’ın yanına gelir ve hiç ayrılmazlar.	E^9

Tablo 7. de, Özel-3 Yayınevi tarafından yayınlanan “Şıpsıp İle Tıptıp” adlı masala ait fonksiyonlar aşağıda sıralanmıştır:

1. “Şıpsıp İle Tıptıp” adında iki su damlacığı varmış.” cümlesinde “ α ” başlangıç durumu tespit edilmiştir. Devam eden diğer cümlelerde; “ β^3 ” yani “Uzakları merak edip evden ayrılmışlar”; “ D^8 ” yani “Yolda bir sürü engeli aşmışlar ama Emine Hanım’a yakalanmışlar.”; “ G_1 ” yani “Tencereden buharlaşarak bulutlara konmuşlar.”; “ E^8 ” yani “Bulutlara gelince yok olmaktan kurtulmuşlar.”; “ R^8 ” yani “Şıpsıp yağmur olup Mavi Göl’e düşer”; “ T_1 ” yani “Tıptıp kar olup dağlara uçar.”; “ E^9 ” yani “Tıptıp eriyip su olur ve Mavi Göl’e, Şıpsıp’ın yanına gelir ve hiç ayrılmazlar.” fonksiyonları gözlenmiştir.

“Şıpsıp ile Tıptıp” masalı, M-N çiftini ihtiva eden üç hareketli ve sekiz fonksiyonlu bir masaldır. Masalda Propp fonksiyonlarına rastlanmış ancak kısaltma bir masal olmasıyla fonksiyon sayısı sınırlı

kalmıştır. Bazı fonksiyonların olmayışının masalın düzenini bozmadığı gözlenmiştir. Masala ait şema şu şekilde tespit edilmiştir:

- I. $\alpha \beta^3 D^8 G^1$
- II. $E^8 R^s$
- III. $T^1 E^9$

3.2. Kral ve Tohum (MEB Yayinevi)

Tablo 8

“Kral ve Tohum” Masalına Ait Propp Fonksiyonları

	Fonksiyon
1. Çocuğu olmayan yaşlı bir kral varmış.	α
2. Kral kendisinden sonra başa geçecek dürüst birisini seçmek istemiş.	ξ^3
3. En güzel çiçeği yetiştireni varisi yapacağını açıklamış.	D^1
4. Jack ne yaptıysa tohum büyümemiş.	α^2
5. Süre bitmiş, Jack hariç herkes çiçeğiyle gelmiş.	α
6. Jack, tohumu büyütmediğini söyleyince kral onu varisi yaptığını açıklamış.	J^2
7. Kral diğerlerinin yalan söylediğini, sadece Jack'ın doğru söylediğini ve bu nedenle Jack'ı varisi yaptığını açıklamış	E^x

Tablo 8. de, MEB Yayinevi tarafından yayınlanan “Kral ve Tohum” adlı masal metnine ait fonksiyonlar aşağıda sıralanmıştır:

1. “Çocuğu olmayan yaşlı bir kral varmış” cümlesinde “ α ” başlangıç durumu tespit edilmiştir.
2. “Kral kendisinden sonra başa geçecek dürüst birisini seçmek istemiş” cümlesinde “ ξ^3 ” yani “Diğer vasıtalarla bilgi edinirler” fonksiyonu,
3. “En güzel çiçeği yetiştireni varisi yapacağını açıklamış” cümlesinde “ D^1 ” yani “Kahraman denenir” fonksiyonu,
4. “Jack ne yaptıysa tohum büyümemiş” cümlesinde “ α^2 ” yani “Yardımcı ve sihirli vasitanın eksikliği” fonksiyonu,
5. “Süre bitmiş, Jack hariç herkes çiçeğiyle gelmiş” cümlesinde “ α ” yani “Eksiklik, kifayetsizlik” fonksiyonu,
6. “Jack, tohumu büyütmediğini söyleyince kral onu varisi yaptığını açıklamış” cümlesinde “ J^2 ” yani “Yarışmada zafer kazanılır ya da üstünlük elde edilir” fonksiyonu,
7. “Kral diğerlerinin yalan söylediğini, sadece Jack'ın doğru söylediğini ve bu nedenle Jack'ı varisi yaptığını açıklamış” cümlesinde “ E^x ” yani “Sahte kahramanın teşhir edilişi” fonksiyonu gözlenmiştir. “Kral ve Tohum” masalı M-N çiftlerini ihtiva eden iki hareketli ve yedi fonksiyonlu bir masaldır. Masalda Propp fonksiyonlarına rastlanmış ancak kısaltma bir masal olmasıyla fonksiyon sayısı sınırlı kalmıştır. Bazı fonksiyonların olmayışının masalın düzenini bozmadığı gözlenmiştir. Masala ait şema şu şekilde tespit edilmiştir:

- I. $\alpha \xi^3 D^1 \alpha^2$
- II. $\alpha J^2 E^x$

3.3. Gezmeyi Seven Ağaç (MEB Yayinevi)

Tablo 9

“Gezmeyi Seven Ağaç” Masalına Ait Propp Fonksiyonları

	Fonksiyon
1. Bir ağaç varmış.	α
2. Koşup gezmek istiyormuş ama kökleriyle toprağa bağlı olduğu için yapamıyormuş.	α^6
3. Rüzgar ağaca yardım edeceğini söylemiş.	F^9
4. Rüzgar ağacın yapraklarını farklı yerlere uçurarak ağacın isteğini yerine getirmiş.	δ^2

Tablo 9. da, MEB Yayinevi tarafından yayınlanan “Gezmeyi Seven Ağaç” adlı masala ait fonksiyonlar aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

1. “Bir ağaç varmış.” cümlesinde “ α ” başlangıç durumu tespit edilmiştir. Devam eden diğer cümlelerde; “ α^6 ” yani “Başka biçimde ortaya çıkan eksiklik”; “ F^9 ” yani “Vasıta hizmet teklif eder, kendisini bir kimsenin hizmetine adar”; “ δ^2 ” yani “İstek ve emir yerine getirilir” fonksiyonları gözlenmiştir.

“Gezmeyi Seven Ağaç” masalı, M-N çiftini ihtiva eden tek hareketli ve dört fonksiyonlu bir masaldır. Masalda Propp fonksiyonlarına rastlanmış ancak kısaltma bir masal olmasıyla fonksiyon sayısı sınırlı kalmıştır. Bazı fonksiyonların olmayışının masalın düzenini bozmadığı gözlenmiştir. Masala ait şema şu şekilde tespit edilmiştir:

I. $\alpha \alpha^6 F^9 \delta^2$

4. İlkokul 4. Sınıf TüDK’da Yer Alan Masalların Propp Yöntemi Fonksiyonlarını Karşılama Durumu

4.1 Küçük Fare İle Aslan (Özel-1 Yayinevi)

Tablo 10

“Küçük Fare İle Aslan” Masalına Ait Propp Fonksiyonları

	Fonksiyon
1. Küçük fare ağzında peynirle bir tepeye çıkmış.	α
2. Tepenin aslan olduğunu anlamış.	η^1
3. Aslan fareyi yemek istemiş.	Pr^5
4. Aslan fareyi yiyecekken fare yalvarmış.	A^{17}
5. Kendisini yemezse ona yardım edeceğini söylemiş.	D^4
6. Aslan fareyi serbest bırakmış.	D^5
7. Aslan tuzağa düşmüş.	A^{15}
8. Fare ağları kemirmiş.	K^2
9. Aslan özgür olmuş.	K^{10}
10. Fare kendisine daha önce iyilik yapan aslanı kurtarmış.	K^4

Tablo 10. da, Özel-1 Yayinevi tarafından yayınlanan “Küçük Fare İle Aslan” adlı masala ait fonksiyonlar aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

1. “Küçük fare ağzında peynirle bir tepeye çıkmış.” cümlesinde “ α ” başlangıç durumu tespit edilmiştir.

2. “Tepenin aslan olduğunu anlamış” cümlesinde “ η^1 ” yani “Saldırganın kurbanı aldatma girişimleri” fonksiyonu,

3. “Aslan fareyi yemek istemiş” cümlesinde “ Pr^5 ” yani “Kahramanı yeme teşebbüsü” fonksiyonu,

4. “Aslan fareyi yiyecekken fare yalvarmış” cümlesinde “ A^{17} ” yani “Yamyamlık ya da yamyamlıkla korkutma” fonksiyonu,

5. “Kendisini yemezse ona yardım edeceğini söylemiş” cümlesinde “ D^4 ” yani “Tutuklunun serbest kalması için ricası” fonksiyonu,

6. “Aslan fareyi serbest bırakmış” cümlesinde “ D^5 ” yani “Merhamet dilenilir” fonksiyonu,

7. “Aslan tuzağa düşmüş” cümlesinde “ A^{15} ” yani “Hapsetme, alıkoyma” fonksiyonu,

8. “Fare ağları kemirmiş” cümlesinde “ K^2 ” yani “Birkaç yardımcı ile birden kazanma” fonksiyonu,

9. “Aslan özgür olmuş” cümlesinde “ K^{10} ” yani “Tutukluluktan kurtulma” fonksiyonu,

10. “Fare kendisine daha önce iyilik yapan aslanı kurtarmış” cümlesinde “ K^4 ” yani “Talihsizlik daha önce yapılan hareketlerin neticesinde ortadan kalkar” fonksiyonu gözlenmiştir.

“Küçük Fare İle Aslan” masalı H-J çiftlerini ihtiva eden iki hareketli ve on fonksiyonlu bir masaldır. Masalda Propp fonksiyonlarına rastlanmış ancak kısaltma bir masal olmasıyla fonksiyon sayısı sınırlı kalmıştır. Bazı fonksiyonların olmayışının masalın düzenini bozmadığı gözlenmiştir. Masala ait şema şu şekilde tespit edilmiştir:

- I. $\alpha \eta^1 \text{Pr}^5 \text{A}^{17} \text{D}^4 \text{D}^5$
 II. $\text{A}^{15} \text{K}^2 \text{K}^{10} \text{K}^4$

4.2. Çılgın Böcekler Korosu (Özel-1 Yayınevi)

Tablo 11

“Çılgın Böcekler Korosu” Masalına Ait Propp Fonksiyonları

	Fonksiyon
1. Ormanda yaşayan sinekler şehri gezip gelmiş.	α
2. Düğün törenini anlatıp kendilerinin de yapabileceklerini söylemişler.	γ^2
3. Düğün şarkılarını çalmak için koro kurmuşlar.	E^6
4. Koronun sesine tüm orman isyan etmiş.	C
5. Fil koroyu erken susması için uyarılmış.	γ^2
6. Koro söz tutmamış.	δ^1
7. Fil tüm koroyu toplayıp uzaklara fırlatmış.	D^8

Tablo 11. de, Özel-1 Yayınevi tarafından yayınlanan “Çılgın Böcekler Korosu” adlı masala ait fonksiyonlar aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

1. “Ormanda yaşayan sinekler şehri gezip gelmiş” cümlesinde “ α ” başlangıç durumu tespit edilmiştir.
2. “Düğün törenini anlatıp kendilerinin de yapabileceklerini söylemişler” cümlesinde “ γ^2 ” yani “İstek veya emir” fonksiyonu,
3. “Düğün şarkılarını çalmak için koro kurmuşlar” cümlesinde “ E^6 ” yani “Tartışanlar ayrılır” fonksiyonu,
4. “Koronun sesine tüm orman isyan etmiş” cümlesinde “C” yani “Tepki göstermeye karar verilir” fonksiyonu,
5. “Fil koroyu erken susması için uyarılmış” cümlesinde “ γ^2 ” yani “İstek ve emir” fonksiyonu,
6. “Koro söz tutmamış” cümlesinde “ δ^1 ” yani “Yasağın çiğnenmesi” fonksiyonu,
7. “Fil tüm koroyu toplayıp uzaklara fırlatmış” cümlesinde “ D^8 ” yani “Yok etme teşebbüsü” fonksiyonu gözlenmiştir.

“Çılgın Böcekler Korosu” masalı H-J ve M-N çiftlerini ihtiva etmeyen iki hareketli ve yedi fonksiyonlu bir masaldır. Masalda Propp fonksiyonlarına rastlanmış ancak kısaltma bir masal olmasıyla fonksiyon sayısı sınırlı kalmıştır. Bazı fonksiyonların olmayışının masalın düzenini bozmadığı gözlenmiştir. Masala ait şema şu şekilde tespit edilmiştir:

Bu masalın şeması:

- I. $\alpha \gamma^2 E^6 C$
 II. $\gamma^2 \delta^1 D^8$

4.3. Eskiciyle Para Babası (Özel-1 Yayınevi)

Tablo 12

“Eskiciyle Para Babası” Masalına Ait Propp Fonksiyonları

	Fonksiyon
1. Yoksul bir eskici ve zengin bir adam varmış.	α
2. Yoksul adam çok neşeliymiş ve zengin adam bunu merak etmiş.	ξ^1
3. Zengin adam, eskiciye yüz altın vermiş.	η^1
4. Eskici altınları almış.	θ^1
5. Eskici altınlar çalınır diye korkmaya başlamış.	θ^2
6. Eskici zengin adama altınları geri verip, neşesini geri istemiş.	C

Tablo 12. de, Özel-1 Yayınevi tarafından yayınlanan “Eskiciyle Para Babası” adlı masala ait fonksiyonlar aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

1. “Yoksul bir eskici ve zengin bir adam varmış” cümlesinde “ α ” başlangıç durumu tespit edilmiştir.

2. “Yoksul adam çok neşeliymiş ve zengin adam bunu merak etmiş” cümlesinde “ξ¹” yani “Hain kahraman hakkında bilgi edinir” fonksiyonuyla,
  3. “Zengin adam, eskiciye yüz altın vermiş” cümlesinde “η¹” yani “Hain aldatarak razı eder” fonksiyonu,
  4. “Eskici altınları almış” cümlesinde “θ¹” yani “Kahraman hainin teklifini kabul eder (aldanır)” fonksiyonu,
  5. “Eskici altınlar çalınır diye korkmaya başlamış” cümlesinde “θ²” yani “Kahraman istemeden sihirli vasıtanın kurbanı olur” fonksiyonu,
  6. “Eskici zengin adama altınları geri verip, neşesini geri istemiş” cümlesinde “C” yani “Tepki göstermeye karar verilir” fonksiyonu gözlenmiştir.
- “Eskiciyle Para Babası” masalı H-J ve M-N çiftlerini ihtiva etmeyen iki hareketli ve altı fonksiyonlu bir masaldır. Masalda Propp fonksiyonlarına rastlanmış ancak kısaltma bir masal olmasıyla fonksiyon sayısı sınırlı kalmıştır. Bazı fonksiyonların olmayışının masalın düzenini bozmadığı gözlenmiştir. Masala ait şema şu şekilde tespit edilmiştir:

Bu masalın şeması:

- I. $\alpha \xi^1 \eta^1 \theta^1$
- II. $\theta^2 C$

İlkokul 1-4. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Masalarda Kullanılan Fonksiyonların Sıklığına Yönelik Bulgular

Türkçe ders kitaplarında yer alan masalların Propp fonksiyonlarını karşılama durumuna bakılan bu çalışmada, masalların analizleri yapılmış ve fonksiyonların varlığı veya yokluğu tespit edilmiştir. Masalların kısaltma olması nedeniyle fonksiyon sayılarının, masalların kısaltılmamış haline göre daha az çıktığı ancak bu durumun masalların düzenini de bozmadığı gözlenmiştir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Yapılan bu araştırmada, Türkçe ders kitaplarında yer alan masallar Propp yöntemine göre incelenmiş, masalların Propp'un işlevlerinin çoğunu karşıladığı görülmüştür. Araştırmada elde edilen bulgulara göre aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan masallara ait bulguların incelenmesi sonucunda, her iki masalın da iki fonksiyonlu olduğu, masalların her ikisinin de başlangıç durumu ihtiva ettiği, hazırlayıcı olan bu kısımdan sonra bir kötülük olduğu ve kahramanların zor durumda sınıp maddi ödüle veya mutluluğa ulaştığı tespit edilmiştir. Propp yöntemiyle Halep masallarını inceleyen Youssef'in (2014) çalışmasında, “Hisse” masalı başlangıç durumunun ardından zor bir durum ile kahramanın sınıpması ve mücadeleyi kazanması, 1. sınıf masallarında da olayların başlangıç durumu ile başlaması ve kahramanın zor bir durumla sınıpması bakımından benzerlik göstermektedir. Bu çalışmalardan çıkan sonuçlar, Propp'un (2020), masalar hakkındaki, bir kötülük veya zor bir durumu takip eden işlevler sonrasında başarıya ulaşılır görüşünü karşılamaktadır.

2. Sınıf Türkçe ders kitaplarındaki masallardan “Cimrinin Kedileri” ve “Çiftçiyle Oğulları” masallarının iki hareketli, “Dağınık Karga” masalının tek hareketli olduğu tespit edilmiştir. Başlangıç durumlarından sonra bir öğüt veya hayallerinin peşinden gitme neticesinde gerçekleşen olaylar, bunlara bağlı gerçekleşen güç durumlar ve bu durumlardan çıkarılan derslerle masalların tamamlandığı görülmektedir. İlk iki masalda olaylar birbiri ardına sıralanmış, masalda yer alan eksiklik başka bir olayın başlamasına sebep olmuştur. Üçüncü masalda ise tek bir olaya bağlı gerçekleşen olaylar anlatılmıştır. Günay'ın (1975), Propp yöntemine sonradan eklediği fonksiyonlardan biri olan, “A²⁰” yani “iftira” fonksiyonu, “Cimrinin Kedileri” isimli masalda da karşımıza çıkmıştır. Bu fonksiyona Tunçbilek (2017), Şereflikoçhisar masallarını incelediği

çalışmasında rastlamış ve masal formüllerinde göstermiştir. Masalların kısaltma olması nedeniyle fonksiyonlar birbirini izlemiş ancak eksik kalan fonksiyonlar şablonun çıkarılmasında zorluk yaratmıştır. Bu duruma benzer bir örneğe, Sebzecioğlu (2004) “Altın Tas” masalını Propp yöntemiyle incelediği çalışmasında karşılaşmış; fonksiyonlar Propp’un belirttiği sırada çıksa da şablona oturtmakta sıkıntı yaşanıldığını belirtmiştir. Bu bakımdan, Propp’un bahsettiği, her fonksiyonun birbirini takip ettiği ve masalda yer almayan fonksiyonların masalın işleyişini bozmadığı görüşü bu masalarda karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Günay’ın (1975), Propp’un fonksiyonlarına ek olarak, incelediği masallara bazı yeni fonksiyonlar eklemesi, Propp fonksiyonunun tüm masalları tam karşılamadığını savunan araştırmacıları destekler niteliktedir.

3. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki masallara ait bulgulara göre; üç masalın, kahramanlarının değiştiği ancak işlevlerin değişmediği görülmektedir. Masalların üçü de başlangıç durumuyla başlamakta, güç işe ulaşmak için kahramanların çabaları yer almaktadır. “Şıpsıp ile Tıptıp” masalı diğer masalardan farklı olarak üç hareketli bir masal olup, hareketin bir tanesinde yer alan olaylar diğerinin başlamasına sebep olmuştur. Bu masal 3. sınıf seviyesinde sunulmuş, Türkçe ve diğer dersler arasında disiplinler arası bağlantı kuran günümüz masallarındandır. Çocuk edebiyatının ve masalların altın çağını yaşadığı bu dönemde, yeni ve bir değere ait yazılan kurgu masalların, ders kitaplarında yer aldığı görülmekte, bu farklılaşmadan ötürü de yeni düzmece kahramanların, yaratılmış yeni olay peşinde koşması, Propp fonksiyonlarının masallar içinde bulunmasının zorlaştığını göstermektedir.

“Kral ve Tohum” masalında kahramana özel bir işaret verilmekte, bu özel nesne ile kahraman denmektedir. Zariç’in (2013), Propp yöntemiyle incelediği Yaşar Kemal’e ait “Ağrı Dağı Efsanesi” romanında da kahramanın sihirli nesne verilerek denendiği karşımıza çıkmaktadır. Her iki masalda da kahraman sihirli nesne ile bir görevi yerine getirmekte, sonucunda kral veya şeyh tarafından ödüllendirilmektedirler. Buradan yola çıkarak masallardaki kahramanın; Propp’un (2020), bir kötülükle mücadele edildiği ve kahramanın bunu yaparken belli başlı araçları kullanabileceği fonksiyonunun, çocuklara da yetişkinlere de hitap ederken değişmediğini karşımıza çıkarmakta ve kahramanın işlevlerinin değişmediğini göstermektedir.

“Gezmeyi Seven Ağaç” masalında yer alan ağaç gezmeyi ve yeni şeyler keşfetmeyi sevmekte ancak (engeli) kökleri ile toprağa bağlı oluşuyla bu mümkün olmamaktadır. Kahramanın bu problemin engelli öğrencilerin durumuna benzetilmekte, engelleri nedeniyle arzu ettikleri şeylere kavuşmakta sıkıntı yaşayan öğrencilere örnek niteliğindedir. Buna benzer bir çalışma, Kınay’ın (2014), “Kayıp Balık Nemo” filmini Propp yöntemiyle analizinde karşımıza çıkmakta; engelli olan kahraman Nemo zorlukları aşarak başarıya ulaşmaktadır. “Gezmeyi Seven Ağaç” masalında da yardımcı bir kahramanın desteği ile ağacımız yaprakları ile hayallerine kavuşmuştur. Engellilere karşı nasıl davranılması gerektiği kahramanlar yardımıyla anlatan bu iki çalışma benzerlik göstermektedir. Propp (2020), kahramanın direk yapamadığı hareketler için yardımcı karakterlerin devreye girdiğini ve olayların onlar üzerinden ilerlediğini, bunu yapan kişinin de yardımcı sıfatıyla “Kahramanın uzamda yer değiştirmesi, G; kötülüğün ya da eksikliğin giderilmesi, K; izlenme sırasında yardım, Rs; güç işleri yerine getirme, N ve kahramanın biçim değiştirmesi, T” fonksiyonları ile masalarda karşımıza çıktığını belirtmektedir. İncelenen masalların bu bakımdan benzerlikleri gözlenmektedir.

4. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki masallara ait bulgulara göre; “Küçük Fare ile Aslan” masalında diğer masalardan farklı olarak kahramanlar arası yamyamlık tehdidi yer almaktadır. Buna benzer bir fonksiyona, Yaman’ın (2014), Propp yöntemiyle incelediği “Yumukoğlan” masalında denk gelmiş, masaldaki üç kardeşi yaşlı kadının kandırıp yemeye çalışması gözlenmiştir. Bu iki masal bu yönden birbirlerine benzemekte, kahramanların bu tehditten kurtulması ile de sonuç olarak örtüşmektedir. Ders kitaplarında yer alan masallardaki yamyamlık tehdidinin daha çok hayvanlar arasında olduğu, yetişkinlere hitap eden masalarda ise kötü karakterin düşmanını yemeye çalışması karşımıza çıkmaktadır. Propp kötülük (A) fonksiyonunda tek bir yamyamlıktan bahsetmemiş, hem hayvanların tehdidinden hem de insanların birbirine yaptığı yamyamlık saldırısından bahsetmiş ve

her birine ayrı alt fonksiyon simgeleri vermiştir. Çalışmadaki masallar ile araştırılan masalların bu anlamda, ana fonksiyon (kötülük) altında, alt fonksiyonları karşılayarak, farklı masallarda farklı alt fonksiyonların yer alabileceğini ortaya çıkarmışlardır.

“Çılgın Böcekler Korosu” masalında kahramanlar yine hayvanlardan seçilmiş ve kurallara uymamanın sonuçlarına verilen toplumsal tepkilere değinilmiştir. Aslında bu masal söz dinlemeyen kahramanlar için bir ibretlik olaydır. Buna benzer bir ibretlik olay da Türker’in (2013), biçimbilimsel olarak incelediği, Orhan Pamuk’un “Yeni Hayat” romanındaki kahraman Osman’ın başından geçmekte; olayların akıbeti biraz da okura bırakılmaktadır. Bu noktada öğrencilere, söz dinlemeyen hayvanlara ne yapılması gerektiği sorulup fikirlerinin alınması da bu ibretlik masalın akıbetine yön verebilecek değerdedir. Ders kitaplarında öğrencilere masalların sonunda neler olabileceğinin tahmin çalışması yapılırken bir bakıma kahramanın akıbeti öğrenciye bırakılmaktadır. Benzerlik gösteren bu iki çalışmada da okurun hangi yaşta olursa olsun kendisini masalın içinde hissedip, sonunu yazması beklenmektedir. Yaratıcı yazarlık çalışmalarında, kahraman ve olaylar örgüsü verilip sonucun yazılması öğrenciden istenirken, Propp’un fonksiyonlarının bu çalışmalarda etkili bir materyal olabileceği ortaya çıkmaktadır.

“Eskici ve Para Babası” masalı, maddi kazancın hayattaki en önemli değer olmadığını anlatmaktadır. Fakir ama mutlu kahramanımız, zengin ama mutsuz adam tarafından aldatılır ve neşesi elinden gider. Hafizoğlu’nun (2005) incelediği Azerbaycan masallarından “İnciler Saçır, Güller Açır” masalında da, kahramanın inciler ve güllere sahip olup aldatıldığı, ancak asıl değerli olanın sevgi ve mutluluk olduğu görülmekte ve “Eskici ile Para Babası” masalıyla bu bakımdan birbirleriyle örtüşmektedirler. Propp, masalların bir kötülük veya eksiklikle başladığını belirtmektedir (2020). Bu masalların kötülük ile değil eksiklik üzerine yazılması ve eksikliği duyulan şeylere göre hareketlerin gerçekleşmesi, Propp’un masal hareketliliğinin farklı masallardaki çeşitliliğini göstermektedir.

Araştırmada yer alan masal metinleri maddeler halinde özetlenmiş, her maddenin fonksiyon karşılığı yazılmış ve masalların formülü çıkarılmıştır. Günay (1975), tarafından yapılan çalışmada Elâzığ yöresine ait masallar derlenip özetlenmiş, fonksiyonlar çıkarılarak masalların formülleri gösterilmiştir. Her iki çalışmada da masalların formülleri aranmış, masalların Propp yöntemine göre formüle edilebileceği görülmüştür.

Türkçe ders kitabında yer alan masallarda kullanılan fonksiyonların sıklığına yönelik bulgulara bakıldığında, her masalın başlangıç durumu ile başladığı ve hazırlayıcı kısmın yer aldığı gözlenmektedir. Masallar bir eksiklik veya bir kötü olay üzerine başlamış ve ara işlevlerden geçerek çözüme ulaşmıştır. Masallardaki kahramanların yaşı, cinsiyeti, dış görüntüsü, evli veya bekâr oluşu değişse bile işlevsel olarak aynı hareketleri yaptıkları gözlenmiştir. Masallara ait fonksiyon sayılarına bakıldığında en az 4 fonksiyon, en fazla 10 fonksiyon karşımıza çıkmaktadır. Fonksiyonların sıklığı öğrencilerin yaş seviyesine göre az veya çok olarak değişmemekte, her seviyede az veya çok fonksiyon yer almaktadır. Masalların uzun veya kısa olması da fonksiyon sayısını değiştirmemektedir. Yani kısa bir masalın fonksiyon sayısı az, uzun masalın fonksiyon sayısı fazla değildir. Araştırmada Günay’ın (1975), Propp yöntemine eklediği bazı fonksiyonları da tespit ettik. “A²⁰: İftira” sembolü ile gösterilen fonksiyon, bu masalarda karşımıza çıkmıştır.

Türkçe ders kitabında yer alan masallarda Propp fonksiyonlarına göre kullanılmayan fonksiyonların durumuna yönelik bulgulara bakıldığında, “H” yani “Çatışma”; “I” yani “Özel bir işaretin bulunması”; “↓” yani “Kahramanın geri dönmesi”; “Pı” yani “Kahramanın izlenmesi”; “O” yani “Tanınmadan, kimliğini gizleyerek varış”; “L” yani “Sahte kahramanın iddiaları”; “M” yani “Güç iş”; “N” yani “Güç işi yerine getirme”; “Q” yani “Kahramanın tanınması”; “U” yani “Sahte kahramanın, hainin cezalandırılması” fonksiyon ve alt fonksiyonların yer almadığı tespit edilmiştir. Bu fonksiyonların masallarda yer almayışı Propp’un (2020), her fonksiyonun her masalda yer almayabileceği ancak bunun masalın düzenini bozmayacağı görüşünü desteklediğini göstermektedir.

Araştırmada ders kitaplarında yer alan masalların kısaltama metinler olduğu tespit edilmiş, bu eksiklik anlamda bozulmaya sebep olmamış, bazı fonksiyonların olmayışının masalın düzenini

bozmadığını ortaya çıkarmıştır. Propp (2020), 31 fonksiyonun tamamına her masalda rastlanmadığını belirtmekte ve incelenen masallar bu görüşü destekler niteliktedir. Çıblak (2005) yaptığı araştırmada, Propp fonksiyonlarının 31'inin de yer almadığını fakat fonksiyonların belli bir düzen dâhilinde sıralandığını belirtmektedir. Fonksiyonlar aynı olmasa da fonksiyonların belli bir düzende sıralanması ile bu çalışmalar benzerlik göstermektedir.

Özetle ders kitaplarında yer alan masalların Propp fonksiyonlarını karşıladığı, masalların Propp'un masal çözümleme yöntemine uygun olduğu görülmektedir. Masalların kısaltılmış şekillerinin ders kitaplarında yer alması, fonksiyonların bazılarının eksikliğine sebep olmasına rağmen fonksiyonların düzenin bozulmadığı sonucunu ortaya çıkarmıştır.

ÖNERİLER

Bu sonuçlardan hareketle, aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur:

- Öğretmenlerin Propp yöntemi hakkında yeterli bilgiye sahip olması, yöntemi araştırıp fonksiyonlara ve sıralamaya hâkim olmaları, çalışmalarında kolaylık sağlayacaktır.
- Yöntemde kullanılacak fonksiyonlar, Web2.0 araçlarına entegre edilip kullanılabilir. Bu nedenle öğretmenlerin teknolojik/dijital yeterliliklerini geliştirmeleri yararlı olacaktır.
- Öğrencilerin kendi masallarını verilen sembollere göre yazmaları, metin oluşturmaları ve yaratıcı yazarlık çalışmaları da sağlanabilir. Ders kitaplarının sonuna semboller bölümü eklenerek, öğrencilerin bu sembollere ve anlamlarına kolayca ulaşmaları sağlanabilir.
- Ders kitaplarında yer alan metin çalışmalarına, fonksiyonları arayacakları bulmacalar, kodlama, kelimelerin uygun yerlere yazılacağı çalışmalar; dinleme metinlerinde boşluk doldurma, anahtar kavramlardan fonksiyon sembolünün anlamını çıkarma gibi çalışmalar hazırlanabilir.
- Ders kitaplarındaki masalların tam metinlerine internetten kolay ulaşılabilecek bir sistem oluşturulabilir.
- Sınıf öğretmeni adaylarına Propp yöntemi konusunda seçmeli bir ders kapsamında eğitim verilebilir.
- Sınıf öğretmenlerine Propp yöntemi konusunda hizmet içi eğitim verilebilir.
- Propp yöntemi, Türk masallarına uygulanarak geleneksel Türk masallarının yapısı belirlenebilir.
- Bu çalışmada sadece ilkököl 1-4. sınıf Türkçe ders kitabındaki bazı masallar Propp yöntemine göre incelenmiştir. Diğer kademelerde kullanılan ders kitaplarındaki masal metinleri de bu yöntemle incelenebilir.
- Masal yazma çalışmalarında ölçme ve değerlendirmede amaçlı olarak Propp yönteminden yararlanılabilir.
- Bu araştırmada kullanılan yöntem, masalların sayısı, araştırma materyalinin sayısının değiştirilmesi ile konuyu çeşitli açılardan ele alan farklı araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

[1]. Aksan, D. (1977). *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

[2]. Arı, G. (2014). Türkçe Ders Kitaplarında Fiziksel ve Biçimsel Görünüm. H. Ülper (Ed.). *Türkçe Ders Kitabı Çözümlemeleri*. Ankara: Pegem Akademi. 39-55.

- [3]. Can, T. D. (2012). *Çocuk Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma: Tanımlar, Türler ve Teoriler*. (Doktora tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- [4]. Boratav, P. N. (1959). *Zaman Zaman İçinde*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- [5]. Çıblak, N. (2005). V. Propp'un Masal Çözümleme Metodu. *Türk Dili*, 638, 127-140.
- [6]. Erdal, K. (2009). Çocuk Edebiyatı Türlerinin Kullanımı Açısından Orhan Veli Kanık'ın Eserlerine Bir Bakış. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(1), 1135-1154.
- [7]. Güleç, H. ve Geçgel, H. (2012). *Çocuk Edebiyatı Okul Öncesinde Edebiyat ve Kitap*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- [8]. Günay, U. (1975). *Elâzığ Masalları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları .
- [9]. Güneş, F. (2017). *Türkçe Öğretimi Yaklaşımlar ve Modeller*. Ankara. Pegem Akademi.
- [10]. Karatay, H. (2016). Çocuk edebiyatı metinlerinde bulunması gereken özellikler. T. Şimşek (Ed.), *Kuramdan uygulamaya çocuk edebiyatı* (ss. 78-125). Ankara: Grafiker Yayınları.
- [11]. Kartal, J. (2020). 9. yüzyıldan- 20. yüzyıla Rus Çocuk Edebiyatının İzinde. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(7), 241-252.
- [12]. Kıbrıs, İ. (2000). *Uygulamalı Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Eylül Kitap ve Yayınevi.
- [13]. Kınay, Ö. (2014). Canlandırma Filmlerinde Engelli Karakter Kullanımı: V. Propp'a göre "Kayıp Balık Memo" Filminin Çözümlemesi. *Yüksek lisans tezi*, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.
- [14]. Neydim, N. (2007). Dünyada ve Türkiye'de Çocuk Edebiyatının Tarihsel Gelişimi. Z. Güneş (Ed.). *İlköğretimde Çocuk Edebiyatı İçinde* (s. 65-92). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- [15]. Özbay, M. (2003). Türkçe Öğretiminde Hedef- Araç İlişkisinin Ders Kitabı Örneğinde Değerlendirilmesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (13), 59- 69.
- [16]. Propp, V. (2020). *Masalın Biçim Bilimi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- [17]. Sebzecioğlu, T. (2004). Rus Biçimciliği ve Vladimir Propp'un Kuramına Göre Bir Halk Masalı. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 10(37), 81-90.
- [18]. Sever, S. (2017). *Çocuk ve Edebiyat*. İzmir: Tudem Yayınları.
- [19]. Şirin, M. (1994). *Çocuk Edebiyatı*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- [20]. Tunçbilek, L. (2017). Şereflikoçhisar Masallarının Propp Metoduna Göre İncelenmesi. *Yüksek lisans tezi*. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi.
- [21]. Türker, E. (2013). Masal Mı, Yeni Hayat Mı? Yeni Hayat Romanını Masalın Biçimbilimine Göre Okuma Denemesi. *Millî Folklor*, 100, 154-161.
- [22]. Hafızoğlu, E. B. (2005). Azerbaycan Masalları Üzerine Bir Araştırma. *Yüksek lisans tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- [23]. Yaman, S. (2014). Propp Metodunun Bir Uygulaması -Tokat Yöresine Ait Yumakoğlan Masalı. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 147- 155.
- [24]. Yıldırım, A. , & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- [25]. Youssef, H. (2014). Halep Türkmen Masallarının Propp Metodu Açısından Çözümlemesi. *Yüksek lisans tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- [26]. Zariç, M. (2013). Vladimir Propp'un İşlevler ve Eylem Alanları Modeli Açısından Yaşar Kemal'in Ağrıdağı Efsanesi Romanı. *Hece*, 195, 108-117.

AKDENİZ ÜLKELERİNDE DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Zeynep NARMAN¹

ÖZET

Dış ticaret, üretimi artırmak için sermaye malları ve hammaddelerin ithalatının yanı sıra fazla mal ihracatının ortaya çıkması nedeniyle ekonomik büyümenin ana kaynağıdır. Gelişmekte olan ülkelerde gelir düzeyinin yetersiz olması nedeniyle ortaya çıkan sermaye darlığı ve tasarruf açığı, büyüme ve gelişme süreçlerini sekteye uğratmıştır. Bu nedenle, ithalat ve ihracat arasındaki etkileşim karmaşık boyutlar almış ve karşılıklı neden-sonuç ilişkileri görülmüştür. Bu çalışmanın amacı, seçili Akdeniz ülkelerinde ekonomik büyüme ve dış ticaret ilişkisini 1995-2021 dönemi yıllık verilerini kullanarak analiz etmektir. Bu amaçla, Kao ve Pedroni eşbütünleşme, Pedroni FMOLS, Pedroni DOLS ve Panel Granger Nedensellik yöntemleri kullanılmıştır. Eş bütünleşme testi sonucunda, panel genelinde dış ticaret ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki söz konusudur. Panel FMOLS ve DOLS test sonucuna göre ise ihracat ve ithalat ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Bu doğrultuda, ilişkinin yönünün belirlenmesi amacı ile yapılan nedensellik analizi sonucunda, ithalat ve ihracat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dış ticaret, İthalat, İhracat, Büyüme, Panel Veri Analizi

THE RELATIONSHIP OF FOREIGN TRADE AND ECONOMIC GROWTH IN MEDITERRANEAN COUNTRIES

ABSTRACT

Foreign trade is the main source of economic growth due to the import of capital goods and raw materials to increase production, as well as the emergence of exports of surplus goods. The shortage of capital and the savings gap, which arose due to the insufficient level of income in developing countries, hindered the growth and development processes. For this reason, the interaction between imports and exports has taken on complex dimensions and mutual cause-effect relationships have been seen. The aim of this study is to analyze the relationship between economic growth and foreign trade in selected Mediterranean countries using annual data for the period 1995-2021. For this purpose, Kao and Pedroni cointegration, Pedroni FMOLS, Pedroni DOLS and Panel Granger Causality methods were used. As a result of the cointegration test, there is a long-term relationship between foreign trade and economic growth throughout the panel. According to the panel FMOLS and DOLS test results, exports and imports have a positive effect on economic growth. In this direction, as a result of the causality analysis carried out to determine the direction of the relationship, it has been seen that there is a bidirectional relationship between imports and exports and economic growth.

Keywords: Foreign Trade, Import, Export, Growth, Panel Data Analysis

¹ zynpnarman92@gmail.com, Orcid: 0000-0002-0230-9058

GİRİŞ

Dış ticaretin ekonomik büyüme etkisi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde akademik araştırmacılar ve uygulayıcılar arasında çok fazla tartışma konusu olmuştur. Bu çalışmaların çoğu, dış ticaret yapan ve dış yatırıma kapı açan ülkelerin, yalnızca iç pazar için üretim yapan ülkelere göre daha verimli olduğunu göstermektedir. İhracat devlet bütçesini dövizle desteklemekte, ülkedeki yatırımları artırmakta, ithalat ise ülkeye makine ve yeni teknoloji sağlamaktadır (Feldstein, 1983; Oseghale-Amonkhienan, 1987; Choe, 2003; Khaliq-Noy, 2007; Omoju-Adesanya, 2012; Nasreen-Anwar, 2014; Bal vd., 2016; Bayer- Marius, 2018). Ayrıca, küreselleşme ve liberalleşme nedeniyle, bir ülke ekonomisi dışa açıklık, petrol fiyatı ve küresel piyasalar gibi dış faktörlerle çok daha fazla ilişkili hale gelmektedir.

Dış ticaret, ülkeler arasında sermaye, mal ve hizmetlerin mübadelesidir. Öte yandan dış ticaret, bir ülkenin veya ulusun, vatandaşlarının başka türlü elde edemeyeceği mal ve hizmetler için pazarlarını genişletmesine olanak tanımaktadır. 19. yüzyılda Alfred Marshall, "Ulusların ekonomik ilerlemesini belirleyen nedenlerin uluslararası ticaret çalışmalarına ait olduğunu" ilan etmiştir. Marshall (1959) ve D. H. Robertson (1938) ihracatı büyümenin bir "motoru" olarak tanımlarken, Minford vd. (1995) dış ticareti bir büyüme "iksiri" olarak tanımlamıştır. Bu konu, ticaret ve büyüme teorisyenlerinden tepkiler almaya devam etmektedir (Obiora (2009), Omoke-Ugwuanyi (2010), Iyoha-Adamu (2011), Obadan-Okojie (2010), Safdari-Delqua-Niri (2012)).

Dış ticaret, uluslararası mal ve hizmet mübadelesinin ve üretim faktörlerinin uluslararası hareketinin nedenlerinin ve sonuçlarının incelenmesiyle ilgilidir. Alfred Marshall'ın dış ticaretin olumlu etkilerinden şüphesi olmasa da, dış ticaret-ekonomik büyüme ilişkisi tartışılmaya devam etmektedir. Ekonomistler, dış ticaretin genellikle büyümeye elverişli olduğunu ve küçük ülkeler için hızlı büyüme için gerekli bir koşul olabileceğini bulmuşlardır. Ancak ekonomik büyüme ve gelişme için yeterli koşul değildir. Sürdürülebilir ekonomik büyüme ve gelişmenin gerçekleşmesi için, ticaretten elde edilen kazanımların belirli bir ekonomide otonom verimlilik artışları ile tamamlanması, tasarrufların ve yatırımların artması ve ekonomi politikasının özel girişime, sermaye girişlerine ve kaynakların verimli kullanımına elverişli olması gerekir. Bununla birlikte ülkelerin dış ticaret ile ilgili gelişmelerinin devam ettirebilmeleri için ülkeler firmalara teşviklerle desteklemesi gerekmektedir (Aydın ve Çatuk 2018: 750). Ülke büyüklüğünün heterojenliği, doğal kaynaklar, dış çevredeki farklılıklar ve iç politikadaki farklılıklar nedeniyle, dış ticaret ile ekonomik büyüme/kalkınma arasında basit ve açık bir ampirik ilişki elde etmek zorlaşmaktadır.

Akdeniz, dünyanın en değerli denizlerinden biri olması nedeniyle küresel ekonomi için çok yönlü bir öneme sahiptir. Coğrafi yakınlık ve ekonomik büyüme, entegrasyonun teşvik edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bölgesel GSYİH'ye önemli bir katkıda bulunan Akdeniz, şu anda doğal ekosistemleri ve deniz kaynakları aracılığıyla büyük ekonomik değer üretmektedir. Bu çalışmada bir bütün olarak Akdeniz kıyısındaki ülkeler seçilmiştir. Çalışmada, dış ticaret ve ekonomik büyüme

ilişkisi gelişmiş ve gelişmekte olan 10 Akdeniz ülkesi için panel veri analizi çerçevesinde incelenmektedir.

1.AKDENİZ ÜLKELERİ PERSPEKTİFİNDE DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME

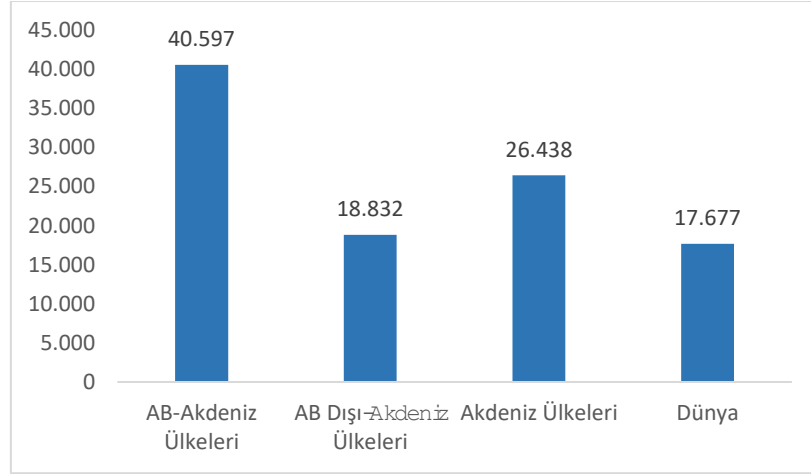
Dış ticaret tarihsel olarak eski olmakla birlikte bireysel ekonomiler arasındaki ekonomik ilişkileri yansıtmakta ve bir ülkenin dış ilişkilerinin bir parçasını oluşturmaktadır (Jenicek-Krepl, 2009). Ek olarak, devletin ürünleri için yeni pazarlar açarak pazarlama kapasitesinin genişletilmesine yardımcı olmakta ve genel olarak tüketim, yatırım ve üretken kaynakların tahsisi alanlarındaki seçenekler tabanını genişleterek ülkenin refahını artırmaya yardımcı olmaktadır.

Dış ticaret, karşılaştırmalı avantajlardan yararlanılmasını ve daha üretken yabancılar karşılığında ölçek ekonomilerinin var olduğu sektörleri geliştirmesini sağlayarak ekonomik kalkınmayı sağlamada güçlü bir rol oynamaktadır. Bunun yanında tarifeler, teşvikler, kotalar, vergiler, gümrük vergileri, idare, sübvansiyonlar, yatırım, ihracatın teşviki, ticaretin kolaylaştırılması ve çeşitlendirilmesi ile ilgili ticaret politikaları uygulamaktadır (Vijayasri, 2013:114). Aynı zamanda, yoksulların aşırı yoksulluktan kurtulmasına yardımcı olma rolü vardır (Gujrati, 2015). Nitekim ekonomik kalkınma, ülkelerin ekonomik yapısının tarım ve imalattan hizmet sektörüne kadar çeşitlenmesiyle yapısal dönüşüm sürecidir. Bu dönüşümü ve dolayısıyla istikrarlı büyümeyi sağlamak için ekonomiler, düşük katma değerli ürünlerden daha yüksek katma değerli ürünlere geçerek üretken yapılarını iyileştirmelidir.

Akdeniz bölgesine bakıldığında dış ticaret; refahın, ilerlemenin ve istikrarın desteklenmesinin anahtarı olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik büyüme için bir kanal olarak dış ticaretin önemi, Avrupa-Akdeniz Serbest Ticaret Bölgesi ve Kuzey Afrika bölgesindeki Agadir anlaşması gibi Akdeniz ülkeleri arasındaki mal ve hizmet dış ticaretini daha da serbestleştirmeyi, engelleri azaltmayı, ticaret entegrasyonu sağlamayı ifade etmektedir.

Nispeten değişken bir bölgesel bağlamın merkezinde yer alan Akdeniz, Avrupa, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'nun jeostratejik ortamına hakimdir. Asya kıyılarından doğuya, batıdan Atlantik Okyanusu'na, Avrupa'yı Afrika'dan ayıran ve Marmara Denizi ve Karadeniz'in deniz havzalarına bağlı olan Akdeniz, yerel ve küresel olarak değerli bir varlığı temsil etmektedir. Kıyıları, denizin kontrolünü ele geçirmek için kıyı bölgelerine ve kaynaklarına sahip olmak isteyen medeniyetlerin yükselişine ve düşüşüne tanık olan Akdeniz, binlerce yıl boyunca ticareti ve işbirliğini teşvik etmiş, iklimi düzenlemiş, besin sağlamış ve ekonomik büyümeyi hızlandırmıştır.

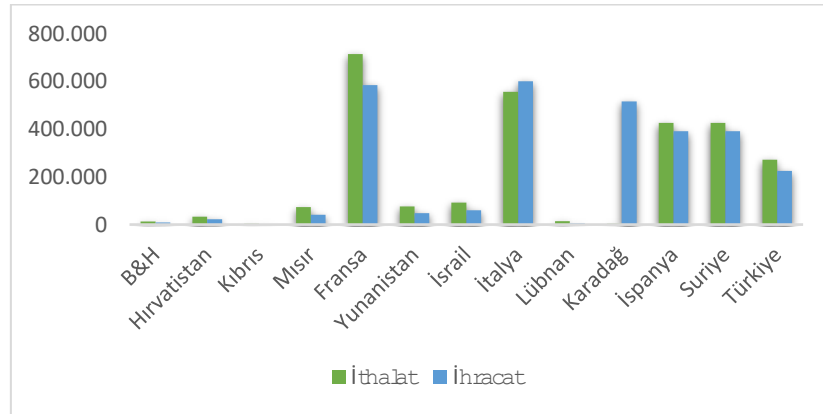
Grafik 1'e bakıldığında Akdeniz bölgesinin kişi başına düşen GSYİH'si (yaklaşık 26.438 ABD \$) dünya ortalamasından (17,673 ABD \$ SAGP) önemli ölçüde yüksektir.

Şekil 1: Akdeniz Ülkeleri Kişi başına GSYİH (2019)

Kaynak: World Bank ve IMF,2020

Bununla birlikte, bölge çarpıcı biçimde farklı iki alt gruba bölünmüştür: AB üye ülkeleri (kuzey kıyısı) 40.597 Amerikan \$ ile dünya ortalamasının iki katı olan kişi başına GSYİH'ye sahipken, AB üyesi olmayan Akdeniz ülkeleri (18.832\$) yaklaşık olarak dünya ortalaması olan bir GSYİH'ya sahiptir.

Şekil 2 :Akdeniz Ülkeleri İhracat ve İthalat (US \$ 2021)

Kaynak: UN Comtrade statistics.

Grafik 2'ye göre Akdeniz ülkelerinin ihraç ettiği malların değerinde önemli farklılıklar olduğu görülmektedir. Akdeniz bölgesindeki mal ihracatının değeri, Karadağ için 515 milyon \$ ile İtalya için 601 milyar ABD \$ arasında değişmektedir. İtalya (601 milyar ABD \$), Fransa (585 milyar ABD \$) ve İspanya (391 milyar ABD \$), Akdeniz içi mal ticaretinde ilk üç ihracatçıdır. Bu üç AB ülkesi arasındaki güçlü ticaret bağlantıları üçgeni, Akdeniz içi akışları büyük ölçüde tanımlamaktadır.

Dolayısıyla ihracatlarının üçte birinden azı bir bütün olarak bölgeye gittiğinden, üç ülkeden hiçbiri Akdeniz'e yüksek oranda bağımlı değildir.

2.LİTERATÜR TARAMASI

Makroekonomik düzeyde ekonomik performans ve büyüme, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) ile ölçülür ve dış ticaret dengesi GSYİH'nin bileşenlerinden biridir. Bu, ticaret dengesinin ülkenin, endüstrinin veya işletmenin ekonomik performansı üzerinde olumlu veya olumsuz bir etkisi olabileceği anlamına gelir.

Uluslararası ticaret ise her ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünleri üretmede uzmanlaşması ve kaynakları farklı ülkeler arasında transfer etmesi yoluyla ekonomik büyümeyi teşvik etmede önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, uluslararası ticaret teorileri ve büyüme teorilerindeki gelişmeler, dış ticaretin ekonomik performans ve büyümeye katkısı olup olmadığı sorusunun cevabını aramak için ilham kaynağı olmuştur. Solow'a göre ekonomik büyüme, üretim faktörlerinin (nüfus, emek ve sermaye birikimi) arzını ve teknolojik ilerleme oranını artırmaya bağlıdır. Diğer bir deyişle, ekonominin ne ölçüde gelişeceği nüfus artışına, sermaye birikimine ve teknolojik ilerlemeye bağlıdır (Arsyad, 1999). Smith, ticaretin, şirketleri verimliliklerini artırmaya teşvik etmek için ülkeleri en yüksek verimlilikte performans göstermeye teşvik edeceğini vurgulamaktadır. Sonuçta süreç toplumun gelirini ve zenginliğini artıracaktır. Bazı ülkelere yapılan ihracatın artmasının gayri safi yurtiçi hasılda artışa neden olduğu sonucuna varılmıştır (Smith, 2007). Ricardo (Sukirno, 2006), "ülkelerin serbest ticaret sistemini teşvik ettiği bir ekonomiyi geliştirmek için dış ticaretin vazgeçilmez olduğunu" ifade etmektedir. Ticaret, dünya kaynaklarının daha verimli kullanılmasını sağlayacak ve dünyanın refahını en üst düzeye çıkaracaktır (Salvatore, 2004).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından dış ticaret-uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, hem teorik hem de ampirik literatürde halen geçerliliğini korumaktadır. Bunun yanı sıra ampirik literatürde, ihracatın büyüme üzerindeki etkisini araştıran ve İhracata Yönelik Büyüme Hipotezi olarak adlandırılan, tek tek ülkeler ve ülke gruplarını ele alan çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan bazılarına aşağıda değinilecektir.

Michaely (1977) ve Balassa (1978), literatürde kesitsel verileri kullanan iki tipik çalışmadır. Michaely (1977), ortalama ekonomik büyüme oranının, dış ticaretin GSYİH'ye oranındaki değişimle pozitif bir ilişkisi olup olmadığını incelemek için basit korelasyon analizini kullanmayı tercih etmiştir. 1950-1973 dönemi için 41 gelişmekte olan ülke örneğini kullanmış ve güçlü bir pozitif sonuç belirlemiştir. Balassa (1978), 1956-1974 dönemi için 10 ülke örneğinde basit bir regresyon testi yapmış ve ihracat hacminin bir ülkenin ekonomik büyüme oranını olumlu etkilediğini bulmuştur. Ayrıca nicel ilişkinin boyutunu tahmin etmek için regresyon analizini kullanmıştır.

Alam (2003), Phillips ve Hansen (1990) tarafından geliştirilen FMOLS (Fully Modified OLS) Modelini kullanarak iki Latin Amerika ülkesi (Meksika ve Brezilya) için imalat sanayisi durumunda İhracata Dayalı Büyüme Hipotezini test etmiştir. Bu çalışmada yazar, imalat sanayi ihracatını SITC Rev. 3 sınıflandırmasına göre alt

sektörlere ayırmıştır. Bu nedenle imalat sanayi ihracatı, SITC 5+6-67-68+7+8 numaralı ürünlerin kombinasyonundan oluşmaktadır. Reel sermaye malı ithalatı ise SITC 7'den oluşmaktadır. Çalışma sonuçları, sermaye malı ithalatının her iki ülkede de büyüme üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

İmalat sanayini alt sektörler ayıran ve imalat sanayi ihracatı ile büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran bir başka çalışma da Cuaresma & Wörz(2005) tarafından yapılmıştır. Yazarlar, 1981-1997 yılları arasında 45 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için panel veri analizi yoluyla çıktı büyümesine göre yüksek ve düşük teknoloji imalat sanayi ihracatı arasındaki niteliksel farklılıkların hipotezini test etmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, yüksek teknoloji imalat sanayi ihracatının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkisi olurken, düşük teknoloji imalat sanayi ihracatının anlamsız bir etkisi bulunmaktadır. Başka bir deyişle, yüksek ve düşük teknoloji imalat sanayi ihracatı arasındaki niteliksel farklılıklar hipotezi doğrulanmıştır.

Enu vd. (2013) bir Johansen eşbütünleşme analizi kullanarak Gana'da dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma, uzun vadede ihracatın reel gayri safi yurtiçi hasıla üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu ve bunun sonucunda ihracattaki artışın reel gayri safi yurtiçi hasılda bir iyileşmeye yol açtığını tespit etmiştir. İthalat ve doğrudan yabancı yatırımlar reel gayri safi yurtiçi hasıla üzerinde olumsuz etki yapmıştır.

Göçer (2013), Asya ülkeleri için 1980-2012 dönemi verileri üzerinde panel veri analizi yöntemini kullanmış ve ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Bu çalışma, ihracatın bu ülkelerde büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu ve ihracattaki %10'luk bir artışın ekonomik büyümede %1'lik bir artışa neden olduğunu tespit etmiştir. Winters & Masters (2013) tarafından ticari açıklık ve büyüme üzerine yakın tarihteki ampirik çalışmaların kapsamlı bir incelemesi yapılmıştır. Daha önceki literatürde vurgu ihracata yönelik olsa da, ithalatın ekonomik büyüme desteklediği de doğrulanmıştır.

Pehlivanoğlu ve Besel(2013), Türkiye için 01/2006 ile 05/2013 yılları arasındaki dış ticaret açığı ile özel tüketim vergileri arasında bir ilişki olup olmadığını incelemiştir. Çalışmadaki ampirik uygulamalar, her iki serinin de düzey olarak durağan olmadığını ve aralarında uzun dönemli bir ilişki olmadığını göstermiştir. Granger nedensellik analizine dayalı Toda-Yamamoto yöntemi sonucunda değişkenler arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Were (2015), standart büyüme regresyonunu kullanarak Afrika ülkeleri arasında karşılaştırmalı bir analiz sunmuştur. Koçyiğit vd. (2015) Brezilya, Hindistan, Rusya, Türkiye, Güney Afrika ve Çin için uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi analiz etmiştir. Rusya, Brezilya, Türkiye ve Çin için ihracattan GSYİH'ya doğru tek yönlü nedensellik bulmuşlardır.

Srinivasan (2016), Johansen eşbütünleşme analizi ve VECM Granger nedensellik analizini kullanarak BRICS ülkeleri için ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmıştır. Elde ettiği sonuçlara göre Brezilya dışındaki BRICS ülkeleri için ihracat ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli

anlamli ilişki ve ihracat ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik vardır. Çetin (2016), dış ticaretten GSYİH büyümesine tek yönlü nedensellik ilişkisini ARDL eşbütünleşme ve Johansen eşbütünleşme teknikleri ile dođrulamıŝtır.

Makhmutova ve Mustafin (2017), dış ticaretin Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya ve Almanya'nın ekonomik büyümesi üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Elde edilen bulgulara göre dış ticaretin ülke ekonomileri açısından önemi şu şekilde sıralanmaktadır: Almanya, Çin, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya.

Yakubu ve Akanegbu (2018), uluslararası ticaretin, parasal kayıt tutma ve muhasebe sistemlerinin ve tüm ticaret mesleğinin geliŝimini destekleyebileceği görüŝündedir. Tüm batı dünyasının ekonomik ve politik geliŝiminin uluslararası ticaret tarafından teşvik edildiğini ve gclendirildiğini vurgulamaktadır.

Nazarczuk vd. (2018), en son ticaret modelleri, ticaret maliyetlerinde gözlemlenen deđiŝikliklerin ve ihracat performansı ile iş inovasyon oranı arasındaki etkileŝimin bir sonucu olarak kaynakların bir sektör içinde yeniden tahsis edilmesinin önemi vurgulamaktadır. Ajayi & Araoye (2019) ise uluslararası ticaret/bölgesel entegrasyonun, bir ekonominin daha büyük (bölgesel) bir pazar için daha düşük birim maliyetlerle üretim yapmasını sağlamının mantıklı bir yolu gibi göründüğünü ne sürmektedir.

Blavasciunaite vd. (2020) Avrupa Birliği lkelerinde ticaret dengesinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini OLS yöntemi ile analiz etmiştir. Sonuçlar, ticaret dengesinin ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisini göstermiştir.

Hobbs vd. (2021), Arnavutluk'ta doğrudan yabancı yatırım, ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Sonuçlar, GSYİH büyümesinin kısa vadede ihracat ve doğrudan yabancı yatırım büyümesine neden olduğunu, ancak bunun tersinin olmadığını göstermektedir.

3.AMPİRİK ANALİZ

3.1.Çalışmanın Yöntemi ve Veri Seti

Bu çalışmada, 1995-2021 yılları arasındaki yıllık veriler kullanılarak ŝeilen Akdeniz lkelerinde (Bosna Hersek, Hırvatistan, Mısır, Fransa, Yunanistan, İsrail, İtalya, Lübnan, İspanya ve Türkiye) dış ticaretin ekonomik büyümeye etkisi panel veri analizi yardımıyla incelenmiştir. Çalışmada kullanılan kişi baŝı reel GSYİH (GDP), ihracat (Exp) ve ithalat (Imp) değişkenleri Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilmiştir. Modelde kullanılan değişkenlerin logaritmik değerleri kullanılmıştır.

Panel veri kullanmanın en güçlü nedeni, açıklayıcı deđiŝkenlerde serbestlik derecesinin artması ve doğrusallığın yokluğu veya azalması ile sonuçlanan çok sayıda veri noktası sağlamasıdır. Bu çalışmada panel analizinin kullanılması, panel veri modellerinde bulunan sayısız avantajlardan kaynaklanmaktadır. Panel verilere aşağıdaki noktalarda değinilmesi gereken birçok önemli ve faydalı tepki vardır. Panel veriler, yalnızca yatay kesit veya zaman serisi verilerinin kullanılmasına kıyasla daha

doğru ve ölçülebilir verilerdir; panel veriler, salt zaman serisi verileri veya yalnızca yatay kesit verilerinden daha fazla bilgi ve daha fazla değişken içerir; panel verileri, aşığıdakileri tahmin edebilir ve modelleyebilir.

Bir panel veri regresyonu, değişkenleri üzerinde çift bir alt simgeye sahip olması bakımından normal bir zaman serisinden veya kesit regresyonundan farklıdır (Baltagi, 2013).

$$y_{it} = \alpha + x_{it}\beta + u_{it} \quad i = 1,2, \dots, N; t = 1,2, \dots, T$$

i haneleri, bireyleri, firmaları, ülkeleri vb. ve t zamanı belirtmektedir. Tüm kesit birimleri, i , tüm zamanların en iyisi, t için y 'nin x 'e bağlı ortak bir koşullu olasılık yoğunluk fonksiyonunu varsayabilmek nadirdir. Panel veri uygulamalarının çoğu, bozulmalar için tek yönlü bir hata bileşeni modeli kullanmaktadır.

4.ÇALIŞMANIN BULGULARI

Bir panel nedensellik çalışmasında yatay kesit bağımlılığı ve eğim homojenliğinin test edilmesi, uygun bir tahmin edicinin seçilmesi için çok önemlidir (Chou, 2013:229). İlk olarak, açıklayıcı değişkenlerdeki varyasyonlarla ilgili olarak gözlemlenen bireysel veya zaman homojenliğinin değişmez olduğu modellere odaklanılmaktadır. Çünkü parametrelerin her zaman için ortak değerler aldığı varsayımına basit ama makul genel alternatifler sağlamaktadır (Hsiao, 2014:15).

Panel veri analizinde değişkenler için uygun birim kök ve eşbütünleşme testlerinin belirlenmesinde homojenlik testi önemlidir (Aytun-Akın, 214:18). Swamy rastgele katsayı modelinde, parametrelerin kesit birimleri üzerinde değişmesine izin verilmektedir.

Parametrelerin homojenliği farklı testler ile test edilebileceği gibi bu testlerden biri olan Swamy S testi ile de test edilebilmektedir (Tatoğlu, 2018b:97, Akçacı-Yılmaz, 2021:390). Swamy (1970:311). Ancak, Pesaran -Yamagate (2008:51), büyük panellerde eğim homojenliğini test etmek için Swamy'nin testinin standartlaştırılmış bir versiyonunu önermektedir.

Tablo 1: Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Testi Sonuçları

Panel		
Test	İstatistik Değer	Olasılık Değer
LM (Breusch-Pagan 1980)	31.03	0.94
LMadj (Pesaran 2008)	-5.54	0.005

LM CD (Peseran 2004)	-0.4158	0.67
Homojenlik Testi		
$\hat{A}$	-0.991	0,322
Δadj	-1.073	0,283

Tablo 1'e göre yatay kesit bağımlılık testi istatistiğinin olasılık değeri, tüm değişkenler için 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğundan, yatay kesit bağımlılığı olmadığını gösteren temel hipotez kabul edilmektedir. Aynı zamanda, delta ve düzeltilmiş delta testi istatistiklerinin olasılık değerlerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olması nedeniyle eğim katsayılarının homojen olduğu kabul edilmiştir. Diğer bir deyişle, eğim parametreleri kesitler arasında değişmemektedir. Bu durumda birinci nesil birim kök testlerinden Levin, Lin & Chu ve Breitung (2005) birim kök testlerinden yararlanılacaktır.

Tablo 2 : Birim Kök Testleri Sonuçları

Sabitli ve Trendli		
Düzye	LLC	Breitung
GDP	1.11 (0.86)	2.27 (0.98)
Imp	-0.19 (0.42)	-0.80 (0.21)
Exp	-1.14 (0.12)	0.35 (0.62)

Sabitli ve Trendli		
1.Fark	LLC	Breitung
GDP	-1.56 (0.05)	-3.80 (0.00) -1.71 (0.04)
Imp	-7.59 (0.00)	-2.11 (0.01)
Exp	-6.53 (0.00)	

Yapılan birim kök test sonuçları, kişi başına GDP, Imp ve Exp değişkenlerinin düzeyde (I(0)) durağan olmadığını birinci farkları alındığında durağanlaştıklarını göstermektedir. Aynı derecede durağan olan seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını ölçmek için Pedroni ve Kao eşbütünlük testleri kullanılmıştır.

Pedroni eşbütünlük testinde, kesit (iç) ve kesit (ara) etkilerinin paneldeki etkilerini göstermek için yedi farklı test sunulmuş ve bu testler iki farklı kategoriye ayrılmıştır. İlk kategori, boyut içinde bir araya getirilmiş dört testi içermektedir, ikinci kategori "arasında" boyuttaki diğer üç testi içermektedir. Test istatistikleri kapsamında önerilenler şunlardır: Panel v-istatistikleri, panel rho-istatistikleri, panel PP-istatistikleri, panel artırılmış Dickey-Fuller (ADF)-istatistikleri; test istatistikleri arasında önerilenler grup rho istatistikleri, grup PP istatistikleri ve grup ADF istatistikleridir. Çalışmada kullanılacak diğer eşbütünlük testi ise Kao (1999) eşbütünlük testidir. Bu test, Dickey Fuller (DF) ve Augmented Dickey Fuller (ADF) testleri kullanılarak panel veri analizi için bir eşbütünlük testi sunmaktadır. Bu teste göre sıfır hipotezi, seriler arasında eşbütünlük olmadığını, alternatif hipotez ise seriler arasında eşbütünlük olduğunu belirtmektedir (Tatoğlu, 2018).

Tablo 3: Eşbütünlük Testleri Sonuçları

Bağımlı Değişken: GDP	PEDRONİ	
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Within-Dimension		
Panel-v -	1.9585	0.02*

3'te
gibi Kao
sonuçları
($p < 0.05$)
yani
Exp
uzun
ilişkinin
ortaya

Panel-rho	0.748935	0.77
Panel-PP	1.167683	0.87
Panel-ADF	-1.659906	0.04*
Between-Dimension		
Group-rho	1.688	0.95
Group-PP	-0.263	0.35
Group-ADF	-2.844	0.00
KAO		
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
ADF	-2.258	0.01*

Tablo
görüldüğü
ve Pedroni
değişkenlerin
eşbütünleşik
olduğunu
GDP, Imp ve
arasında
dönemli bir
varlığını
koymaktadır.

Akabinde değişkenler arasındaki ilişkinin esnekliklerinin ölçülmesi amacıyla panel dinamik en küçük kareler (PDOLS) ve tamamen değiştirilmiş en küçük kareler (FMOLS) tahmincileri kullanılmıştır.

Tablo 4: PDOLS ve FMOLS Tahmin yöntemi

PDOLS Tahmin Yöntemi			
Değişkenler	Katsayı	T-istatistiği	Olasılık Değeri
Exp	0.479	7.229	0.000
Imp	0.412	5.439	0.000
R ² : 0.99			
FMOLS Tahmin Yöntemi			
Değişkenler	Katsayı	T-istatistiği	Olasılık Değeri
Exp	0.448	6.676	0.000
Imp	0.426	5.388	0.000
R ² : 0.99			

Tablo 4’te görülen tahmin sonuçlarına göre ihracat (Exp) ve ithalat(Imp) değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi hem PDOLS hem de FMOLS tahmin yöntemlerine göre pozitif ve anlamlıdır. İhracat ve İthalatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisine ilişkin PDOLS test sonuçları değerlendirildiğinde ihracattaki %1’lik artışın ekonomik büyümeyi %0.47 arttıracığı, ithalatta meydana gelecek %1’lik artışın ekonomik büyümeyi %0.41 arttıracığı görülmektedir.

Öte yandan, FMOLS tahmin yöntemi de ihracatta meydana gelecek %1’lik artışın ekonomik büyümeyi %0.44 arttıracığını, ithalatta meydana gelecek %1’lik artışın ekonomik büyümeyi %0.42 arttıracığını göstermektedir. Yapılan analizlere göre ihracat ithalata göre büyüme üzerinde daha fazla etkilidir. Sonuç olarak bu çalışmaya göre Akdeniz ülkeleri için hem “ihracata dayalı büyüme hipotezi” hem de “ithalata dayalı büyüme hipotezi” geçerlidir.

Son olarak,söz konusu değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin yönünü tahmin etmek amacıyla granger nedensellik analizi yapılmıştır. Granger nedensellik analizi, zaman serileri arasındaki nedenselliğin yönünü belirlemek için kullanılan ekonometrik bir analiz yöntemidir. Ekonometrik çalışmalarda serilerin birbirinin nedeni olması ve bu nedenin yönünün belirlenebilmesi açısından Granger nedensellik analizi literatürde önem kazanmıştır.

Tablo 5: Panel Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Değişkenler	Chi-sq	df	Prob.
Exp -GDP	24.4076	4	0.000
Imp-GDP	38.576	4	0.000
GDP-Exp	26.007	4	0.000
GDP-Imp	24.622	4	0.000
Imp-Exp	11.959	4	0.011
Exp-Imp	18.525	4	0.001

Tablo 5’te görüldüğü gibi granger anlamda nedensellik sonucunda; ihracat ve ithalat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Aynı zamanda ithalat ve ihracat arasında da çift yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Sonuçlar tahmin yöntemlerini destekler niteliktedir.

SONUÇ

Dış ticaret, ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma süreçlerinde stratejik bir rol oynamaktadır. Ülkeler elde ettikleri dövizler ve ithal yatırım malları ile en verimli

sektörlere ve bölgelere yatırım yapmakta ve bu da dış kredilerin ödemelerini sağlamaktadır. Aynı zamanda ihracat sonucunda ülkeye teknoloji ve bilgi transferi sağlanmaktadır. Klasik iktisatçılara göre, liberal politikalarla birlikte dış ticaretin serbestleştirilmesi, tüm ülkelerde karşılıklı kazanımlarla ülkelerin dünya refahından aldığı payın artacağını vurgulamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Akdeniz ülkelerinde dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemektir. Kısmen üretim ve ihracat çeşitliliğinin düşük olması ve kısmen de emtia fiyatlarındaki gelişmelere bağlı olarak, Akdeniz ülkelerindeki son gelişmeleri belirsizlik ve oynaklık karakterize etmektedir. Daha yüksek çeşitlilik, ölçek ekonomilerini tetikleyebilir ve küresel entegrasyonun faydalarından yararlanmak için fırsatlar sunabilir, böylece uzun vadeli büyümeyi artırabilir. Ayrıca bölge içi ticaret, özellikle AB talebinin önemli ölçüde azaldığı ve bölgenin gelişmekte olan pazarlarla veya bölge içindeki gelecekteki entegrasyonunu iyileştirebileceği bir durumda, çeşitlendirmeyi ve büyümeyi artırmada etkili olabilir.

Panel veri analizi yönteminin kullanıldığı bu çalışma 1995-2021 yıllarını kapsamaktadır. Çalışmada öncelikle her ülke için eğim katsayılarının homojenliği ve yatay kesit bağımlılığı araştırılmış, katsayıların homojen, değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu, ülkelerden birinde yaşanan önemli bir ekonomik şokun diğerlerini etkilemediğini göstermektedir. Çalışmada kullanılan diğer testler birim kök testi, eşbütünleşme testi, tahmin yöntemi ve nedensellik testleridir. Birim kök testi sonucuna göre, serilerin düzeyde durağan olmadığı ancak birinci farkta durağan olduğu görülmüştür. Bu durum, ilgili ülke ekonomilerine gelen dış ticaret şoklarının etkilerinin kısa sürede azalmayacağını bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin test edildiği Pedroni ve Kao eşbütünleşme sonuçları, uzun dönemli ilişkinin varlığını doğrulamaktadır. Değişkenler arasındaki ilişkinin esnekliklerinin ölçülmesi için kullanılan tahmin yöntemleri ise ihracat ve ithalat değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Öte yandan yapılan panel nedensellik testi sonucunda, ithalat ve ihracat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür. Yine, ihracat ve ithalat arasında da çift yönlü bir ilişki söz konusudur. Sonuçlar literatürdeki diğer çalışmalarla da doğrulanmaktadır. Öztürk ve Özel (2018), ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ortaya koyarken, Srinivasan (2016), ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini vurgulamıştır. Ata ve Eren (2017) ise ihracat ve ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki önemini ortaya koymuştur. Bulgular kapsamında ilgili çalışmada hem “ihracata dayalı büyüme hipotezi” hem de “ithalata dayalı büyüme hipotezi”nin geçerli olduğu söylenebilir.

Bu kapsamda ilk olarak, toplam talebi, rekabet edebilirliği, istihdamı ve üretken verimliliği teşvik ederek ihracatın hızlandırılması önerilmektedir. İkinci olarak, ithalatı azaltacak politikaların önlenmesi üretimde modern teknolojilerin benimsenmesi ve ihracatın yüksek katma değerli mallardan oluşacak şekilde yapılandırılması gerekmektedir. Bölgesel GSYİH'ye önemli bir katkıda bulunan Akdeniz, şu anda doğal ekosistemleri ve deniz kaynakları aracılığıyla büyük ekonomik değer üretmektedir; denizden doğan kilit ekonomik sektörler arasında turizm, balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği, ulaşım ve lojistik, gemi yapımı ve geri

dönüşüm, enerji, biyolojik arama ve derin deniz madenciliği yer almaktadır. Nitekim gelişmekte olan ülkeler söz konusu olduğunda petrol ithalatının, temel girdilerin ve teknolojinin üretken kapasiteyi ve büyümeyi artırmak için önemli olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu bölgedeki devletler ithal ikameci endüstriler geliştirmeli ve endüstriyel üretimi teşvik etmelidir.

KAYNAKÇA

Afonso, O. (2001). The impact of international trade on economic growth. Working Paper, 106

Aghion, P.ve Howitt, P.(1992). A model of growth through creative destruction. *Econometrica*, 60(2), 323-351

Ajayi, E.O.ve Araoye, F.E., (2019). Trade openness and economic growth in nigeria. *International Journal of Economics and Financial Management*, 4, (2), 25-45

Akçacı, T. ve Yılmaz, Ö. (2021). G-8 ülkeleri ve Türkiye’de dışa açıklık, arge harcamaları ve reel döviz kuru ilişkisi üzerine panel veri analizi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 5(2), 381-399.

Aktaş, C. (2009). Türkiye’nin ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik analizi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 35-47.

Alam, M.I. (2003). Manufactured exports, capital good imports, and economic growth: Experience of Mexico and Brazil. *International Economic Journal*, 17(4), 85-105.

Arrow, K. (1962). Economic welfare and the allocation of resources for invention the rate and direction of inventive activity: Economic and social factors. *Princeton University Press*, 609-626

Ata, B.ve E. Mesut. (2017). Dış Ticaret – Ekonomik Büyüme İlişkisi: İran Örneği Nedensellik Analizi. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 2(4), 329-346.

Aydın, K. ve Çatuk, C. (2018). Türkiye’de dâhilde işleme rejiminin bitkisel yağ sektörü üzerindeki etkisi. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, 4(15): 745-751. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/ikisad/issue/51711/671379>

Aytun, C. ve Akın, C. S. (2014). OECD ülkelerinde telekomünikasyon altyapısı ve ekonomik büyüme: Yatay kesit bağımlı heterojen panel nedensellik analizi. *İktisat İşletme ve Finans*, 29(340), 69-94.

Bal, D. P., Dash, D. P. ve Subhasish, B. (2016). The effects of capital formation on economic growth in India: Evidence from ardlbound testing approach. *Global Business Review*, 17 (6), 1–13.

Balassa, B. (1978). Exports and economic growth: further evidence. *Journal of Development Economics*, 5(2), 181-189. Doi. 10.1016/0304-3878(78)90006-8

Baltagi, B. (2008.)Econometric analysis of panel data (fourth edition). West sussex: John Wiley & Sons

Bayer, Y. ve Marius, D. G. (2018). FDI inflows and financial development in central and eastern eu union countries: A panel cointegration and causality. *International Journal of Financial Studies*, 6 (55), 113.

Belloumi, M. ve Alshehry,A.(2020). The impact of international trade on sustainable development in Saudi Arabia. *Sustainability*,12: 5421.

Bhattacharya, M. ve Bhattacharya, S. N. (2016). International trade and economic growth: Evidences from the BRICS. *Journal Of Applied Economics and Business Research*, 6(2), 150-160

Cetin, M. (2016). The impact of energy consumption, trade openness and financial development on economic growth: Empirical evidence from Turkey (1980–2014). *European Journal of Economics and Economics* 18,459–69.

Choe, J.I. (2003). Do foreign direct investment and gross domestic investment promote economic growth?. *Review of Development Studies*, 7 (1), 4457.

Chou, M. C. (2013). Does tourism development promote economic growth in transition countries? A panel data analysis. *Economic Modelling*, (33), 226-232.

Cuaresma, J.C. ve Wörz, J. (2005). On export composition and growth. *Review of World Economics*,141(1), 33-49.

Enu, P., Emmanuel Dodzi Kutor Havi ve Hagan,E. (2013). The impact of foreign trade on economic growth in ghana (1980–2012). *International Journal of Academic Research In Economics and Management Sciences* 2: 174–91.

Feldstein(1983).Domestic saving and international capital movements in the long run and the short run. *European Economic Review*, 21(1-2):129-151.

Göçer, İ. (2013). Ekonomik büyümenin belirleyicisi olarak ihracat: Gelişmekte olan Asya ülkeleri için yatay kesit bağımlılığı altında çoklu yapısal kırılmalı panel eşbütünleşme analizi. *Bankacılar Dergisi*, 86: 27–42.

Grossman, G.M. ve Helpman, E. (1989). Comparative advantage and long-run growth. *The American Economic Review*, 80(4): 796-815.

Gujrati, R. (2015). The role of international trade in the global economy & its effects on economic growth. *International Journal of Innovative Science, Engineering and Technology*, 2(7).

Hobbs, S., Dimitrios E. Paparas & Aboelsoud, M. (2021). Does foreign direct investment and trade promote economic growth? Evidence from Albania. *Economies* 9(1).

Hsiao, C. (2014). Analysis of panel data (No. 54). Cambridge University Press.

Hüseyini, İ. (2012). Dış ticaret ve ekonomik büyüme analizi Türkiye örneği: 1980-2010. (Master Disseration). Ataturk University, Erzurum

Hye, Q.M.A. (2012). Exports, imports and economic growth in China: An ardl analysis, *Journal of Chinese Economic and Foreign Trade Studies*, 5(1): 42-55.

Jeníček, V., & Krepl, V. (2009). The role of foreign trade and its effects. *Agricultural. Economics. Czech*, 55(5): 211-220.

Khaliq, A., & Noy, I. (2007). Foreign direct investment and economic growth: Empirical evidence from sectoral data in Indonesia. Working Papers 200726, University of Hawaii At Manoa, Department of Economics. Available From: [Https://Econpapers.Repec.Org/Paper/Haiwpaper/200726.Htm](https://Econpapers.Repec.Org/Paper/Haiwpaper/200726.Htm)

Koçyiğit, A., Bayat, T., Kayhan, S., & Şentürk, M. (2015). Short and long term validity of export-led growth hypothesis in BRICS-T Countries: a frequency domain causality approach. *Journal of Asian Development Studies*, 4(3): 117-129.

Lucas, E. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1): 3-42

Makhmutova, D. I. ve Askar M. N. (2017). Impact of international trade on economic growth. *International Journal of Scientific Study*, 5(6): 140-144.

Michaely, M. (1977). Exports and growth: An empirical investigation. *Journal of Development Economics*, 4(1), 49-53. Doi. 10.1016/0304-3878(77)90006-2

Nasreen, S. ve Anwar, S. (2014). Causal relationship between trade openness. Economic growth and energy consumption: a panel data analysis of Asian countries. *Energy Policy*, 69: 8291.

Nazarczuk, J. M., Stanislaw Umi 'Nski ve Gawlikowska-Hueckel, K. (2018). The role of specialization in the export success of polish counties in 2004-15. *Entrepreneurial Business and Economics Review* 6: 91-109.

Omoju, O., & Adesanya, O. (2012). Does trade promote growth in developing countries: Empirical evidence from Nigeria. *International Journal of Development and Sustainability*, 1: 743753.

Osaghale, B.D. ve Amonhienan, E.E. (1987). Foreign debt, oil export and fdi and economic performance in Nigeria. *Journal of Economic and Social Studies*, 29, 359380.

Öztürk, E.ve Özel, H.A. (2018). E7 Ülkelerinde Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Etkisi. *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 358-369.

Pehlivanoğlu, F. ve Besel, F. (2013). Relationship between foreign trade deficit and special consumption tax revenues with structural breaks in Turkey. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 4(27)

Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1):50–93.

Radhyula, S. V., Rahman, T. ve Seenivasan, K. (2007). Impact of international trade on income and income inequality. *American Agricultural Economics Association*, 520, 43. [Http://Purl.Umn.Edu/9999](http://Purl.Umn.Edu/9999)

Romer, P.M. (1986). Increasing returns and long-run growth. *The Journal of Political Economy*, 94(5): 1002-1037.

Srinivasan, P. (2016). Causal nexus between export and growth: BRICS Nations. *SCMS Journal Of Indian Management*, 8(1): 67–80.

Swamy, P. (1970). Efficient inference in a random coefficient regression model. *Econometrica*, 38: 311–32.

Tatoğlu, Y. F. (2018). İleri panel veri analizi, Beta Basım Yayım Dağıtım, 3. Baskı.

Vijayasri G. V. (2013). The importance of international trade in the World. *International Journal of Marketing Financial Services & Management Research*. 2(9): 2277- 3622.

Yakubu, M. ve Akanegbu, B.N. (2018). Trade openness and economic growth: Evidence from Nigeria. *European Journal of Business, Economics and Accountancy*, 6(4)

Yurdakul, F. ve Aydın, M. (2018). Ekonomik büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişki: Türkiye üzerine bir uygulama, *Uluslararası İktisadi İdari İncelemeler Dergisi*, (18. EYİ Özel Sayısı): 23-36.

Were, M. (2015). Differential effects of trade on economic growth and investment: A cross-country empirical investigation. *Journal of African Trade*, 2: 71–85

Winters, L. Alan ve Masters,A. (2013). Openness and growth: Still an open question?. *Journal of International Development*, 25:1060–70

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE İŞ YERİ GÜVENLİĞİ YÖNETİMİ UYGULAMALARI İLE İŞ GÜVENCESİZLİĞİNİN ÇALIŞANLARIN ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞLARINA ETKİSİ

Mazlum ÇELİK¹Alper TUTCU²Veysel ARIKAN³

Özet:

Amaç: Bu çalışmanın amacı; Covid-19 pandemi sürecinde iş yeri güvenliği yönetimi uygulamaları ile iş güvencesizliğinin çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisinin incelenmesi olarak belirlenmiştir.

Metodoloji/Yaklaşım: Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında 547 kişiden anket vasıtasıyla birincil veriler toplanmıştır. Veriler SPSS 23.0 paket programı ile analize tabi tutulmuştur.

Bulgular: Covid-19 pandemisi döneminde yapılan araştırmanın bulgularına göre, Covid-19 sürecinde iş yeri güvenliği yönetimi uygulamaları ile iş güvencesizliğinin çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışları üzerinde düşük düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı etkisi vardır.

Pratik Çıkarımlar: Covid-19 sürecinde çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı sergileyebilmeleri hususunda iş yeri güvenliğinin temin edilmesi ve çalışanlara iş güvencelerinin sağlanması önem arz eden bir konudur.

Özgünlük/Değer: Çalışma literatürde yapılmış özgün çalışmalardan biridir. Zira Covid-19 oldukça yeni bir olgudur ve Covid-19 sürecine ilişkin bilimsel çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu çalışmada örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde iş yeri güvenlik yönetimi uygulamaları ile iş güvencesizliğinin etkisinin belirlenmesi sayesinde hem literatüre önemli bir katkıda bulunulacak hem de çalışmanın bulguları ileride benzer konularda çalışmalar yapacak olan araştırmacılara ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 Dönemi, İş Yeri Güvenliği Yönetimi Uygulamaları, İş Güvencesizliği, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, Halıcılık Sektörü.

Abstract:

Purpose: The purpose of this study is determined as examining the effect of workplace safety management practices and job insecurity on organizational citizenship behaviour during Covid-19 pandemic.

Methodology/Approach: Quantitative research method was used in the study. In research, primary data was collected from 547 participants via survey form. Gathered data was analysed through SPSS 23.0 package program.

Findings: According to the findings of the research made during Covid-19 pandemic, there is low-level, positive and significant effect of workplace safety management practices and job insecurity on organizational citizenship behaviour during Covid-19.

Practical Implications: Providing workplace safety and giving job security for employees in order for employees to display organizational citizenship behaviour during Covid-19 is an important topic.

Originality/Value: The study is one of the original studies in literature. Hence, Covid-19 is a very new phenomenon and there is need for making scientific studies about Covid-19 process. In this study, due to identifying the effect of workplace

¹ Prof. Dr. Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mazlum.celik@hku.edu.tr

² Dr. Bahçeşehir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, alpertutcu@hotmail.com

³Yüksek Lisans Öğrencisi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, veysel05012013@gmail.com

safety management practices and job insecurity on organizational citizenship behaviour, both the findings would make important contribution to the literature and would guide the researchers who want to make similar studies in the future.

Key Words: Covid-19 Term, Workplace Safety Management Practices, Job Insecurity, Organizational Citizenship Behaviour, Carpet Sector.

1. Giriş

Aralık 2019’da Çin’in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve kısa sürede tüm ülkeleri etkisi altına alan COVID-19 salgınının cinsiyet, ırk, zaman farkı gözetmeksizin sağlık ve iş dünyası başta olmak üzere birçok alanda etkisini sürdürdüğü görülmektedir. Sağlık alanında ise milyonlarca insanın ölümüne ve hastanelerde tedavi altına alınmasına neden olmuştur. İş dünyasında salgına karşı en etkili yollardan biri olan sosyal mesafe kuralının uygulanması bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Salgının yayılması ve etkili bir tedavi yönteminin olmaması nedeniyle artan maliyetler nedeniyle işletmelerin işten çıkarma politikaları, çalışanları hastalanma ve işini kaybetme konusunda endişelendiriyor. Bu durumun çalışanların çalışma hayatını etkilediği düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı; COVID-19 pandemisi sürecinde iş yeri güvenliği yönetimi uygulamalarının ve iş güvensizliğinin çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisinin incelenmesi olarak belirlenmiştir.

Pandemi kapsamında alınan tedbirlerin yol açtığı kriz ortamından en fazla etkilenen şüphesiz işgücü piyasasıdır. Dünya genelinde üretim sistemindeki durgunluk işletmelerin varlığını tehdit ederken, çalışma hayatını dört temel noktada etkilemektedir. Bunlar; iş ve işyeri kayıpları, çalışma saatlerindeki kayıplar, iş riskleri ve iş gücü üzerindeki etkileri (ILO, 2020). “Yeni normal hayat” olarak ifade edilen sosyal mesafe ve “evde kal” kuralı bugün rafa kaldırılmış olsa da, dünya genelinde uygulamaya konulan karantinaların etkisi ilk günkü gibi devam ediyor. Kapanışlar sonucunda mal ve hizmetlerde yaşanan talep açığı işletmeleri darboğaza sürüklerken, bu durumun ekonomilerde yarattığı dalgalanma birçok ülkede binlerce kişinin iş ve gelir kaybıyla baş başa kalmasına ve potansiyel olarak ciddi artışlara yol açmaktadır (Kara, 2020: 270). Bu kapsamda Covid-19 pandemi sürecinde iş yeri güvenliği yönetimi uygulamalarının ve iş güvencesizliği konularında araştırma yapmanın önemi kolayca görülmektedir. Gaziantep’te ihracatın önemli sektörlerinden birisi olan halıcılık sektöründe bu araştırmanın yapılması önem taşımaktadır.

2. Literatür Taraması ve Hipotezlerin Oluşturulması

Covid-19 ile mücadelede en önemli zayıf nokta bilgi/veri eksikliği ve getirdikleri belirsizliktir. Zamana ve gerçeğe dayalı bilgiler, tehdidin gerçek boyutunu ortaya çıkaracağı için tehdidin hafife alınmasını ve abartılmasını önleyecektir. Bir salgının maliyetleri doğrudan ve dolaylı maliyetlere ayrılabilir. Doğrudan maliyetler, salgınla ilgili test, tedavi, terapi, ilaç, tıbbi ekipman, sağlık personelinin zamanı, bakımı ve erişimi için kullanılan kaynaklardan kaynaklanmaktadır. Bu bedeller ödenmeden salgınla mücadele edilemez. Doğrudan maliyetler, tıbbi ve tıbbi olmayan (örneğin ulaşım) doğrudan maliyetlerden ayırt edilebilir. Dolaylı maliyetler genellikle veba, hastalık/yaralanmadan kaynaklanan üretim ve üretkenlikteki kayıpları ifade etmek için kullanılır. Dolaylı maliyetler, hasta ve muhtaç işçileri ve üretim kayıplarını içerir. Bu maliyetler, öngörülmesi panik maliyetleri diyebileceğimiz maliyetlere eklenebilir. Bunlar, salgında enfekte olmayan ya da enfekte olup olmadığını bilmeyen büyük nüfusların üretim, tüketim, yatırım davranışları ve beklentilerindeki değişikliklerden ekonominin küçülmesine neden olacak şekilde ortaya çıkan maliyetlerdir. İsyanlar gıda stoklarına, üretimin yavaşlamasına, yatırımların yavaşlamasına ve üretkenliğin düşmesine neden oldu. Bir isyan durumunda, bankaların ani aşırı kalabalıklaşma ve finansal sistemin çökmesi nedeniyle iflas etmesi nedeniyle hastanelerden ve diğer sağlık hizmet sunucularından artan talep

nedeniyle sağlık sistemi çökebilir. Bu nedenle salgın ve huzursuzluklara huzur ve sükûneti getirmek ve sağlık sisteminde zaman kazanmak çok önemlidir.

Salgın ve paniği yavaşlatma ve kontrol altına alma girişimleri (evde kalma, sosyal mesafe, seyahat kısıtlamaları vb.) ekonomik aktivitede ve genel üretimde azalmaya neden olarak doğrudan üretim kayıplarına ve panikten kaynaklanan davranışsal maliyetlere neden olmaktadır. Bu bağlamda veba sadece tıbbi ve sağlık sorunu değil aynı zamanda ekonomik bir sorundur. İsyanların maliyeti ve toplam üretim kayıpları, doğrudan (tıbbi ve tıbbi olmayan) dolaşım maliyetlerini çok aştığından, isyanların maliyetini ayrıntılı olarak incelemek ve isyanların ölçeğini ve dinamiklerini anlamak gerekir. Ekonomideki toplam üretim hacmi ağırlıklı olarak hizmet sektörü, sanayi, inşaat ve tarım sektörlerinde gerçekleştirilmektedir. Covid-19'un neden olduğu ekonomik gerileme, tüm sektörleri eşit şekilde etkilememektedir. Bazı sektörler ciddi anlamda yavaşlarken ve kayıplar yaşarken, bazı sektörlerde büyüme yaşanabilir. Örneğin, hava taşımacılığı, kara taşımacılığı, eğlence ve otel işletmeciliği gibi turizmin birçok sektörü ağır darbe aldı ancak temizlik ürünleri, maskeler, çevrimiçi alışveriş ve uzaktan eğitim sistemleri gibi alanlarda büyüyecektir. Bu değişiklikler hem ithalata hem de ihracata yansiyacaktır. Genel olarak, ekonomik aktivitedeki önemli yavaşlama nedeniyle önemli bir makroekonomik açık olacaktır. Covid-19 sektörleri farklı şekilde etkilerken, her sektör ekonomi üzerinde aynı etkiyi yapmamaktadır. Her sektör, GSYİH içindeki yüzdesi ve ekonomik büyümeye katkısı ile ekonomiyi etkileyecektir (Aydın ve Karabacak, 2020: 1-30).

2.1. İş Güvencesizliği Algısı

Güvence önemli bir ihtiyaçtır ve kişilerin yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmaları anlamına gelir. Güvencesizlik kavramı güvenin zıttı olarak ifade edilmekle birlikte emin olmama ve belirsizlik olarak tanımlanır ve geleceğe dair kuşku ve kaygı barındırır, ancak insanlar her daim gelecek ile ilgili bilgi sahibi olmayı, geleceğe dair her şeyin net olmasını ister ve geleceğe dair kaygı ve endişe duymaktan kaçınır. İş güvencesizliği ağırlıklı olarak çalışma haklarının muhafaza edilmesi ile ilgili kullanılır ve esasında iş güvencesizliği kavramı haksız bir şekilde işveren tarafından işe son verilmesi ve çalışanı güvencesiz bir duruma iten durum olarak ifade edilir. İş güvencesi iş ile ilgili ilişkilerde devamlılık sağlamak olarak ifade edilir (Çelebi, 2017).

Güvencesizlik gelişen teknolojiler ve yenedünya düzeninde meydana gelen ekonomik dengesizliklerden kaynaklanan değişimler ile zamanla artmaktadır. Dünyada meydana gelen değişimler yalnızca iş hayatında değil, hayatın her alanında meydana gelir ve bu durum güvencesizliği tetikler. Son zamanlarda modern toplumlarda hızlı bir biçimde artış gösteren iş güvencesizliği dikkat çeken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. İş güvencesizliği algılarının artmasında hem ulusal hem de uluslararası rekabet güçlüklerinde yaşanan artış ve küçülme, büyüme, birleşme ve işletmenin kapanması gibi örgütsel değişimler etkili olmuştur (İlkım ve Derin, 2018).

Son yıllarda birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de meydana gelen ekonomik krizler ve ortaya çıkan belirsiz durumlara ek olarak küreselleşme sonucunda rekabet koşullarında görülen farklılıklar işçiler ile işverenler arasındaki ilişkilerde köklü dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur. İş güvencesizliğinde ciddi anlamda artış yaşanması bu durumun sonucunda ortaya çıkmıştır (Poyraz ve Kama, 2008).

İş güvencesizliğinin temelinde çalışan bireyin mevcut iş kapsamını veya işini tam olarak kaybetme ile ilgili kaygıları yer alır. Bireysel öznel algıyı içine alan iş güvencesizliği iş ortamında meydana gelen değişimlerdeki artışla kişilerde strese yol açar (Mauno, Kinnunen, Mäkikangas & Nätti, 2005). Ortaya çıkan stres neticesinde çalışanların işe ve işletmeye karşı negatif davranışlarına ek olarak iş performanslarında düşüş yaşanır ve çalışanların hem fiziksel hem de zihinsel sağlıkları olumsuz yönde etkilenir ve çalışanlar işe karşı memnuniyetsizlik geliştirir (Ouyang, Sang, Li & Peng, 2015).

İş güvencesizliği ile ilgili olarak çalışma ortamında devam eden tehdidin şiddetinin büyüklüğü, iş kaybının önemi ve kapsamı ile iş kaybının ortaya çıkması öznel olasılık ile alakalıdır. Greenhalg & Rosenblatt iş güvencesizliği kavramını, tehdit altındaki iş durumunda işin devam etmesine karşı oluşan güçsüzlük durumu olarak ifade eder. Güç, bireyin güvencesiz bir iş durumu ile ilgili tehdide karşı durma yeteneği olarak ifade edilirken güçsüzlük çeşitli açılardan zarar veren etkilere sahip olan ve çalışanların olumsuz durumlara maruz kalmasına neden olan bir durumdur (Poyraz & Kama, 2008).

Güçsüzlük hissi iş güvencesizliğini etkileyen önemli etmenlerden biridir. Güçsüzlük hissi neticesinde iş güvencesizliği artar. Bu sebeple güçsüzlük iş güvencesizliği tanımını kapsayan önemli bir değişkendir. Çalışanların deneyimledikleri güçsüzlük hissi aşağıdaki sebeplerden kaynaklanır (Çelebi, 2017):

- i. *Güçsüzlük Hissinin Sebebi Korunma Yoksunluğu Olabilir:* Kişilerin çalışma ile ilgili haklarını işverene karşı kendi başlarına korumaya uğraşmaları sonucunda güç dengesizliğinin oluşması mümkündür. Bu sebeple sendikalar, işçi temsilcileri, iş kanunu ve iş sözleşmeleri çalışanları iş güvencesizliğine karşı koruyarak güçsüzlük hissiyle başa çıkılmasını sağlar.
- ii. *Belirsizlik Beklentisi:* Kişiler işlerinin gelecekte ne olacağına dair bilinmezlik duygusu yaşayabileceği için güçsüzlük hissi ortaya çıkabilir.
- iii. *Örgüt Kültürü:* Çalışanların çalıştıkları örgütte örgüt ortamının çalışanı düşünür nitelikte olmaması güçsüzlük hissini tetikleyebilir.
- iv. *Standart Prosedür İşlemleri:* Bireylerin işten çıkarılmaları amacıyla uygulamaya koyulan prosedür işlemleri çalışanların güçsüzlük hissetmelerine neden olabilir.

İstikrarın sabit olduğu dönemlerde oluşturulan işletme politikaları ve bir takım yasal düzenlemeler ile koruması sağlanan işgörenler belirsizlikte ve rekabette artış yaşanmasına karşın esneklik sergileyerek adapte olmaya çabalayan kuruluşların korumaya yönelik politikalarından vazgeçmeleri ve yeni düzenlemelerin işverenler açısından destekleme odaklı bir özellik kazanmasıyla işveren ve işçilere sağlanan güvencelerde yitme meydana gelmiş ve bu durum psikolojik yönden etkilenmelerine sebep olmuştur. Çalışanların işlerini kaybetmelerinde kendi kararlarından ziyade işverenlerin verdiği kararların etkili olmasını engellemek ve çalışanların haklarını korumak amacıyla iş güvencesi sağlayan düzenlemelerin oluşturulması önemli bir hale gelmiştir (Senem & Aslan, 2016).

2.2. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Türk Dil Kurumu'na göre vatandaşlık kavramı, diğer bir deyişle vatandaşlık, devletler ve bireyler arasında kurulan yasal hak ve yükümlülüklerle sahip bir bağ olarak tanımlanmaktadır. Örgütsel vatandaşlık kavramında devlet yerine örgüt devreye girer. Örgütsel vatandaşlık kavramı sadece bireylerin sorumluluklarını dikkate almadığından, şu anda belirli bir kanun bulunmamaktadır. Çünkü bireylerin tüm eylemleri örgütsel vatandaşlık için önemlidir. Bireylerin kendi özgür iradeleriyle gelişen eylemleri örgütsel vatandaşlığın önemli bir kavramıdır.

İnsanların örgüte olan sevgileri ve bu örgütte kalma istekleri doğru orantılıdır. Kişi bu örgütü ve üyelerini ne kadar kabul ederse, bu örgüte o kadar bağlı kalır ve bu örgüt için daha fazla çaba harcar. Bu sevgi, örgütsel vatandaşlık kavramı ile kişilik arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bir örgütün üyesi o örgüt için daha gönüllü çalışır ve daha fazla özveri gösterir (Aydın, 2017).

Günümüzün rekabetçi piyasasında örgütlerin etkinliğinin artırılması örgütsel vatandaşlık kavramına bağlıdır. Örgüt üyelerinin örgütsel yurttaşlık davranışına sadık kaldığı bir örgütte işgücü verimliliğinde, üretimin hızlanmasında ve motivasyonda yüksek oranda artış olduğu bilinmektedir. Motivasyon kavramı, iş verimliliğini artıran en önemli faktörlerden biridir. Örgütsel vatandaşlık kavramına bağlı kalan örgütlerde örgüt üyelerinin motivasyonlarının arttığı gözlemlenmiştir. Diğer bir örnekte ise öğrencilerin okula gitmek istemelerindeki en büyük etken özverili öğretmenlerin varlığıdır. Örgütsel vatandaşlık davranışı sergileyen bir öğretmen, öğrencilerinin okula gelme

motivasyonunu sağlar. Bu durum öğrencilerin derslerdeki verimini artırırken grup çalışmasının sağlıklı ilerlemesini sağlar ve kalan üyelere vatandaşlık davranışı aşılar.

Gelişen toplumumuzda insan faktörü önemini kaybetmemiş, aksine önemi artmıştır. Sosyal, ekonomik, politik, örgütsel faaliyetler ve bu bağlamdaki verimlilik her geçen gün daha da önemli hale gelmiştir. Sürekli değişen toplum, farklı ihtiyaçları da beraberinde getirmiştir. Çalışanların kendi işlerini yapmaları yeterli olmayıp daha üretken ve gönüllü olmaları beklenmektedir (Sezgin, 2005: 313). Böyle bir durumda yöneticiler, sadece kâğıt üzerinde ve resmi kurallar çerçevesinde imzalanan çalışma ortamından ziyade, içinde buldukları ortamı yükseltmek isteyen ve iyi iş birliği yapabilen, özverili ve gerçekten işine bağlı çalışanları tercih ederler.

Günümüz çalışma ortamı, klasik patron-çalışan ilişkisinin dışında işine bağlı, her zaman saygı sevgisine sahip, işe geç kalmaktansa erken gelen, iş ortamını iş dışında, iş dışında bırakmayan, dedikodudan, işyerinde veya işyeri dışında bulunduğu ortamı savunan, organizasyonel faaliyetlerde ve işbirliği içinde başarılı çalışanlar ister. Kısacası çalışandan işyerini hayatının merkezine koymasının beklendiğini söyleyebiliriz (Karaman vd., 2008: 50).

Örgütsel davranış kavramıyla ilk kez 1930'larda karşılaşmıştır. Barnard'ın bulduğu bu kavram o dönemde rol dışı hareketler olarak ifade edilmişti. Örgütsel davranış kavramının örgütsel davranış olarak hayatımıza girmesi 1983 yılında Dennis ORGAN ve arkadaşlarının çalışmalarıyla hayat bulmuş ve bu kavram sabitlemiştir. Örgütsel vatandaşlık kavramını tanım olarak incelediğimizde, emir vermeye dayanmayan, gönüllülük ve saygıya dayalı, şikâyet gibi olayların görülme sıklığının azaldığı hatta azaldığı bireysel bir davranış olduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir deyişle, örgütün sisteminde doğrudan açıklanamayan, ancak bütünlük çerçevesinde bir uyum sağlanarak gönüllülüğe bağlı bireysel davranışlar olarak tanımlanabilir (Podsakoff vd., 2000; Köse vd., 2003). Örgütsel davranış çerçevesinde bir davranışı kabul etmek ve değerlendirmek için, çalışanın tutum ve davranışlarında olumlu davranışlar için doğrudan ödüllendirme, olumsuz davranışlar için doğrudan cezalandırma yapılmamalıdır.

2.3. İş Güvencesizliği ile Örgütsel Vatandaşlık Arasındaki İlişki

İş güvencesizliği algısı, çalışanların işlerinden ayrılmalarına, zihinsel ve fiziksel sağlıklarını tehlikeye atmalarına neden olabilecek güçlü bir stres kaynağı olarak görülmektedir (Sverke, Hellgren & Näswall, 2002; Yeh, Cheng & Chan, 2009). Birçok araştırma, iş güvencesizliği algısının iş tatminini, örgütsel bağlılığı ve güvenilirliği olumsuz etkilediğini göstermektedir (Staufenbiel & König, 2010). Ancak, iş güvencesizliğinin davranışsal sonuçları üzerine araştırmalar çok sınırlıdır. (Sverke, Hellgren & Näswall, 2002). Böyle bir davranış örneği, örgütsel vatandaşlık davranışıdır. İş güvencesizliği ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi inceleyen yerli ve yabancı kaynaklar incelendiğinde, araştırmanın ağırlıklı olarak yabancı yazarlar tarafından yapıldığı görülmektedir. Ayrıca ülkemizde istihdam güvencesizliği konusu bankacılık, imalat veya bilgisayar bilimleri gibi sektörlerde incelenmiş ve istihdam güvencesizliği ile işten ayrılma niyeti, stres, emek verimliliği veya emek verimliliği arasında ilişkiler tespit edilmiştir. Araştırma eğitim alanında uygulanmamış olup, iş güvencesizliği ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki ülkemizde halen çok az çalışılan bir konudur. Genel olarak, iş güvencesizliği ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkiye yönelik araştırmalar sınırlıdır ve bu ilişkiyi doğrulayabilecek bazı araştırmalar bulunmaktadır.

Feather ve Rauter (2004), Avustralya'da 154 öğretmenle yaptıkları çalışmada, bir organizasyondaki katılımcıların davranışlarını incelediler. 101 öğretmen görev yaptıkları okullarda tam zamanlı olarak çalışırken, 53'ü belirli süreli sözleşmelerle çalışmaktadır. Katılımcıların örgütsel vatandaşlık davranışlarına ve iş güvencesizliği algılarına ilişkin sonuçlar incelendiğinde, belirli süreli sözleşmelerle çalışan öğretmenlerin, tam zamanlı çalışanlara göre daha fazla iş güvencesizliği algısı

yaşadıkları ve daha fazla örgütsel vatandaşlık davranışı sergiledikleri bulunmuştur. Örgütsel vatandaşlık davranışının iş güvencesizliği algıları ile pozitif yönde anlamlı olduğu bulunmuştur.

Öcel (2009), Ankara'da çeşitli kamu ve özel kuruluşlarda çalışan 400 katılımcı üzerinde yapılan bir çalışmada, iş güvencesizliği, iş kaybı, iş kaybı olasılığı, iş kaybının önemi ve örgütsel vatandaşlık davranışları ölçümleri arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. , pozitif bulunmuştur.

Reisel vd. (2010), ABD'deki 320 yöneticiye gönderilen anketleri kullanarak, iş güvencesizliği algısının vatandaşların örgütsel davranışlarını nasıl etkilediğini bulmaya çalıştılar. Çalışmanın sonuçları, ABD'li yöneticiler iş güvencesizliği algıladığında örgütsel vatandaşlık davranışlarının azaldığını göstermektedir.

Bu çalışmaları destekleyen bir diğer çalışma ise McInroe (2013) tarafından yapılan çalışmadır. McInroe (2013) tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nde çevrimiçi anket verileri toplanarak haftada 30 saatten fazla çalışan 309 daimi işçiden toplanan verilerle yapılan bir araştırma, iş güvencesizliği ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında negatif bir ilişki bulmuştur. İş güvencesizliği ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında bir bağlantı olduğu hipotezi kısmen desteklenmiştir. Çünkü iş güvencesizliği algısı iki boyutta analiz edilmektedir: küresel iş güvencesizliği (bir işi kaybetme olasılığı hakkındaki genel belirsizlik) ve genel iş güvencesizliği (bazı iş özelliklerinin kaybı, tüm işi kaybetme olasılığı ve çaresizlik algısı) küresel iş güvencesizliği ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında negatif bir ilişki vardır. İlişkinin belirlenmesinde genel iş güvencesizliği ve güçsüzlük algıları ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Liang vd. (2015)'nin bir kamu sektörü elektrik kuruluşundaki araştırması, iş güvencesizliği ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında eğrisel (U-şekilli) bir ilişki tespit etti. İş güvencesizliği düşükten orta seviyeye yükseldiğinde, çalışanlar örgütteki olumsuz gelişmelere sergiledikleri kurumsal davranış düzeyini azaltarak yanıt verirler. Bununla birlikte, iş güvencesizlikleri orta ila yüksek seviyelere ulaştığında, çalışanlar daha fazla motive olurlar ve örgütsel vatandaşlık davranışı göstererek kaybettikleri kontrolü yeniden kazanmak isterler.

Literatürde yer alan önceki çalışmaların bulguları doğrultusunda, araştırmanın ana hipotezi şu şekilde geliştirilmiştir: *“H1: İş yeri güvenlik yönetimi uygulamaları ile iş güvencesizliğinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı etkisi vardır.”*

3. Araştırmanın Yöntemi

3.1. Araştırmanın Metodu

Araştırmanın amacını ortaya koymak amacıyla nicel yöntem kullanılmıştır. Veriler anket yöntemiyle yüz yüze toplanmıştır. Araştırma kapsamında örgütsel vatandaşlık davranışını ölçmek üzere Vey & Campbell (2004) ile Williams & Shiaw (1999) tarafından geliştirilmiş olan örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeklerini birleştirerek Türkçe diline uyarlayan Basım & Şeşen (2006)'in 19 maddelik Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği kullanılmıştır. İşyeri güvenliği yönetimi uygulamaları algısını ölçmek üzere Vinodkumar & Bhasi (2010) tarafından geliştirilen, Vu, Vo-Thanh, Nguyen, Van Nguyen & Chi (2022) tarafından kullanılan 7 maddelik ölçek kullanılmıştır. İş güvencesizliği algısını ölçmek üzere Hellgren vd. (1999) tarafından geliştirilen, Vu, Vo-Thanh, Nguyen, Van Nguyen & Chi (2022) tarafından kullanılan 7 maddelik ölçek kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 23.0 paket programı ile analiz edilmiştir.

Araştırmada iş yeri güvenlik yönetimi uygulamaları ile iş güvencesizliği bağımsız değişken, örgütsel vatandaşlık davranışı ise bağımlı değişkendir. Bu doğrultuda, araştırmanın ana hipotezi *“H1: İş yeri güvenlik yönetimi uygulamaları ile iş güvencesizliğinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı etkisi vardır.”* olarak belirlenmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Gaziantep’te halıcılık sektöründe faaliyet gösteren işletme çalışanları evren olarak belirlenmiştir. Bu noktada toplam çalışan sayısına sektör yöneticileri ve insan kaynakları yöneticileriyle görüşülerek ulaşılabacaktır. Çalışmada kolayda örnekleme yöntemi ile veriler toplanacaktır. Her çalışmanın evren büyüklüğü içerdiği maddeye göre farklılık gösterse de birçok çalışmada zaman ve kaynak kısıtlılığı nedeniyle evrenin tamamı araştırmaya dâhil edilememektedir. Bu gibi durumlarda evreni temsil edebilecek bir örneklem kavramı sorgulanmaktadır. Altunışık vd. (2007: 127) ve ilgili literatürde birçok araştırmacı tarafından dikkate alınarak evrenin büyüklüğüne uygun olarak alınabilecek 384 örneklem büyüklüğü dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda araştırma kapsamında 547 kişilik örneklem grubuna ulaşılmıştır.

4. Bulgular

4.1. Demografik Bilgilerin Dağılımı

Demografik bilgilerin dağılımı frekans analizi kullanılarak analiz edilmiş ve Tablo 1’de sonuçlar sunulmuştur.

Tablo 1. Demografik Bulgular

		n	%
Cinsiyet	Erkek	379	69,2
	Kadın	168	30,8
	Toplam	547	100,0
Eğitim Durumu	İlköğretim	8	1,5
	Lisans	132	24,0
	Lisansüstü	16	2,9
	Lise	314	57,5
	Ön lisans	77	14,1
	Toplam	547	100,0
Geliriniz	10251 ve üzeri	75	13,7
	4250-6250	33	6,0
	6251-8250	373	68,1
	8251-10250	66	12,1
	Toplam	547	100,0
Çalıştığınız pozisyon	İşgören	418	76,4
	Ustabaşı	26	4,8
	Yönetici	103	18,9
	Toplam	547	100,0
İşletmede ne kadar süredir çalışıyorsunuz?	1-4 yıl arası	302	55,1
	10 yıl ve üzeri	26	4,8
	4-7 yıl arası	182	33,3
	7-10 yıl arası	37	6,8
	Toplam	547	100,0

Cinsiyete göre dağılıma bakıldığında erkeklerin oranı %69,2 iken, kadınların oranı %30,8’dir. Eğitim düzeyine göre dağılıma bakıldığında, ilköğretim mezunlarının oranı %1,5, lise mezunlarının oranı %57,5, ön lisans mezunu olanların oranı %14,1, lisans mezunlarının oranı %24,0 ve lisansüstü

mezunlarının yüzdesi %2,9 dur. Gelir dağılımına bakıldığında 4.250-6.250 TL geliri olanların oranı %6,0, 6.251-8.250 TL geliri olanların oranı %68,1, 8.251-10.250 TL geliri olanların oranı %12,1, 10.251 TL ve üzeri gelire sahip olanlar için oran %13,7'dir. Pozisyona göre dağılıma bakıldığında işgörenlerin oranı %76,4, ustabaşı oranı %4,8, yönetici oranı %18,9'dur. İşletmede çalışma süresine bakıldığında 1-4 yıl arası çalışanların oranı %55,1, 4-7 yıl arası çalışanların oranı %33,3, 7-10 yıl arası çalışanların oranı %6,8, 10 yıl ve üzeri çalışanların oranı %4,8'dir.

4.2. İş Yeri Güvenliği Yönetimi Uygulamaları Ölçeği'ne İlişkin Bulgular

Bu bölümde İş Yeri Güvenliği Yönetimi Uygulamaları Ölçeği maddeleri üzerinde gerçekleştirilmiş olan frekans analizlerinin bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 2. İGYU1 maddesi için bulgular

	n	%	
İGYU1-Güvenlik konusuna, yönetim tarafından yüksek öncelik verilir.	Tamamen Katılmıyorum	22	4,0
	Katılmıyorum	239	43,7
	Kararsızım	110	20,1
	Katılıyorum	160	29,3
	Tamamen katılıyorum	16	2,9
	Toplam	547	100,0

“Güvenlik konusuna, yönetim tarafından yüksek öncelik verilir.” maddesi için katılımcıların %4'ü tamamen katılmadığını, %43,7'si katılmadığını, %20,1'i bu konuda kararsız olduğunu, %29,3'ü katıldığını, %2,9'u ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 3. İGYU2 maddesi için bulgular

	n	%	
İGYU2-Güvenlik kuralları ve prosedürleri yönetim tarafından sıkı bir şekilde takip edilir.	Tamamen Katılmıyorum	4	0,7
	Katılmıyorum	294	53,7
	Kararsızım	10	1,8
	Katılıyorum	227	41,6
	Tamamen katılıyorum	12	2,2
	Toplam	547	100,0

“Güvenlik kuralları ve prosedürleri yönetim tarafından sıkı bir şekilde takip edilir.” maddesi için katılımcıların %0,7'si tamamen katılmadığını, %53,7'si katılmadığını, %1,8'i bu konuda kararsız olduğunu, %41,6'sı katıldığını, %2,2'si ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 4. İGYU3 maddesi için bulgular

	n	%	
İGYU3-Yönetime güvenli olmayan uygulamalar hakkında bilgi verildiğinde her zaman düzeltici önlemler alınır.	Tamamen Katılmıyorum	7	1,3
	Katılmıyorum	294	53,7
	Kararsızım	18	3,3
	Katılıyorum	217	39,7

	Tamamen katılıyorum	11	2,0
	Toplam	547	100,0

“Yönetime güvenli olmayan uygulamalar hakkında bilgi verildiğinde her zaman düzeltici önlemler alınır.” maddesi için katılımcıların %1,3’ü tamamen katılmadığını, %53,7’si katılmadığını, %3,3’ü bu konuda kararsız olduğunu, %39,7’si katıldığını, %2,0’ı ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 5. İGYU4 maddesi için bulgular

		n	%
İGYU4-COVID-19 salgını patlak verdiğinde şirket acilen bir pandemi önleme komitesi/ekibi kurdu.	Tamamen Katılmıyorum	5	0,9
	Katılmıyorum	295	53,9
	Kararsızım	12	2,2
	Katılıyorum	223	40,8
	Tamamen katılıyorum	12	2,2
	Toplam	547	100,0

“COVID-19 salgını patlak verdiğinde şirket acilen bir pandemi önleme komitesi/ekibi kurdu.” maddesi için katılımcıların %0,9’u tamamen katılmadığını, %53,9’u katılmadığını, %2,2’si bu konuda kararsız olduğunu, %40,8’i katıldığını, %2,2’si ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 6. İGYU5 maddesi için bulgular

		n	%
İGYU5-COVID-19 bildirildiğinde, yönetim sorunları çözmek için hızlı hareket etti.	Tamamen Katılmıyorum	287	52,5
	Katılmıyorum	16	2,9
	Kararsızım	11	2,0
	Katılıyorum	222	40,6
	Tamamen katılıyorum	11	2,0
	Toplam	547	100,0

“COVID-19 bildirildiğinde, yönetim sorunları çözmek için hızlı hareket etti.” maddesi için katılımcıların %52,5’i tamamen katılmadığını, %2,9’u katılmadığını, %2,0’ı bu konuda kararsız olduğunu, %40,6’sı katıldığını, %2,0’ı ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 7. İGYU6 maddesi için bulgular

		n	%
İGYU6-Şirketim, çalışanlar için yeterli kişisel koruyucu donanım sağlar.	Tamamen Katılmıyorum	4	0,7
	Katılmıyorum	14	2,6
	Kararsızım	292	53,4
	Katılıyorum	229	41,9
	Tamamen katılıyorum	8	1,4
	Toplam	547	100,0

“Şirketim, çalışanlar için yeterli kişisel koruyucu donanım sağlar.” maddesi için katılımcıların %0,7’si tamamen katılmadığını, %2,6’sı katılmadığını, %53,4’ü bu konuda kararsız olduğunu, %41,9’u katıldığını, %1,4’ü ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 8. İGYU7 maddesi için bulgular

		n	%
İGYU7-Şirketim, COVID-19 pandemisi meydana geldiğinde çok çeşitli başa çıkma senaryoları geliştiriyor.	Tamamen Katılmıyorum	286	52,4
	Katılmıyorum	15	2,7
	Kararsızım	9	1,6
	Katılıyorum	230	42,0
	Tamamen katılıyorum	7	1,3
	Toplam	547	100,0

“Şirketim, COVID-19 pandemisi meydana geldiğinde çok çeşitli başa çıkma senaryoları geliştiriyor.” maddesi için katılımcıların %52,4’ü tamamen katılmadığını, %2,7’si katılmadığını, %1,6’sı bu konuda kararsız olduğunu, %42,0’ı katıldığını, %1,3’ü ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

4.3. İş Güvencesizliği Ölçeği ’ne İlişkin Bulgular

Bu bölümde İş Güvencesizliği Ölçeği maddeleri üzerinde gerçekleştirilmiş olan frekans analizlerinin bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 9. İGÜ1 maddesi için bulgular

		n	%
İGÜ1-COVID-19 nedeniyle işimden ayrılmak istemeden ayrılmak zorunda kalacağım konusunda endişeliyim.*	Tamamen Katılmıyorum	5	0,9
	Katılmıyorum	11	2,0
	Kararsızım	366	66,9
	Katılıyorum	160	29,3
	Tamamen katılıyorum	5	0,9
	Toplam	547	100,0

“COVID-19 nedeniyle işimden ayrılmak istemeden ayrılmak zorunda kalacağım konusunda endişeliyim.” maddesi için katılımcıların %0,9’u tamamen katılmadığını, %2,0’ı katılmadığını, %66,9’u bu konuda kararsız olduğunu, %29,3’ü katıldığını, %0,9’u ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 10. İGÜ2 maddesi için bulgular

	n	%
--	---	---

İGÜ2-Yakın gelecekte mevcut işimden ayrılmak zorunda kalma riskim var.*	Tamamen Katılmıyorum	5	0,9
	Katılmıyorum	360	65,9
	Kararsızım	79	14,4
	Katılıyorum	99	18,1
	Tamamen katılıyorum	4	0,7
	Toplam	547	100,0

“Yakın gelecekte mevcut işimden ayrılmak zorunda kalma riskim var.” maddesi için katılımcıların %0,9’u tamamen katılmadığını, %65,9’u katılmadığını, %14,4’ü bu konuda kararsız olduğunu, %18,1’i katıldığını, %0,7’si ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 11. İGÜ3 maddesi için bulgular

İGÜ3-Organizasyondaki kariyer gelişim fırsatlarım olumludur.		n	%
	Tamamen Katılmıyorum	2	0,4
	Katılmıyorum	3	0,5
	Kararsızım	290	53,0
	Katılıyorum	245	44,8
	Tamamen katılıyorum	7	1,3
Toplam	547	100,0	

“Organizasyondaki kariyer gelişim fırsatlarım olumludur.” maddesi için katılımcıların %0,4’ü tamamen katılmadığını, %0,5’i katılmadığını, %53,0’ı bu konuda kararsız olduğunu, %44,8’i katıldığını, %1,3’ü ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 12. İGÜ4 maddesi için bulgular

İGÜ4-Kurumun yakın gelecekte bana teşvik edici bir iş içeriği sağlayabileceğini hissediyorum.		n	%
	Tamamen Katılmıyorum	5	0,9
	Katılmıyorum	5	0,9
	Kararsızım	296	54,1
	Katılıyorum	235	43,0
	Tamamen katılıyorum	6	1,1
Toplam	547	100,0	

“Kurumun yakın gelecekte bana teşvik edici bir iş içeriği sağlayabileceğini hissediyorum.” maddesi için katılımcıların %0,9’u tamamen katılmadığını, %0,9’u katılmadığını, %54,1’i bu konuda kararsız olduğunu, %43,0’ı katıldığını, %1,1’i ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 13. İGÜ5 maddesi için bulgular

İGÜ5-COVID-19 salgını patlak verse bile organizasyonun gelecekte benim yetkinliğime ihtiyacı olacağına inanıyorum.		n	%
	Tamamen Katılmıyorum	2	0,4
	Katılmıyorum	3	0,5
	Kararsızım	13	2,4
Katılıyorum	519	94,9	

	Tamamen katılıyorum	10	1,8
	Toplam	547	100,0

“COVID-19 salgını patlak verse bile organizasyonun gelecekte benim yetkinliğime ihtiyacı olacağına inanıyorum.” maddesi için katılımcıların %0,4’ü tamamen katılmadığını, %0,5’i katılmadığını, %2,4’ü bu konuda kararsız olduğunu, %94,9’u katıldığını, %1,8’i ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 14. İGÜ6 maddesi için bulgular

		n	%
İGÜ6-Maaşım, ikramiyem ve diğer faydalarım yakın gelecekte COVID-19 patlak verse bile umut verici olacak.	Tamamen Katılmıyorum	3	0,5
	Katılmıyorum	11	2,0
	Kararsızım	12	2,2
	Katılıyorum	517	94,6
	Tamamen katılıyorum	4	0,7
	Toplam	547	100,0

“Maaşım, ikramiyem ve diğer faydalarım yakın gelecekte COVID-19 patlak verse bile umut verici olacak.” maddesi için katılımcıların %0,5’i tamamen katılmadığını, %2,0’i katılmadığını, %2,2’si bu konuda kararsız olduğunu, %94,6’sı katıldığını, %0,7’si ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 15. İGÜ7 maddesi için bulgular

		n	%
İGÜ7-COVID-19 nedeniyle maaşımın, ikramiyemin ve diğer sosyal haklarımın geliştirilmesinin erteleneceğinden korkuyorum.*	Tamamen Katılmıyorum	4	0,7
	Katılmıyorum	5	0,9
	Kararsızım	7	1,3
	Katılıyorum	525	96,0
	Tamamen katılıyorum	6	1,1
	Toplam	547	100,0

“COVID-19 nedeniyle maaşımın, ikramiyemin ve diğer sosyal haklarımın geliştirilmesinin erteleneceğinden korkuyorum.” maddesi için katılımcıların %0,7’si tamamen katılmadığını, %0,9’u katılmadığını, %1,3’ü bu konuda kararsız olduğunu, %96,0’sı katıldığını, %1,1’i ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

4.4. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği ‘ne İlişkin Bulgular

Bu bölümde Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği maddeleri üzerinde gerçekleştirilmiş olan frekans analizlerinin bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 16. ÖVD1 maddesi için bulgular

		n	%
ÖVD1-İş yükü ağır olan diğer çalışanlara yardım ederim.	Tamamen Katılmıyorum	1	0,2
	Katılmıyorum	1	0,2

	Kararsızım	4	0,7
	Katılıyorum	525	96,0
	Tamamen katılıyorum	16	2,9
	Toplam	547	100,0

“İş yükü ağır olan diğer çalışanlara yardım ederim.” maddesi için katılımcıların %0,2’si tamamen katılmadığını, %0,2’si katılmadığını, %0,7’si bu konuda kararsız olduğunu, %96,0’si katıldığını, %2,9’u ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 17. ÖVD2 maddesi için bulgular

		n	%
ÖVD2-İşe gelememiş bir kişiye yardım ederim.	Tamamen Katılmıyorum	282	51,6
	Katılmıyorum	75	13,7
	Kararsızım	143	26,1
	Katılıyorum	35	6,4
	Tamamen katılıyorum	12	2,2
	Toplam	547	100,0

“İşe gelememiş bir kişiye yardım ederim.” maddesi için katılımcıların %51,6’sı tamamen katılmadığını, %13,7’si katılmadığını, %26,1’i bu konuda kararsız olduğunu, %6,4’ü katıldığını, %2,2’si ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 18. ÖVD3 maddesi için bulgular

		n	%
ÖVD3-İş ile ilgili problemleri olanlara kendi isteğimle yardım ederim.	Katılmıyorum	1	0,2
	Kararsızım	355	64,9
	Katılıyorum	173	31,6
	Tamamen katılıyorum	18	3,3
	Toplam	547	100,0

“İş ile ilgili problemleri olanlara kendi isteğimle yardım ederim.” maddesi için katılımcıların %0,2’si katılmadığını, %64,9’u bu konuda kararsız olduğunu, %31,6’sı katıldığını, %3,3’ü ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 19. ÖVD4 maddesi için bulgular

		n	%
ÖVD4-Yeni gelenlerin ortama alışmalarına zorunlu olmadığım halde yardım ederim.	Kararsızım	283	51,7
	Katılıyorum	252	46,1
	Tamamen katılıyorum	12	2,2
	Toplam	547	100,0

“Yeni gelenlerin ortama alışmalarına zorunlu olmadığım halde yardım ederim.” maddesi için katılımcıların %51,7’si bu konuda kararsız olduğunu, %46,1’i katıldığını, %2,2’si ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 20. ÖVD5 maddesi için bulgular

	n	%	
ÖVD5-Her zaman çevremdekilere yardım etmeye hazırım.	Katılmıyorum	1	0,2
	Kararsızım	284	51,9
	Katılıyorum	241	44,1
	Tamamen katılıyorum	21	3,8
	Toplam	547	100,0

“Her zaman çevremdekilere yardım etmeye hazırım.” maddesi için katılımcıların %0,2’si katılmadığını, %51,9’u bu konuda kararsız olduğunu, %44,1’i katıldığını, %3,8’i ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 21. ÖVD6 maddesi için bulgular

	n	%	
ÖVD6-İş arkadaşlarıma sorun yaratmaktan kaçınırım.	Katılmıyorum	1	,2
	Kararsızım	2	,4
	Katılıyorum	454	83,0
	Tamamen katılıyorum	90	16,4
	Toplam	547	100,0

“İş arkadaşlarıma sorun yaratmaktan kaçınırım.” maddesi için katılımcıların %0,2’si katılmadığını, %0,4’ü bu konuda kararsız olduğunu, %83,0’ı katıldığını, %16,4’ü ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 22. ÖVD7 maddesi için bulgular

	n	%	
ÖVD7-Başkalarının haklarına tecavüz etmem.	Tamamen Katılmıyorum	1	0,2
	Kararsızım	1	0,2
	Katılıyorum	311	56,8
	Tamamen katılıyorum	234	42,8
	Toplam	547	100,0

“Başkalarının haklarına tecavüz etmem.” maddesi için katılımcıların %0,2’si tamamen katılmadığını, %0,2’si bu konuda kararsız olduğunu, %56,8’i katıldığını, %42,8’i ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 23. ÖVD8 maddesi için bulgular

	n	%	
ÖVD8-Davranışlarımın iş arkadaşlarıma üzerindeki etkisini göz önünde tutarım.	Katılmıyorum	1	0,2
	Kararsızım	3	0,5
	Katılıyorum	529	96,7
	Tamamen katılıyorum	14	2,6
	Toplam	547	100,0

“Davranışlarımın iş arkadaşlarıma üzerindeki etkisini göz önünde tutarım.” maddesi için katılımcıların %0,2’si katılmadığını, %0,5’i bu konuda kararsız olduğunu, %96,7’si katıldığını, %2,6’sı ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 24. ÖVD9 maddesi için bulgular

		n	%
ÖVD9-Diğer çalışanlarla sorun oluşmaması için önlemler alırım.	Kararsızım	70	12,8
	Katılıyorum	459	83,9
	Tamamen katılıyorum	18	3,3
	Toplam	547	100,0

“Diğer çalışanlarla sorun oluşmaması için önlemler alırım.” maddesi için katılımcıların %12,8’i bu konuda kararsız olduğunu, %83,9’u katıldığını, %3,3’ü ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 25. ÖVD10 maddesi için bulgular

		n	%
ÖVD10-Davranışlarımın diğer çalışanların işlerine olan etkisine dikkat ederim.	Tamamen Katılmıyorum	1	0,2
	Katılmıyorum	1	0,2
	Kararsızım	3	0,5
	Katılıyorum	527	96,4
	Tamamen katılıyorum	15	2,7
	Toplam	547	100,0

“Davranışlarımın diğer çalışanların işlerine olan etkisine dikkat ederim.” maddesi için katılımcıların %0,2’si tamamen katılmadığını, %0,2’si katılmadığını, %0,5’i bu konuda kararsız olduğunu, %96,4’ü katıldığını, %2,7’si ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 26. ÖVD11 maddesi için bulgular

		n	%
ÖVD11-Önemsiz konular ile ilgili şikâyet ederek çok zaman kaybederim.*	Tamamen Katılmıyorum	216	39,5
	Katılmıyorum	303	55,4
	Kararsızım	4	0,7
	Katılıyorum	22	4,0
	Tamamen katılıyorum	2	0,4
	Toplam	547	100,0

“Önemsiz konular ile ilgili şikâyet ederek çok zaman kaybederim.” maddesi için katılımcıların %39,5’i tamamen katılmadığını, %55,4’ü katılmadığını, %0,7’si bu konuda kararsız olduğunu, %4,0’ü katıldığını, %0,4’ü ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 27. ÖVD12 maddesi için bulgular

		n	%
ÖVD12-Pireyi deve yaparım.*	Tamamen Katılmıyorum	503	92,0
	Katılmıyorum	25	4,5
	Kararsızım	5	0,9
	Katılıyorum	12	2,2

	Tamamen katılıyorum	2	0,4
	Toplam	547	100,0

“Pireyi deve yaparım.” maddesi için katılımcıların %92,0’ı tamamen katılmadığını, %4,5’i katılmadığını, %0,9’u bu konuda kararsız olduğunu, %2,2’si katıldığını, %0,4’ü ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 28. ÖVD13 maddesi için bulgular

		n	%
ÖVD13-Ekibimin yaptıklarında her zaman kusur bulurum.*	Tamamen Katılmıyorum	16	2,9
	Katılmıyorum	437	79,9
	Kararsızım	7	1,3
	Katılıyorum	85	15,5
	Tamamen katılıyorum	2	0,4
	Toplam	547	100,0

“Ekibimin yaptıklarında her zaman kusur bulurum.” maddesi için katılımcıların %2,9’u tamamen katılmadığını, %79,9’u katılmadığını, %1,3’ü bu konuda kararsız olduğunu, %15,5’i katıldığını, %0,4’ü ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 29. ÖVD14 maddesi için bulgular

		n	%
ÖVD14-Olumlu yönlere odaklanmak yerine her zaman hata ararım.*	Tamamen Katılmıyorum	17	3,1
	Katılmıyorum	507	92,7
	Kararsızım	10	1,8
	Katılıyorum	12	2,2
	Tamamen katılıyorum	1	0,2
	Toplam	547	100,0

“Olumlu yönlere odaklanmak yerine her zaman hata ararım.” maddesi için katılımcıların %3,1’i tamamen katılmadığını, %92,7’si katılmadığını, %1,8’i bu konuda kararsız olduğunu, %2,2’si katıldığını, %0,2’si ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 30. ÖVD15 maddesi için bulgular

		n	%
ÖVD15-Görev bilinci en yüksek çalışanlardan biriyimdir.	Tamamen Katılmıyorum	1	0,2
	Katılmıyorum	1	0,2
	Kararsızım	7	1,3
	Katılıyorum	520	95,0
	Tamamen katılıyorum	18	3,3
	Toplam	547	100,0

“Görev bilinci en yüksek çalışanlardan biriyimdir.” maddesi için katılımcıların %0,2’si tamamen katılmadığını, %0,2’si katılmadığını, %1,3’ü bu konuda kararsız olduğunu, %95,0’ı katıldığını, %3,3’ü ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 31. ÖVD16 maddesi için bulgular

		n	%
--	--	---	---

ÖVD16-İşe devamlılığım standartların üzerindedir.	Katılmıyorum	3	0,5
	Kararsızım	5	0,9
	Katılıyorum	521	95,3
	Tamamen katılıyorum	18	3,3
	Toplam	547	100,0

“İşe devamlılığım standartların üzerindedir.” maddesi için katılımcıların %0,5’i katılmadığını, %0,9’u bu konuda kararsız olduğunu, %95,3’ü katıldığını, %3,3’ü ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 32. ÖVD17 maddesi için bulgular

	n	%	
ÖVD17-Kimsenin farkında olmadığı zamanlarda bile ekip kurallarına uyarım.	Tamamen Katılmıyorum	1	0,2
	Kararsızım	6	1,1
	Katılıyorum	521	95,2
	Tamamen katılıyorum	19	3,5
	Toplam	547	100,0

“Kimsenin farkında olmadığı zamanlarda bile ekip kurallarına uyarım.” maddesi için katılımcıların %0,2’si tamamen katılmadığını, %1,1’i bu konuda kararsız olduğunu, %95,2’si katıldığını, %3,5’i ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 33. ÖVD18 maddesi için bulgular

	n	%	
ÖVD18-Fazladan molalar vermem.	Tamamen Katılmıyorum	1	0,2
	Katılmıyorum	1	0,2
	Kararsızım	8	1,5
	Katılıyorum	527	96,3
	Tamamen katılıyorum	10	1,8
	Toplam	547	100,0

“Fazladan molalar vermem.” maddesi için katılımcıların %0,2’si tamamen katılmadığını, %0,2’si katılmadığını, %1,5’i bu konuda kararsız olduğunu, %96,3’ü katıldığını, %1,8’i ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 34. ÖVD19 maddesi için bulgular

	n	%	
ÖVD19-Aldığım paranın hakkını vermenin gerekliliğine inanırım.	Kararsızım	2	,4
	Katılıyorum	233	42,6
	Tamamen katılıyorum	312	57,0
	Toplam	547	100,0

“Aldığım paranın hakkını vermenin gerekliliğine inanırım.” maddesi için katılımcıların %0,4’ü bu konuda kararsız olduğunu, %42,6’sı katıldığını, %57,0’ı ise tamamen katıldığını belirtmiştir.

4.4. İş Yeri Güvenliği Yönetimi Uygulamalarının ve İş Güvencesizliğinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi

İş yeri güvenliği yönetimi uygulamalarının ve iş güvencesizliğinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla İş yeri güvenliği yönetimi uygulamalarının ve iş güvencesizliği skorunun bağımsız, örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeğinin bağımlı değişken olarak alındığı regresyon modeli kurulmuştur.

Tablo 35. H1 hipotezine ilişkin test bulguları

Model		Standart Olmayan Katsayılar		Standart Katsayılar	t	p
		B	Std. Hata	Beta		
İş yeri güvenliği yönetimi uygulamaları ve iş güvencesizliği F=187,869; p<0,001 R ² =0,256	Sabit	62,495	0,870		71,866	0,000
	İşyeri güvenliği	0,265	0,019	0,506	13,707	0,000

Kurulan regresyon modeli sonuçlarına göre; model anlamlı bulunmuştur (F=187,869; p<0,001). Bağımsız değişkenin bağımlı değişkendeki değişimi açıklama oranı %25,6'dır. İş yeri güvenliği yönetimi uygulamalarının ve iş güvencesizliği uygulamalarının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde düşük düzeyli, pozitif yönlü ve anlamlı etkisi ($\beta=0,265$; $t=13,707$; $p=0,000$) olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda, "H1: İş yeri güvenlik yönetimi uygulamaları ile iş güvencesizliğinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı etkisi vardır." hipotezi kabul edilmiştir.

5. Sonuç ve Tartışma

Dünya genelinde yaşanan ekonomik, politik, sosyal ve örgütsel yeniden yapılanma süreçleri farklı birçok alanı olduğu kadar çalışma hayatını da derinden etkilemektedir. Devam eden değişiklikler, araştırma akışını bu yöne kaymaya zorlamaktadır. Değişimin getirdiği belirsizlik ve güvensizliğin etkileri göz önünde bulundurularak, çalışma hayatının işleyişinin daha verimli ve faydalı hale getirilmesi konusunun yeniden yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, Covid-19 döneminde iş yeri güvenliği yönetimi uygulamaları ile iş güvencesizliğinin çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, Gaziantep ilinde halıcılık sektöründe faaliyet gösteren 547 kişi ile anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Araştırmaya katılanların çoğunluğunun erkek olduğu, yarısından fazlasının lise mezunu düzeyinde eğitime sahip olduğu, çoğunluğunun aylık 6.251 ile 8.250 TL arasında gelire sahip olduğu, büyük çoğunluğunun işgören pozisyonunda çalıştığı, yarısından fazlasının 1-4 yıl arasında bir süredir aynı işletmede çalışmakta olduğu görülmüştür.

İş yeri güvenlik yönetimi uygulamaları bağlamında katılımcıların; güvenlik konusuna yönetim tarafından yeterli düzeyde önem verilmediğini, güvenlik kurallarıyla prosedürlerinin yönetim tarafından sıkı biçimde takip edilmediğini, yönetimin güvenli olmayan uygulamalarla ilgili düzeltici önlemleri almadığını, Covid-19 ortaya çıktığında yönetimin pandemi önleme ekibi kurmadığını, Covid-19 ile ilgili problemleri çözmek üzere yönetimin hızlı hareket etmediğini, yönetimin çalışanlar için yeterli koruyucu donanımı sağladığını, yönetimin Covid-19 ile başa çıkma konusunda senaryolar geliştirmede düşündüğü ortaya çıkmıştır.

İş güvencesizliği bağlamında katılımcıların; Covid-19'dan ötürü istemese de işinden ayrılma endişesi taşıdığı, ancak işinden ayrılmak zorunda kalma riski olmadığı, kariyer gelişim fırsatlarının genel olarak olumlu olduğu, yakın gelecekte kurumda teşvik edici bir iş içeriği beklediği, Covid-19'a

rağmen kurumun gelecekte çalışanların yetkinliklerine gereksinimi olacağına inandıkları, maaş ve yan hakların yakın gelecek için umut verici olduğu görülmüştür.

Örgütsel vatandaşlık davranışı bağlamında katılımcıların; iş arkadaşlarına yardımcı olma konusunda olumlu ve ılımlı oldukları, başkalarının haklarını ihlal etmemeye özen gösterdikleri, diğer çalışanlarla sorun yaşamamaya gayret gösterdikleri ve sorunları büyütmedikleri, görev bilincinin yüksek olduğu, işe devamlılık konusunda sorunları olmadığı, kurallara riayet ettikleri, iş yerinde boşa zaman harcamadıkları, aldıkları maaşın hakkını verdiklerini düşündükleri görülmüştür.

Araştırmanın temel amacı olan iş yeri güvenlik yönetimi uygulamaları ile iş güvencesizliğinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı etkisi olup olmadığını belirlemek üzere gerçekleştirilen hipotez testi sonucunda, iş yeri güvenlik yönetimi uygulamaları ile iş güvencesizliğinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde düşük düzeyli, pozitif yönlü ve anlamlı etkisi olduğu bulgusu elde edilmiştir. Buna göre, halıcılık sektöründe iş yeri güvenlik yönetimi uygulamalarının yapılması ve çalışanlara iş güvencesi sağlanması, çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışlarının gelişmesini ve iyileşmesini sağlamaktadır. Elde edilen bu bulgu, literatürdeki önceki çalışmaların bulgularını destekler niteliktedir (Feather & Rauter, 2004; Ocel, 2009; Reisel vd., 2010, McInroe, 2013; Liang vd., 2015).

Sonuç olarak, yapılan bu araştırma neticesinde iş yeri güvenlik yönetimi uygulamaları ile iş güvencesizliğinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı, pozitif ve düşük düzeyli bir etkiye sahip olduğu bulgusu elde edilmiştir. Bu nedenle, Covid-19 sürecinde çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı sergileyebilmeleri noktasında iş yeri güvenliğinin temin edilmesi ve çalışanlara iş güvencelerinin sağlanması önerisi yapılabilir.

Covid-19 oldukça yeni bir olgu olduğundan, Covid-19 sürecinde çalışma yaşamına ilişkin olarak birçok bilimsel çalışmanın gerçekleştirilmesi gereklidir. Bu çalışmada örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde iş yeri güvenlik yönetimi uygulamaları ile iş güvencesizliğinin etkisinin belirlenmesi sayesinde hem literatüre önemli bir katkı sağlanmıştır hem de çalışmanın bulguları ileride benzer konularda çalışmalar yapacak olan araştırmacılara yol gösterici bir niteliktedir.

Araştırmanın temel sınırlılığı, Gaziantep ili Şehitkamil ilçesi Organize Sanayi Bölgesi halı sektöründe yapılmasıdır. Bu nedenle, başka sektörlerde ve başka şehirlerde yapılacak benzer çalışmalarda farklılık gösteren bulgular elde edilmesi olasıdır. Başka bir sınırlılık, çalışmanın Covid-19 döneminde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu yüzden, Covid-19 süreci öncesi ve sonrasına ilişkin çalışmalarda farklı bulgular elde edilmesi mümkündür.

İleride yapılabilecek olan çalışmalarda, halıcılık sektörü özelinde farklı şehirlerde benzer çalışmalar yapılabilir veya farklı değişkenler kullanılarak halıcılık sektöründe çalışanların Covid-19 dönemindeki iş ve çalışma yaşamına ilişkin algılarını, tutumlarını ve davranışlarını betimlemeye ve ölçmeye yönelik çeşitli araştırmalar gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

Aydın, F. F. ve Karabacak, N. (2020). Covid-19'un Küresel Makroekonomik Etkileri", (Ed. Petek Tosun), 5. Uluslararası GAP İşletme Bilimleri ve Ekonomi Kongresi, s.2-18.

Aydın, S. (2017). Örgütsel güven-iş tatmini ilişkisi: İstanbul'daki 4-5 yıldızlı otellerde çalışanlar üzerinde bir araştırma. yüksek lisans tezi, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Basım, H. N., & Şeşen, H. (2006). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği Uyarlama ve Karşılaştırma Çalışması. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 61(4), 83-101.

Celep, C., Polat, S., Elbir, N., & Yapıcı, E. (2004). Ortaöğretim okullarındaki öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık tutumları. İ. Üniversitesi (Dü.), XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı. içinde Malatya: 6–9 Temmuz 2004.

Çelebi, İ. (2017) İşletmelerde İş Güvencesizliğinin Tükenmişliğe ve Performansa Etkileri ve Adıyaman Bölgesindeki İşletmelerde Bir Uygulama Harran Üniversitesi. S. B. E. Şanlıurfa.

Eres, F. (2010). Organizational citizenship behaviors of teachers in vocational high schools. *Eurasian Journal of Educational Research*, 111-126.

Feather, N. T., & Rauter, K. A. (2004). Organizational citizenship behaviours in relation to job status, job insecurity, organizational commitment and identification, job satisfaction and work values. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 77, 81– 94.

Hellgren, J., Sverke, M., & Isaksson, K. (1999). A Two-Dimensional Approach to Job Insecurity: Consequences for Employee Attitudes and Well-Being. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 8(2), 179-195.

Ilkım, N. ve Derin, N. (2018) Algılanan İş Güvencesizliği, İş Tatmini Ve Birey-Örgüt Uyumu Kavramları Arasındaki İlişkiler. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(36), 238-254.

Karaman, K., Yücel, C., & Dönder, H. (2008). Öğretmen görüşlerine göre, okullardaki bürokrasi ile örgütsel vatandaşlık arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 53(53), 49-74.

Köse, S., Kartal, B., & Kayalı, N. (2003). Örgütsel vatandaşlık davranışı ve tutuma ilişkin faktörlerle ilişkisi üzerine bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20, 1-19.

Liang, J., Lam, C., Ashford, S., & Lee, C. (2015). Job Insecurity and Organizational Citizenship Behavior: Exploring Curvilinear and Moderated Relationships. *Journal of Applied Psychology*, 100(2), 499 –510.

Mauno, S., Kinnunen, U., Mäkikangas, A., & Näätä, J. (2005) Psychological Consequences of Fixed-Term Employment And Perceived Job Insecurity Among Health Care Staff *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 14(3), 209-237.

McInroe, J. (2013). Job Insecurity, Organizational Citizenship Behaviors and Job Search Activities: How Work Locus Of Control and Control-Oriented Coping Moderate These Relationships. Submitted to the Graduate College of Bowling Green State University.

Oğuz, E. (2011). Öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları ile yöneticilerin liderlik stilleri arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 3(3), 377-403.

Oplatka, I. (2006). Going beyond rol expectations: toward an understanding of the determinants and components of teacher organizational citizenship behavior. *Educational Administration Quarterly*, 385-423.

Ouyang, Z., Sang, J., Li, P., and Peng, J. (2015) Organizational Justice and Job Insecurity as Mediators of The Effect of Emotional Intelligence on Job Satisfaction: A Study from China. *Personality and Individual Differences* 76, 147- 152.

- Öcel, H. (2009). Çalışanların örgütsel vatandaşlık ve üretim karşıtı iş davranışlarının nedenlerine ilişkin bir model önerisi. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Piane, J. B., & Bachrach, D. G. (2000). Organizational citizenship behaviors: a critical review of the theoretical and empirical literature suggestions for future research. *Journal Management*, 26(3), 513-563.
- Polat, S. (2007). Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adalet algıları, örgütsel güven düzeyleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki. Yayınlanmamış doktora tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Poyraz, K. Ve Kama, B. (2008) Algılanan İş Güvencesinin, İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi, 13 (2), 143-164.
- Reisel, W., Probst, T., Chia, S.-L., Maloles, C., & König, C. (2010). The effects of job insecurity on citizenship behavior, deviant behavior, and negative emotions of employees. *International Studies of Management & Organization* , 40(1), 74–91.
- Senem, E., & Aslan, Z. (2016) İş güvencesizliğinin işte var olamama sorununa etkisinde sürekli kaygının aracılık rolü: Konaklama işletmelerinde bir araştırma Nevşehir Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Sezgin, F. (2005). Örgütsel vatandaşlık davranışları: kavramsal bir çözümleme ve okul açısından bazı çıkarımlar. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 317-339.
- Staufenbiel, T., & König, C. J. (2010). A model for the effects of job insecurity on performance, turnover intention, and absenteeism. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 83(1), 101-117.
- Sverke, M., Hellgren, J., & Naswall, K. (2002). No security: A meta analysis and review of job insecurity and its consequences. *Journal of Occupational Health Psychology*, 7(3), 242-264.
- Uğurlu, C., & Demir, A. (2016). Örgütsel vatandaşlık davranışının öncülü olarak okul yöneticilerinin kullandıkları güç kaynakları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(56), 98-119.
- Ünal, A., & Çelik, M. (2013). Okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışı ile öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışlarının analizi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 239-258.
- Vey, M. A., & Campbell, J. P. (2004). In-Role or Extra-Role Organizational Citizenship Behavior: Which Are We Measuring?. *Human Performance*, 17(1), 119-135.
- Vinodkumar, M. N., & Bhasi, M. (2010). Safety Management Practices and Safety Behaviour: Assessing the Mediating Role of Safety Knowledge and Motivation. *Accident Analysis & Prevention*, 42(6), 2082-2093.
- Vu, T.-V., Vo-Thanh, T., Nguyen, N. P., Van Nguyen, D., & Chi, H. (2022). The COVID-19 Pandemic: Workplace Safety Management Practices, Job Insecurity, and Employees' Organizational Citizenship Behavior. *Safety Science*, (145), 1-12.

William, S., & Shiaw, W. T. (1999). Mood and Organizational Citizenship Behavior: The Effects of Positive Affect on Employee OCB Intentions. *The Journal of Psychology*, 133(6), 656-668.

Yeh, W. Y., Cheng, Y., & Chan, C. J. . (2009). Social patterns of pay systems and their associations with psychosocial job characteristics and burnout among paid employees in Taiwan. *Social Science & Medicine*, 1407-1415.

Yılmaz, K. (2010). Kamu ortaöğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel vatandaşlık davranışları ile ilgili görüşleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(1), 1 - 16.

Z KUŞAĞININ MUHASEBE MESLEĞİNİN İLK ADIMINDAKİ MOTİVASYONU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Ahmet YANIK¹Merve TOPTAN²Ferah YILDIZ³Damla TÜRKÖĞLU⁴

ÖZET

Çalışmanın amacı, Z kuşağının muhasebe mesleğinin ilk adımındaki motivasyonlarının incelenmesidir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için öğrencilerin cinsiyetleri, mezun oldukları lise türü, okudukları önlisans bölümünü tercih etme sıraları, dikey geçiş sınavı ile lisans eğitimini tamamlama istekleri ve muhasebe meslek mensubu olma istekleri değişkenleri ile motivasyon düzeyleri arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır. Söz konusu amaca yönelik olarak Kocaeli Üniversitesi Hereke Ömer İsmet Uzunyol Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Uygulamaları bölümünde okuyan 246 öğrenciye anket uygulanmıştır. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları bölümü öğrencilerinin belirtilen değişkenler açısından farklılık gösterip göstermediği t ve ANOVA testi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin motivasyonları cinsiyet, bölümü tercih etme sırası ve muhasebe meslek mensubu olma isteği değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterirken, mezun oldukları lise türü ve dikey geçiş yapma isteğine göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Anahtar Sözcükler: Muhasebe, Muhasebe Mesleği, Z kuşağı, Motivasyon, Üniversite

A RESEARCH ON THE MOTIVATION OF GENERATION Z IN THE FIRST STEP OF THE ACCOUNTING PROFESSION: THE CASE OF KOCAELİ UNIVERSITY

ABSTRACT

The aim of the study is to examine the motivations of the Z generation in the first step of the accounting profession. In order to achieve this aim, the relationship between the variables of the gender of the students, the type of high school they graduated from, the order of preference of the associate degree department, their desire to complete their undergraduate education with the vertical transfer exam and their desire to be a member of the accounting profession, and their motivation levels were tried to be revealed. For this purpose, a questionnaire was applied to 246 students studying at Kocaeli University Hereke Ömer İsmet Uzunyol Vocational School Accounting and Tax Applications department. It was tried to determine whether the students of the Accounting and Tax Applications department differ in terms of the specified variables or not with the t and ANOVA tests. According to the results obtained in the study, while the motivations of the students differ statistically according to the variables of gender, the order of choosing a department

¹ Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, ahmet.yanik@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7283-2557

² Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, merve.toptan@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3455-3159

³Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, fer_yil@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-3374-1297

⁴ Kocaeli Üniversitesi, damlaturkoglu5@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3278-4594

and the desire to be a member of the accounting profession, there is no significant difference according to the type of high school they graduated from and their desire to make a vertical transfer.

Keywords: Accounting, Accounting Profession, Generation Z, Motivation, University

1. GİRİŞ

Bireylerin gelecekteki mesleki yaşamlarına yön veren önemli unsurlardan biri de eğitimidir. Okul öncesinden başlayıp yükseköğretimin sonuna kadar devam eden bu süreçte bireylerin almış oldukları eğitim onların meslek seçimlerinin şekillenmesini sağlamaktadır. Ayrıca alınan eğitimlerin yanı sıra kişilerin sosyal çevreleri, değer yargıları, ilgi alanları, inançları, maddi ve manevi tatmin edilme duygusu gibi pek çok faktör meslek seçiminde etkili olmaktadır. Bu kapsamda bireyler tüm bu faktörleri göz önünde bulundurarak bir seçim yapmaktadır.

Mesleki eğitim, toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olan özel sektör ve kamu kurum ve kuruluşlarında ihtiyaç duyulan mesleklerde bireye gerekli bilgi, beceri ve iş alışkanlıkları kazandıran ve bireyin yeteneklerini çeşitli yönlerden geliştiren eğitimidir. Üniversitede meslek yüksekokulları ticaret, sanayi ve hizmet sektörlerinin ihtiyaç duyduğu aranan elemanları yetiştirdiği ifade edilebilir. Bu bağlamda Yükseköğretim Kurulu 2021-2022 istatistiklerine göre meslek yüksekokullarında okuyan 3.250.101 öğrenci mevcuttur (Yükseköğretim Kurulu, 2022). Meslek edinimi sürecinde eğitimle beraber bir başka önemli unsurda bölüm seçimidir. Çünkü bireyler seçmiş oldukları bölüm dahilinde mesleki eğitim almaktadırlar. Bölümler, bireylerin olmak istedikleri meslek hakkında en temel bilgilerin verildiği yükseköğretim alanlarını ifade etmektedir (Akın - Onat, 2015: 244). Mevcut sistemde genel olarak bireyler kendi istek ve becerilerine göre bölüm seçimi yapmaktadırlar. Bölüm içinde uzmanlaşmak isteyenlerde yeterliliklerine göre bölüme ait alt dallarda ilgili dersleri seçerek eğitim almaktadır.

Eğitim sürecinde bireyin motivasyonunun yükseköğretimin kalitesiyle ilişkili olduğu belirtilebilir. Birey kendine en doğru mesleki eğitimi vereceği düşüncesiyle üniversite tercihinin gerçekleştirilmiştir. En büyük motive kaynağının yani üniversite tercihinin yetersiz kalması bireyde başarısızlığa yol açmaktadır. Bu başarısızlık ülkemizde olduğu kadar yurt dışında da önemli bir sorun haline gelmekte ve öğrencilerin eğitimlerini yarıda bırakmalarına neden olmaktadır (Tinto, 1975: 89); (Bennet, 2003: 123). Bu nedenle öğrenciler bölüm seçiminde kendi beklenti ve motivasyonlarının karşılanacağı üniversitelerde eğitim görmeleri en doğru seçim olacaktır.

Muhasebe mesleği, 3568 Sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Kanunda da belirtildiği üzere muhasebe meslek mensubu, işletmelere ait faaliyetlerin güvenilir bir şekilde yürütülmesini sağlayan, ilgili faaliyet sonuçlarını ilgili kanunlar çerçevesinde denetleyen, değerlendiren ve sonuçları ilgili mercilere tarafsız bir şekilde sunan gerçek kişidir (3568 Sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu, md.1). Muhasebe mesleğini icra edenler, 3568 sayılı kanunda belirtilen gerekli koşulları sağlamaları durumunda Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavir unvanlarını almaktadırlar. Ülkemizde muhasebe mesleğini 3568 sayılı kanunda yazılı dallarda eğitim veren fakülte ve yüksekokullardan veya denkliğe sahip yabancı yükseköğretim kurumlarından en az lisans mezunu olmak veya diğer öğretim kurumlarından lisans seviyesinde mezun olmakla beraber bu fıkrada belirtilen bilim dallarından lisansüstü seviyesinde diploma alması gerekmektedir (3568 Sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu, md.5). Birey kendini tatmin etmesinin yanında toplum tarafından takdir edilme ve kabul edilme güdüsüyle de seçim yapmaktadır. Bireylerin mesleklerine yönelik davranışları toplumun o

mesleğe yönelik tutumuyla da ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda toplum tarafından kabul görmüş üst düzey mesleklerin bu nedenle tercih edildiği ifade edilebilir. Dolayısıyla muhasebe mesleğinin de toplum tarafından değer gören meslekler arasında yer aldığı belirtilebilir. Yani toplumda muhasebe mesleğinin iyi bir konumda olması, iyi düzeyde gelir sağlaması vb. durumlar bu mesleğin tercih edilmesinde öne çıkan faktörlerdendir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür incelendiğinde hem motivasyon hem de beklentiler ile ilgili pek çok araştırma söz konusudur. Bu araştırmalar aşağıda özetlenmiştir.

Demir'in 2019 yılında Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesinde yaptığı araştırmada, muhasebe eğitimi alan öğrencilerin motivasyon ve beklentileri değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin motivasyonları, okudukları bölüme ilgi duymaları ve bölümü isteyerek tercih etmelerine göre şekillenmektedir (Demir, 2019: 33).

Aksu'nun 2018 yılında muhasebe eğitimi alan öğrencilerin akademik kariyerlerinde motivasyon ve mesleki beklentilerin etkisinin araştırıldığı çalışmada, işletme ve iktisat bölümü okuyan öğrencilerin çoğunluğunun kadın olduğu, öğrencilerin %45'inin bölümü istemeyerek tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bu durumun motivasyonla doğrudan bağlantısı olduğu belirlenmiştir. Elde edilen diğer bir sonuç ise motivasyon ve beklenti düzeyi ile akademik başarı arasındaki ilişkinin göz önünde tutulması gerektiridir (Aksu ve Tursun, 2018: 29).

Çarıkçı'nın 2017 yılında yaptığı Önlisans ve lisans eğitimi alan muhasebe bölümü öğrencilerinin motivasyonlarını ve bu bölümü seçmelerindeki etkenlerini, motivasyon üzerindeki etkileri açısından inceleyen araştırmada, mesleğin albenisi, bilinçdışı ve meslek lisesi olmak üzere üç faktörün etkili olduğu görülmüştür. Mesleğin albenisinin etkisinin diğerlerine göre daha fazla olduğu belirlenmiştir. Ayrıca meslek lisesinden mezun olan öğrencilerin muhasebe dersleri ile daha çok ilgilendikleri, okulda alınan eğitimin yeterli olmadığı ve bu eğitimin çeşitli organizasyonlar ile desteklenmesi gerektiği belirlenmiştir. Ulaşılan bir başka sonuç ise motivasyonun cinsiyet ve öğrenim seviyesine göre farklılık göstermediği fakat mezun olunan lise, okul türü ve isteyerek muhasebe bölümünü tercih edip etmemelerine göre farklılık gösterdiği (Çarıkçı, 2017: 1231).

Coşgun 2013 yılında muhasebe ve vergi uygulamaları bölümü öğrencilerinin motivasyonlarının ve beklentilerinin değerlendirilmesi amacıyla yapmış olduğu çalışmada, muhasebe eğitimi alan öğrencilerin sürekli gelişen ve statik olmayan eğitim yapısı nedeniyle muhasebe bölümünün kariyer fırsatlarının fazla olduğunu düşündükleri sonucuna ulaşmıştır (Coşgun, 2013: 114).

Zeytinoğlu'nun 2012 yılında muhasebe okuyan öğrencilerin üniversiteden beklentilerini ve kendilerine olan güvenlerini ölçen araştırmasında; öğrencilerin motivasyonlarını artıran durumun gelecek beklentilerini karşılaması ve muhasebe bilgilerini artırmak istemesidir. Ayrıca sosyal ve sportif aktivitelerin ise öğrencilerin motivasyonlarında etkili olmadığı tespit edilmiştir (Zeytinoğlu, 2012: 113).

Gençtürk ve arkadaşlarının 2008 yılında yapmış olduğu bir çalışmada üniversiteyi yeni kazanan öğrenciler okullarda gerçekleşecek sosyal aktiviteler ile muhasebe ve finans mesleğine yönelik motivasyonlarını artıracaklarını ve bu mesleğe bakış açılarını değiştirebileceğini ileri sürmüşlerdir (Gençtürk ve diğerleri, 2008: 325).

Byrne ve Flood'un 2005 yılında yapmış olduğu bir çalışmada muhasebe alanında; getiri, iş çeşitliliği, açık pozisyon, iş güvenliği, meslekte yükselme fırsatı ve esnek kariyer fırsatları kariyer planlarını etkileyen değişkenler olarak belirtmiştir. Ayrıca başarılı bir muhasebe eğitimi için ders programının önemi kadar muhasebe eğitimi verenlerin, öğrencilerin umut ve beklentilerini dikkate alarak motivasyon sağlamanın da önemi vurgulanmıştır. Ayrıca öğrencilerin bu bölümü seçmelerindeki neden araştırılmıştır. Öğrencilerin, hangi faktörlerden etkilendiği belirlenmeye çalışılmış ve daha kaliteli bir eğitim için değişimin gerekliliğinin önemi vurgulanmıştır. Çalışmada öğrencilerin motivasyonun ve beklentilerinin keşfedilmesi için iki yol olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu yollardan birisi güdüler, hazırlıklı olma ve öğrencilerin öğrenmeye yaklaşımları arasındaki bağlantıyı araştırmak iken; diğer yol ise, bu faktörlerin akademik performans üzerindeki etkisini araştırmaktır (Byrne ve Flood, 2005: 121).

Atmaca ve Coşkun'un 2014 yılında üniversitelerin 2 yıllık yüksekokullarında muhasebe ve vergi uygulamaları okuyan öğrencilerin motivasyon ve beklentilerini ölçmek üzere Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi MYO öğrencilerine yaptığı araştırmada, elde edilen verilere göre; öğrenciler muhasebenin sürekli değişen bir yapıya sahip olduğu için bu bölümü tercih ettikleri ve motivasyon kaynaklarının da mezun olduktan sonra kolayca iş olanaklarına ulaşılması olduğunu belirtmişlerdir (Atmaca ve Coşkun, 2014: 182).

Çakır'ın 2014 yılında Edirne Uzunköprü MYO'da muhasebe eğitimi alan öğrencilerin derse ilgileri ve dersten beklentileri üzerine yaptığı araştırmasında, elde edilen sonuçlara göre öğrenciler, aldıkları eğitimi organizasyonlar ile desteklenmesini ve teknolojinin imkanlarını kullanarak güncel yayınlara ulaşımın kolaylaştırılmasını istediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca bu bölümlere daha fazla teşvik verilerek eleman kalitesini artırılacağı tespit edilen bir başka sonuçtur (Çakır vd., 2014: 91).

İbicioğlu ve arkadaşlarının 2013 yılında muhasebe meslek mensuplarının motivasyonlarını çalışma süreci açısından incelendiği araştırmada, içsel ve dışsal faktörler araştırılmış ve motivasyon çeşitlerinden hangisinin etkisi altında oldukları belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca demografik özelliklerin motivasyona etkisi de araştırılmıştır. Araştırma sonucunda meslek mensuplarının içsel faktörlerden daha çok etkilendiği, demografik özelliklerin etki oluşturmadığı ancak iş yeri sahibi ve geliri yüksek kişilerin dışsal faktörlerden etkilendiği tespit edilmiştir (İbicioğlu vd., 2013: 97).

Samsuddin ve arkadaşlarının 2015 yılında yaptıkları çalışmada, Malezya UiTMJohor'daki muhasebe öğrencileri ile motivasyon ve farkındalık hakkında yapılan yüz yüze görüşmeler sonucunda, öğrencilere meslek konusunda farkındalık yaratılması gerektiği ve hazırlık eğitiminin öğrencilerde eğitimde devamlılığı sağladığı ifade edilmiştir (Samsuddin vd., 2015: 126).

Cook ve Leckey'in 1999 yılında üniversiteye yeni başlayacak olan öğrencilerin üniversiteden beklentilerine yönelik yaptıkları araştırmada, iki defa anket yapılmış ve ankete katılan öğrenciler sabit tutulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre; üniversiteye başlayan birçok öğrenci, alacakları eğitimin sorumluluğunu üstlenmemektedir. Öğrencilerin üniversiteye geçerken sahip oldukları becerileri konusunda proaktif olmaları gerektiği tespit edilmiştir (Cook ve Leckey, 1999: 157).

Saemann ve Crooker'in 1999 yılında öğrencileri iki aşamada inceledikleri farklı bir araştırmada, dönemin 2. ve 15. haftaları değerlendirmeye alınmıştır. 2. haftada araştırmaya 283, 15. haftada 234 öğrenci katılmıştır. Buradan elde edilen sonuçlara göre; öğrenciler 2. haftada muhasebe bölümünde kararsızlık yaşamış; 15. haftada muhasebe konularının fazla olmasından kaynaklı cesaretlerinin kırıldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca muhasebe dersini alan öğrencilerin yaratıcılıkları açısından ilk haftalara göre azalma görülmüştür (Saemann ve Crooker, 1999: 5).

Taylor ve Mander'in 2007 yılında Matematik bölümüne yaptıkları bir araştırmada bu bölüme yeni başlayan öğrencilerin davranış, beklenti ve algılamaları araştırılmıştır. Bu araştırma neticesinde; uzaktan eğitime kıyasla kampüste okuyan öğrencilerin zamanını derslere daha az harcadığı ve ders çalışma saatlerinin daha az olduğunu görülmüştür (Taylor ve Mander, 2007: 35).

Şahin ve arkadaşlarının 2011 yılında üniversite öğrencilerinin hedeflerini ve beklentilerini okudukları bölüme göre değerlendirdikleri bir araştırmada; öğrencilerin önemsedikleri hususun, özel yeteneklerini ve almış oldukları eğitimleri kullanma isteği olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin yarıdan fazlası öğrenim gördükleri alandan memnun olduklarını ve eğitimlerini lisans eğitimiyle sonlandırmak istemediğini belirtmiştir. Okumuş oldukları bölümü seçme nedenleri ise; okudukları bölümü sevmeleri ve iş bulma konusunda sıkıntı yaşamayacaklarını düşünmeleridir (Şahin vd. 2011: 435).

Acat ve Yenilmez'in 2004 yılında eğitim fakültesinde okuyan öğrencilerin motivasyonları ve sorunları farklı değişkenler açısından inceledikleri bir başka araştırmada; öğrencilerin genellikle olumlu motivasyona sahip oldukları ve sorun oluşturan durumları daha az yaşadıkları belirlenmiştir. Ulaşılan bir diğer sonuç ise, öğrencilerin isteklerini artırmaları ve yeterliliklerinin farkına varmaları için uygulamalara daha fazla yer verilmesi gerektiği tespit edilmiştir (Acat ve Yenilmez, 2004: 124).

Z kuşağının muhasebe mesleğinin ilk adımındaki motivasyonunun incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada öncelikle literatür taramasına yer verilmiştir. Sonra araştırmanın metodolojisi açıklanmıştır. Daha sonra ise çalışma sonucu elde edilen bulgular ortaya konulmuştur.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Çalışmanın bu kısmında araştırmanın örneklem kümesi, verileri, amacı ve ampirik bulgularından bahsedilecektir.

3.1. Araştırmanın Örneklemi

Çalışma kapsamında üniversitelerin muhasebe bölümlerinde okuyan öğrencilerin muhasebe mesleğinin ilk adımındaki motivasyonları incelenmiştir. Üniversitelerin muhasebe ve vergi uygulamaları bölümleri çalışmanın evrenini, Kocaeli Üniversitesi Hereke Ömer İsmet Uzunyol Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Uygulamaları bölümünde okuyan öğrenciler çalışmanın örneklemi oluşturmaktadır. Kolayda örneklem yoluyla öğrencilere 300 anket dağıtılmış, 258 anketten geri dönüş alınmıştır. Eksik doldurulan 12 anket formu elenmiş, 246 anket formundan elde edilen verilerle araştırmanın analizleri yapılmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin %51,6'sı erkek, %48,4'ü kadın olup %54,9'u 1. sınıf öğrencisi, %45,1'i 2. sınıf öğrencisidir. Bu öğrencilerin %61'i ise ticaret lisesi mezunudur. Katılımcıların %50,4'ü bölümü 1. sırada tercih etmiştir. Öğrencilerin %81,7'si dikey geçiş sınavı ile lisans eğitimini tamamlamayı hedeflemekte ve %56,5'i muhasebe meslek mensubu olmayı istemektedir.

3.2. Araştırmanın Verileri

Araştırmada veriler anket yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma izni için Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'na başvurulmuş, 22.02.2022 tarihli 2022/36 sayılı toplantı sonucu anket formunun uygulanması izni alınmıştır. Araştırma için

hazırlanan anket formu 2 bölümden oluşmaktadır. Anketin ilk bölümünde katılımcıların demografik bilgilerine, 2. bölümde araştırmada konu olan değişkenlerin ölçeklerine yer verilmiştir. Değişkenler 5'li Likert tipi ölçekle ölçülmüştür.

Çalışmada motivasyon değişkenini ölçmede kullanılan ankette; Byrne ve Flood tarafından geliştirilmiş 2005, 2007 ve 2008 yıllarında daha sonra ise Arquero ve diğerleri tarafından 2009 yılında uygulanmış olan ve Zeytinoğlu tarafından 2012 yılında Türkçeye uyarlanmış 9 maddelik ölçek kullanılmıştır (Arquero, Byrne , Flood , & Gonzalez, 2009); (Byrne & Flood, 2005); (Byrne & Flood, 2007); (Byrne & Flood, 2008); (Zeytinoğlu, 2012).

3.3 Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Kocaeli Üniversitesi Hereke Ömer İsmet Uzunyol Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Uygulamaları bölümünde okuyan öğrencilerin muhasebe mesleğinin ilk adımındaki motivasyonlarının incelenmesidir. Bu amaçla aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H₁: Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin cinsiyetlerine göre, motivasyon düzeyleri farklılık göstermektedir.

H₂: Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin mezun oldukları lise türüne göre, motivasyon düzeyleri farklılık göstermektedir.

H₃: Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin okudukları önlisans bölümünü tercih etme sıralarına göre, motivasyon düzeyleri farklılık göstermektedir.

H₄: Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin dikey geçiş sınavı ile lisans eğitimini tamamlama isteklerine göre, motivasyon düzeyleri farklılık göstermektedir.

H₅: Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin muhasebe meslek mensubu olmak istemelerine göre, motivasyon düzeyleri farklılık göstermektedir.

3.3. Verilerin Analizi

Verilerin analizleri IBM SPSS (Statistical Package for Social Science) paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Veriler güvenilirlik ve geçerlilik analizlerine tabi tutulmuş olup hipotezler t ve ANOVA testi kullanılarak sınanmıştır.

4. BULGULAR

Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesinde Cronbach α değeri kullanılmıştır. Motivasyon değişkeninin Cronbach α değeri 0,862 olarak hesaplanmıştır.

Ölçeğe ait sonucun $\alpha > 0,7$ 'den olması ölçeğin yüksek düzeyde güvenilirliğe ve homojen bir bütünlüğe sahip olduğunu göstermektedir (Nunnally, 1970).

Değişkene ilişkin faktör yapısını ortaya çıkarmak üzere varimax dönüşümlü keşifsel faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda 9 ifadeden oluşan motivasyon değişkeninin tek faktörde (KMO=0,846 ve Bartlett Testi 0,000 seviyesinde) toplandığı görülmüştür.

Muhasebe ve Vergi Uygulamaları bölümü öğrencilerinin genel motivasyon düzeyleri aşağıda Tablo 1’de gösterilmiştir. Tablo 1’de öğrencilerin genel motivasyon düzeylerinin ortalamasının 3,32 olduğu görülmektedir. Bu değer öğrencilerin motivasyon düzeylerinin çok da yüksek olmadığını göstermektedir.

Tablo 1. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü Öğrencilerinin Genel Motivasyon Düzeyleri

Motivasyon	N	Ortalama	Std. Sapma
Toplam	246	3,32	,815

Araştırmada oluşturulan hipotezler çerçevesince elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

H₁: Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin cinsiyetlerine göre, motivasyon düzeyleri farklılık göstermektedir.

Cinsiyet değişkenine göre Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin motivasyon düzeylerinde bir farklılık olup olmadığını belirlemek için t testi yapılmış ve elde edilen bulgular aşağıda Tablo 2’de verilmiştir. Tablo 2’deki sonuçlar incelendiğinde öğrencilerin motivasyon düzeylerinde cinsiyet değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Ortalamalara bakıldığında kadın öğrencilerin (3,42) erkek öğrencilere (3,16) göre motivasyon düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü Öğrencilerinin Motivasyon Düzeyleri ve Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bağımsız Gruplar T Testi Sonuçları

	Cinsiyet	Ort	ss	P
Motivasyon	Erkek	3,16	,653	,005*
	Kadın	3,42	,757	

**p<,01 *p<,05

H₂: Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin mezun oldukları lise türüne göre, motivasyon düzeyleri farklılık göstermektedir.

Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin mezun oldukları lise türlerine göre motivasyon düzeylerinde farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla ANOVA testi yapılmıştır. Testlere ilişkin sonuçların ortalama ve standart sapmalarına ilişkin sonuçlar aşağıda Tablo 3’te ve ANOVA testi sonuçları ise Tablo 4’te verilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde Lise mezuniyet türüne göre Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin motivasyon düzeylerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Tablo 3. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü Öğrencilerinin Mezun Oldukları Lise Türlerine Göre Motivasyon Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik İlgili Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Lise Türü	Ort.	s.s.
Ticaret Lisesi	3,34	,736
Lise	3,17	,659
Anadolu Lisesi	3,28	,728

Diğer	3,41	,715
--------------	------	------

Tablo 4. Muhasebe Ve Vergi Uygulamaları Bölümü Öğrencilerinin Mezun Oldukları Lise Türlerine Göre Motivasyon Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Anova Testi Sonuçları

		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kare	F değeri	p değeri
Motivasyon düzey puanları	Gruplar arası	1,583	3	,528	1,031	,379
	Gruplar içi	123,832	242	,512		
	Toplam Kareler	125,415	245			

**p<,01 *p<,05

H₃: Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin okudukları önlisans bölümünü tercih etme sıralarına göre, motivasyon düzeyleri farklılık göstermektedir.

Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin okudukları önlisans bölümünü tercih etme sıralarına göre motivasyon düzeylerinde bir farklılık olup olmadığının ortaya çıkarılması için ANOVA testi yapılmıştır. Teste ilişkin sonuçların ortalama ve standart sapmaları Tablo 5'te, tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir. Tablo 6'ya göre Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin okudukları önlisans bölümünü tercih etme sıralarına göre motivasyon düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Tukey testi sonuçları incelendiğinde, 3,36 ortalamaya sahip 1. Tercihde bulunan öğrencilerin daha fazla motivasyona sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5. Muhasebe Ve Vergi Uygulamaları Bölümü Öğrencilerinin Okudukları Önlisans Bölümünü Tercih Etme Sıralarına Göre Motivasyon Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik İlgili Ortalama Ve Standart Sapma Değerleri

Tercih Sırası	Ort.	s.s.
1.Tercih	3,36	,762
2.Tercih	3,23	,542
3.Tercih	2,71	,929
Diğer	3,29	,585

Tablo 6. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü Öğrencilerinin Okudukları Önlisans Bölümünü Tercih Etme Sıralarına Göre Motivasyon Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Anova Testi Sonuçları

		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kare	F değeri	p değeri
Motivasyon düzey puanları	Gruplar arası	8,035	3	2,678	5,522	,001
	Gruplar içi	117,381	242	,485		
	Toplam Kareler	125,415	245			

**p<,01 *p<,05

H4: Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin dikey geçiş sınavı ile lisans eğitimini tamamlama isteklerine göre, motivasyon düzeyleri farklılık göstermektedir.

Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin dikey geçiş sınavı ile lisans eğitimini tamamlama istekleri ile motivasyon düzeyleri arasında bir farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla t testi yapılmış olup sonuçlar aşağıda Tablo 7’de verilmiştir. Tablo 7’ye göre öğrencilerin önlisans eğitimleri sonrasında lisans eğitimlerini tamamlama istekleri ile motivasyon düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Tablo 7. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü Öğrencilerinin Dikey Geçiş Sınavı İle Lisans Eğitimini Tamamlama İstekleri Ve Motivasyon Düzeylerine Yönelik İlişkin Bağımsız Gruplar T Testi Sonuçları

	Dikey Geçiş	Ort	ss	P
Motivasyon	Evet	3,31	,698	,391
	Hayır	3,20	,788	

**p<,01 *p<,05

H5: Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin muhasebe meslek mensubu olmak istemelerine göre, motivasyon düzeyleri farklılık göstermektedir.

Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin muhasebe meslek mensubu olma isteklerinin motivasyon düzeylerinde bir fark yaratıp yaratmadığını ortaya koymak için t testi yapılmış olup sonuçlar aşağıda Tablo 8’de verilmiştir. Tablo 8’e göre Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin muhasebe meslek mensubu olma istekleri ve motivasyon düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Muhasebe meslek mensubu olmak isteyen öğrencilerin 3,39 ortalama ile daha yüksek motivasyon düzeyine sahip oldukları sonucuna varılmıştır.

Tablo 8. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü Öğrencilerinin Muhasebe Meslek Mensubu Olma İstekleri Ve Motivasyon Düzeylerine Yönelik İlişkin Bağımsız Gruplar T Testi Sonuçları

	Muhasebe Meslek Mensubu olma isteği	Ort	ss	P
Motivasyon	Evet	3,39	,817	,000*
	Hayır	3,16	,532	

**p<,01 *p<,05

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Öğrencilerin öğrenimleri sırasında motivasyonlarını yüksek tutacak bölümlerde eğitim görmesi üniversite eğitimi ve sonrasındaki meslek hayatlarında başarısını arttıracak bir gerçektir. Ancak günümüz şartlarında öğrenciler motivasyonlarının yüksek olacağı bölümlerden ziyade tercih aşamasında çevresel faktörlerin de etkisiyle iş olanaklarının daha çok olduğu bölümleri tercih edebilmektedirler. Yapılan bu çalışma öğrencilerin meslek hayatlarının ilk basamağı olan üniversite hayatındaki motivasyonlarının incelenmesi dolayısıyla öğrencilerin hem eğitim hayatı hem de meslek hayatlarındaki başarı durumları açısından bir ölçüt olarak değerlendirilebilir.

Çalışmada öğrencilerin motivasyonlarında; cinsiyetlerine, bölümü tercih sırası ve muhasebe meslek mensubu olma isteklerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu; öğrencilerin mezun oldukları lise türüne ve dikey geçiş yapma isteğine göre ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Muhasebe mesleğinin ofis ortamında bir çalışma gerektirmesi, mesleğin bağımsız olarak da yapılabilmesi ve günümüzde kadınların çalışma hayatında daha çok rol almak istemesi, kadın öğrencilerin motivasyonunun erkek öğrencilere göre daha yüksek çıkmasını sağlamıştır.

Ortaya çıkan bulgulara göre, bölümü ilk sırada tercih eden öğrencilerin hedefledikleri bölümü kazanmalarının etkili olması, okudukları önlisans programını tercih etme sırası ile motivasyon düzeyleri arasında anlamlı farklılığın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Muhasebe meslek mensubu olmak isteyen öğrenciler meslek mensubu olabilmek için ilk önce iki yıllık bölümlerinden mezun olduktan sonra eğitimlerini 4 yıllık fakülte seviyesine çıkarmaları gerekmektedir. Ayrıca öğrenciler iki yıllık önlisans bölümlerinden fakültelere dikey geçiş sınavı ile geçmeleri gerekmektedir. Bu gibi durumlardan ve mezuniyet sonrası sürecin biraz uğraştırıcı olmasından dolayı, öğrencilerin mezun olduğu lise türü ve dikey geçiş sınavı ile fakülteye geçme isteğine göre, istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır.

Muhasebe ve vergi uygulamaları bölümünde muhasebe derslerinin diğer derslere göre daha ağırlıklı olarak verilmesi öğrencilerin bunu bilerek bölümü tercih etmeleri, meslek mensubu olmak isteyen öğrencilerin motivasyonlarının meslek mensubu olmak istemeyen öğrencilere göre daha yüksek çıkmasına neden olmuştur. Litaratürde Z kuşağının üniversitede muhasebe dışındaki dersler açısından motivasyonlarının ölçülmesine yönelik çalışmaların yapılmasının yararlı olabileceği belirtilebilir. Ayrıca öğrencilerin muhasebe mesleğine yönelik motivasyonlarının ölçülmesinin yanında farklı ders türleriyle ilişkili meslekler bakımından motivasyonlarının ölçüldüğü ve bunların karşılaştırılarak incelendiği çalışmaların yapılmasının literatüre katkı sağlayacağı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Acat, M. B., & Yenilmez, K. (2004). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Motivasyon Düzeyleri. *Manas Sosyal Bilimler Dergisi*, 2: 125-139.
- Akın, O., & Onat, O. K. (2015). Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Bölüm Seçimini Etkileyen Faktörler: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinde Bir Araştırma. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(13): 243-254.
- Aksu, İ., & Tursun, M. (2018). Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Motivasyon ve Beklenti Düzeylerinin Akademik Başarılarına Etkisi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2: 17-31.

- Arquero, L., Byrne , M., Flood , B., & Gonzalez, J. M. (2009). Motives, Expectations, Preparedness and Academic Performance: a Study of Students of Accounting at a Spanish University. *Revista de Contabilidad*, 12(2): 279-299.
- Atmaca, M. ve Coşgun, N. (2014). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'ne Bağlı Meslek Yüksek Okullarında Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Motivasyonlarının ve Beklentilerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1): 167- 184.
- Bennet, R. (2003). Determinants of Undergraduate Student Drop Out Rates in a University Business Studies Department. *Journal of Further and Higher Education*, 27(2): 123-141.
- Byrne, M., & Flood , B. (2007). Exploring the Antecedents of Learning Approaches: A Study of International Business Students. *International Journal of Management Education*, 6(2): 44-62.
- Byrne, M., & Flood , B. (2008). Examining the Relationships Among Background Variables and Academic Performance of First Year Accounting Students at an Irish University. *Journal of Accounting Education*. (26): 202-212.
- Byrne, M., & Flood, B. (2005). A study of accounting students' motives, expectations and preparedness for higher education. *Journal of Further and Higher Education*, 29(2): 111-124.
- Cook, A. Leckey, J. (1999). Do Expectations Meet Reality? A Survey of Changes in First-Year Student Opinion. *Journal of Further and Higher Education*, 23(2): 157-171.
- Coşgun, N. (2013). Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Motivasyonlarının ve Beklentilerinin Değerlendirilmesi: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesine Bağlı Meslek Yüksekokullarında Bir Uygulama. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Çakır, N., Canbaz, S. ve Gümüş, S. (2014). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Muhasebe Eğitimindeki Algı ve Beklentilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Uzunköprü MYO Örneği. *Uluslararası Hakemli Pazarlama ve Pazar Araştırmaları Dergisi*, 2(1): 78-94.
- Çarıkcı, O. (2017). Muhasebe Eğitimi Almakta Olan Öğrencilerin Motivasyonları ve Muhasebe Bölümünü Tercihlerinin İrdelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. (22), 4: 1223-1233.
- Demir, İ. (2019). Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Motivasyon ve Beklentilerinin Değerlendirilmesi: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Örneği. *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 9, s 33-50.
- Gençtürk, M., Demir, Y., Çarıkcı, O. (2008). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin muhasebe-Finans Eğitimine Bakış Açılı ve Farkındalıkları Üzerine Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 13, 209-228.

- İbicioğlu, H., Özdaşlı, K., Dalğar, H., & Yılmaz, T. (2013). Muhasebe Meslek Mensuplarının İçsel Ve Dışsal Motivasyon Düzeylerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (5), 9: 93-105.
- Nunnally, J. C., Jr. (1970). *Introduction to Psychological Measurement*. McGraw-Hill.
- Saemann, & Crooker. (1999). Student Perceptions of the Profession and its Effect on Decisions to Major in Accounting. *Journal of Accounting Education*, (17), 1: 1-22.
- Samsuddin, M., Emel, N., Wahida , E., & Abd Sataa, F. (2015). Awareness, Motivations and Readiness for Professional Accounting Education: A Case of Accounting Students in UiTM Johor. *Procedia Economics and Finance*, 31: 124-133.
- Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu. (1989). T.C. Resmi Gazete, 20194, 1 Haziran 1989.
- Şahin, İ., Zoraloğlu, Y. R., & Fırat, N. Ş. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Amaçları, Eğitsel Hedefleri, Üniversite Öğreniminden Beklentileri ve Memnuniyet Durumları. *Educational Administration: Theory and Practice*, (17), 3: 429-452.
- Taylor, J., & Mander, A. (2007). Studying at University: Early Perceptions and Experiences of First Year Service Mathematics Students. *Studies in Learning Evaluation Innovation and Development*, 4(3): 29-43.
- Tinto, V. (1975). Dropout from Higher Education: A Theoretical Synthesis of Recent Research. *Review of Educational Research*, 45(1): 89-125.
- Yükseköğretim Kurulu. (2022). Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. 10.08.2022 tarihinde <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden alındı
- Zeytinoğlu, E. (2012). Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Motivasyonu ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma: Dumlupınar Üniversitesi Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (53): 103-114.

SAĞLIK PROFESYONELLERİNİN YAPAY ZEKÂYA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ: METAFORİK BİR ARAŞTIRMA

Derya GÜNDÜZ HOŞGÖR¹Hacer GÜNGÖRDÜ²Haydar HOŞGÖR³

ÖZET

Bu çalışmanın amacı sağlık profesyonellerinin yapay zekaya dair görüşlerini metafor analizi yöntemiyle incelemektir. Nitel araştırma modelinin kullanıldığı bu çalışmada olgu bilim deseninden yararlanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu hekim, hemşire ve ebelerden oluşan 112 kişilik sağlık personelinde oluşmaktadır. Sağlık profesyonellerinin yapay zekaya ilişkin metaforik algılarını belirlemek amacıyla; (i): “Yapay zekâ denilince aklınıza ilk olarak gelen şey nedir?”, (ii): “Yapay zekâ bir hayvan olsaydı ..... olurdu, çünkü o .....’dır.”, (iii): “Yapay zekâ bir marka olsaydı ..... olurdu, çünkü o .....’dır.”, (iv): “Yapay zekâ bir hastalık olsaydı ..... olurdu, çünkü o .....’dır.” ifadelerinin yer aldığı dört adet yarı yapılandırılmış bir metafor belirleme formu kullanılmıştır. Araştırma kapsamında veri değerlendirme yöntemi olarak içerik analizinden faydalanılmıştır. İlk formda katılımcıların 27, ikincide 28, üçüncüde 30, dördüncüde ise 21 farklı metafor ürettikleri saptanmıştır. İlk formda katılımcıların yapay zekâyı en fazla “Robot”, “Teknoloji” ve “İşsizlik” metaforları ile özdeşleştirdikleri belirlenmiştir. İkinci formda katılımcıların yapay zekâyı bir hayvan olarak; komutlara uyması, eğitilebilir olması, çok akıllı olması gibi özellikleri dolayısıyla en fazla “Köpek” metaforu ile açıkladıkları tespit edilmiştir. Üçüncü formda katılımcıların yapay zekâyı bir marka olarak; hızlı, kaliteli ve devrim gibi olması türünden özellikleri dolayısıyla en fazla “Apple” metaforu ile açıkladıkları tespit edilmiştir. Dördüncü formda katılımcıların yapay zekâyı bir Hastalık olarak; dünyada çok yaygın olması, yayılmaya başladığında zor durması, akıllıca hareket eden sinsi bir hastalık olması gibi özellikleri dolayısıyla en fazla “Kanser” metaforu ile açıkladıkları tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların yapay zekâyı ilişkin algılarının genel olarak olumlu yönde olduğu ve yarıya yakınının bu konunun kendilerini meraklandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, Yapay Zekâ, Robotik, Metafor Analizi, Sağlık Personeli

¹ Dr., Uşak Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi, deryagunduz84@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1377-4617>

² Öğr. Gör., Uşak Üniversitesi Sağlık Hizmetleri MYO, hacer.gungordu@usak.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3978-9259>

³ Doç. Dr., Uşak Üniversitesi Sağlık Hizmetleri MYO, haydar.hosgor@usak.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1174-1184>

HEALTH PROFESSIONALS' VIEWS ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE: A METAPHORICAL RESEARCH

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the opinions of health professionals about artificial intelligence by using metaphor analysis method. In this study, in which the qualitative research model was used, the phenomenology design was used. The study group of the research consists of 112 health personnel consisting of physicians, nurses and midwives. In order to determine the metaphorical perceptions of health professionals about artificial intelligence; (i): “*What is the first thing that comes to mind when you hear the word artificial intelligence?*”, (ii): “*If artificial intelligence were an animal, it would be ..... because it is .....*”, (iii): “*If artificial intelligence were a brand, it would be ..... because it is .....*”, (iv): “*If artificial intelligence were a disease, it would be ..... because it is .....*”. Four semi-structured metaphor identification forms were used. Content analysis was used as a data evaluation method within the scope of the research. It was determined that the participants produced 27 different metaphors in the first form, 28 in the second, 30 in the third, and 21 in the fourth. In the first form, it was determined that the participants mostly identified artificial intelligence with the metaphors of "Robot", "Technology" and "Unemployment". In the second form, the participants used artificial intelligence as an animal; It was determined that they mostly explained with the metaphor of "Dog" because of their features such as obeying commands, being trainable, being very smart. In the third form, the participants used artificial intelligence as a brand; It has been determined that they mostly describe it with the metaphor of "Apple" due to its fast, high quality and revolutionary features. In the fourth form, the participants used artificial intelligence as a Disease; It has been determined that they mostly explain it with the metaphor of "Cancer" due to its features such as being very common in the world, being difficult when it starts to spread, and being an insidious disease that acts wisely. In addition, it was determined that the perceptions of the participants about artificial intelligence were generally positive and nearly half of them were curious about this subject.

Keywords: Technology, Artificial Intelligence, Robotics, Metaphor Analysis, Healthcare Personnel

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca teknoloji, insanın diğer canlılarla ve doğa ile ilişkisinde her zaman toplumsallığı oluşturan önemli yapı taşlarından birisi olagelmıştır. Özellikle modern kapitalist toplum düzenine geçilmesiyle birlikte çeşitli alanlarda teknolojik gelişmeler hız kazanmış ve yakın dönemde bu teknolojik ivmelenmeler endüstri 4.0 olarak da ifade edilen dijital teknolojilere doğru evrimleşmiştir. Adaş ve Erbay (2022) bu türden ileri teknolojileri; yapay zekâ donanımlı otonom otomobiller, hastalıkları güvenle tedavi edebilen robot hekimler, hasta ve yaşlı bakıcı robotlar, eğitim, finans, yatırım ve güvenlik alanlarında danışmanlık yapan yapay zekâ temelli robotlar olarak belirtmektedirler.

Bir kavram olarak yapay zekânın ilk kez 1955 tarihli bir resmi başvuruda kullanıldığı bilinmektedir. Sonrasında ise bu kavramın yaygınlaşarak, gündelik hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline geldiği görülmektedir. Öte yandan yapay zekânın giderek daha da yaygınlaşması, söz konusu bu kullanıma dair farklı görüşlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Kimilerine göre yapay zekâ insanlık için bir tehdit olarak algılanırken, kimilerince de insanlığın refah düzeyini iyileştirecek ve sanayiden eğitime, yargıdan sağlığa kadar pek çok alanda gelişime katkı sunacak değerli bir teknoloji olarak değerlendirilmektedir (Singil, 2022). 21. yüzyılda yapay zekâ, ülkelerin kalkınmışlığında önemli bir rol üstlenerek, yeni bir ekonomik gelişim aracı haline gelmiştir. Buradan hareketle yapay zekânın, çağdaş endüstri devriminin temel motivatörü olarak kabul görmeye başladığı ileri sürülebilir.

Kavramsal açıdan yapay zekâ, biri “yapay”, diğeri “zekâ” olmak üzere iki kelimededen meydana gelmekte olup, “yapay” insan yapımını ifade ederken, “zekâ” ise düşünme kapasitesini işaret etmektedir (Hoşgör ve Güngördü, 2022). İnsan gibi düşünebilen makineler bilimi olarak tanımlanan yapay zekâ, belirli insan davranışlarını simüle edebilen sistemlerden oluşmaktadır (Filiz vd., 2022). Bilgisayar biliminde yapay zeka, çevrelerini algılayan ve bir hedefte başarı olasılığını en yükseğe çıkarmak amacıyla harekete geçen ve akıllı ajanlar içeren cihazlar olarak tanımlanmaktadır (Akgerman vd., 2022). Mühendislik biliminde ise yapay zekâ, şimdiye kadar insanlar tarafından çözülen sorunları otomatik olarak çözen prosedürler üretmekle ilgili olduğu bilinmektedir (Ever ve Demircioğlu, 2022). Özetle, disiplinler arası bir kavram olan yapay zekâ, makineleri akıllı hale getirmeye yönelik faaliyetlerin genel adı olarak ifade edilebilir (Hoşgör ve Bozkurt, 2023). Bazı insanların ise yapay zekâyı, insanların yerine geçme potansiyeli olan elektro-mekanik robotlar olarak tanımladıkları bilinmektedir.

Başlangıçta bilgisayar biliminin bir parçası olan yapay zekâ, sorun çözme yeteneğine sahip birçok ürünle modern yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Dolayısıyla yakın gelecekte insanların bu türden ürünleri daha fazla kullanacağı ve bunun sonucunda yeni iş kollarının ortaya çıkacağı öngörülebilir. Bu bağlamda yapay zekânın gelecek nesiller üzerinde önemli etkileri olacağı ileri sürülebilir (Demir ve Güraksın, 2022).

Sağlık sektörü, yeni teknolojilere en fazla yatırım yapılan sektörlerden birisidir. Dolayısıyla bu durum yapay zekâ teknolojilerinin kamu sektöründe benimsenmesinin kilit alanlarından birinin sağlık bakım hizmetleri sektörü olduğunu yansıtmaları bakımından dikkat çekicidir (Sun ve Medaglia, 2019). Günümüzde yapay zekâ temelli sistemlerin sağlık hizmetleri alanında kullanıldığı, fakat bu uygulamaların yakın gelecekte daha fazla yaygınlaşacağı bilinmektedir. Dünya genelinde ve Türkiye özelinde sağlık profesyonellerinin, özellikle de hemşirelerin, bu türden ileri yapay zekâ teknolojilerinden oldukça yoğun şekilde etkilenecekleri ileri sürülmektedir (Ronquillo vd., 2021). Buradan hareketle başta hemşireler olmak üzere hekim ve ebe unvanlı sağlık profesyonellerinin bu yeni araçlar ve uygulamaları tanıyarak farkındalık, bilgi ve beceri düzeylerini artırmaları oldukça önem arz etmektedir (Peltonen vd.,2021). Bu noktada metafor analizi sıkça kullanım alanı bulan bir yöntem olarak literatürde kendisine yer bulmaktadır.

Son yıllarda araştırmacılar, insanların sosyal gerçeklikleri nasıl çerçevlendirdiğini ve ilettiğini anlamlandırmak için metaforların kullanımını araştırmaktadırlar. Basit haliyle metafor; iki farklı alanı birbiriyle ilişkilendiren bir yapının genel adıdır. Örneğin “Aşk ateştir” yargısında aşk, ateş ile ilişkilendirilir. Oysa aşk ve ateş birbirinden farklı iki alanı temsil etmektedir. Kelimenin tam anlamıyla aşk ateş değildir. Aşk, soyut bir duygusal kavramdır. Ateş ise hissedilebilen, görülebilen veya dokunulabilen maddi bir nesnedir. Daha fazla insan aşkı deneyimlediğinden daha fazla ateşi görmüş veya hissetmiştir. Bu nedenle, aşkı bir ateş zihinsel modeli üzerinden alışılmadık şeyleri görselleştirmeye ve açıklamaya yardımcı olur (Owoseni, 2023). Özetle bu yöntem sayesinde bir kavram, olgu veya olayın başka bir kavram, olgu ya da olaya benzetilerek açıklanması olanaklı hale gelmektedir (Çetintaş ve Avcu, 2017). Bu bağlamda yapay zekâyı metaforik ifadeler kullanarak görselleştirmek ve açıklamak, yapay zekâyı daha geniş kitlelere iletmek ve onun etkilerini artırmak noktasında fırsatlar sunar. Sağlık çalışanlarının yapay zekaya ilişkin metaforik algılarını araştıran

herhangi bir çalışmaya ulaşamamıştır. Bu sebeple, çalışma kapsamında sağlık profesyonellerinin yapay zekaya ilişkin metaforik algılarının saptanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda şu Araştırma Sorularına (AS) cevaplar aranmıştır:

AS_(i): “Yapay zekâ denilince aklınıza ilk olarak gelen şey nedir?”

AS_(ii): “Yapay zekâ bir hayvan olsaydı .....olurdu, çünkü o .....’dır.”

AS_(iii): “Yapay zekâ bir marka olsaydı .....olurdu, çünkü o .....’dır.”

AS_(iv): “Yapay zekâ bir hastalık olsaydı .....olurdu, çünkü o .....’dır.”

YÖNTEM

Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji (olgu bilim) deseninde gerçekleştirilen bu çalışmada sağlık profesyonellerinden olan hekim, hemşire ve ebelerin yapay zekaya ilişkin metaforik algılarının saptanması amaçlanmıştır. Tek bir kişiye ait olan yaşanmış deneyimlerin toplamına atıfta bulunan fenomenoloji, yaşanan deneyimin anlamlandırılması olarak tanımlanmaktadır (Tekindal ve U. Arsu, 2020). Bu desende araştırmacı bir yandan konuyu ilgili bireylerin gözünden anlamlandırmaya çabalarırken, öte yandan ise araştırmanın hiçbir aşamasına müdahalede bulunmamaktadır (Patton, 2002). Kavramsal açıdan yapay zekâ günümüzde tümünden yabancı olunmayan fakat tam anlamıyla da kavranılamayan bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla bu noktada fenomenolojik araştırma deseni, bireylerin iç dünyalarını ve bilinçaltı yapılarını anlamaya çalışan yapısı ile ön plana çıkmakta (Saçan vd., 2022) ve bu anlamlandırma sürecine katkı sunmaktadır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 04-20 Mayıs 2022 tarihleri arasında çevrimiçi erişilen sağlık profesyonelleri oluşturmuştur. Katılımcıların (hekim, hemşire, ebe) belirlenmesinde kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada veri doyumu göre hareket edilmiş ve çalışmaya 112 sağlık profesyoneli katılım göstermiştir. Katılımcıların tanımlayıcı niteliklerinin analizleri (frekans, yüzde) SPSS V. 26 paket programı kullanılarak yapılmıştır. Elde edilen metaforlara ilişkin kelime bulutlarının oluşturulmasında ise <https://www.wordclouds.com/> web sitesinden faydalanılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanmasında anket yönteminden yararlanılmıştır. Google Forms vasıtasıyla oluşturulan e-anketler e-mail ve WhatsApp platformları üzerinden dağıtılmıştır. Mevcut alan yazın doğrultusunda hazırlanmış olan anketler iki bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilki; sağlık profesyonellerinin yapay zekâya ilişkin algılarını saptamaya yönelik olup, altı adet sorudan oluşmaktadır. İkinci bölüm ise sağlık profesyonellerinin yapay zekaya ilişkin algılarını metaforik olarak ortaya koymaya yönelik olup, dört adet sorudan meydana gelmektedir. Burada katılımcılara “Yapay zekâ denilince aklınıza ilk olarak gelen şey nedir?” sorusu sorulmuştur. Buna ek olarak “Yapay zekâ bir “hayvan”/”marka”/”hastalık” olsaydı .....olurdu, çünkü o .....’dır.” şeklindeki boşlukları tamamlamaları istenmiş ve sağlık profesyonelleri tarafından metafora atfedilen anlamlar belirlenmiştir. Çalışma kapsamında toplanan verilerin analizinde ise nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi; verilerden onun içeriğine ilişkin

tekrarlanabilir ve geçerli sonuçlar çıkarmak amacıyla kullanılan bir araştırma tekniğidir (Koçak ve Arun, 2006). Verilerin güvenilirliğini ve geçerliğini iyileştirmek için araştırmacılar arasındaki kodlayıcı uyumuna bakılmış olup, bu oran %84 gibi yüksek bir değere denk geldiği hesaplanmıştır. Ayrıca bu oranı iyileştirmek adına bulgular kısmında sağlık profesyonellerinin metaforlara yönelik benzetmeleri şekiller vasıtasıyla sunulmuştur.

BULGULAR

Katılımcıların tanımlayıcı niteliklerini içeren Tablo 1 incelendiğinde; %54,5'inin kadınlardan, %47,3'ünün hemşirelerden, %31,3'ünün ebelerden, %21,4'ünün ise hekimlerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Tanımlayıcı Özellikleri (N=112)

Sorular	Cevaplar	f	%
Cinsiyetiniz	Kadın	61	54,5
	Erkek	51	45,5
Mesleğiniz	Ebe	35	31,3
	Hemşire	53	47,3
	Hekim	24	21,4

Katılımcıların yapay zekâya dair algılarını içeren Tablo 12 incelendiğinde; %77,7'sinin daha önce bu kavramı duyduğu, %66,1'inin daha önce konuyla ilgili bir ders veya eğitim almadığı, %36,6'sının yapay zekânın tıp ve sağlık hizmetleri alanında kullanımı hakkında bilgi sahibi olduğu görülmektedir. Katılımcıların %56,3'ünün mesleki yaşamlarında bu türden ileri teknolojileri kullanmayı istedikleri, %68,8'inin sağlıkla ilgili eğitim veren kurumların müfredatlarında bunlarla doğrudan ilgili derslerin ve uygulamaların olması gerektiğini düşündükleri saptanmıştır. Ayrıca katılımcıların %42'sinin yapay zekânın hayatlarına her geçen gün daha fazla dâhil olmasının kendilerini meraklandırdığını, %27,7'sinin kendilerini heyecanlandırdığını, %18,8'inin kendilerini korkuttuğunu, %11,6'sının ise kendilerinin geleceğe daha iyimser bakmalarını sağladığı tespit edilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Yapay Zekâya İlişkin Algılarının Dağılımı (N=112)

Sorular	Cevaplar	f	%
Daha önce yapay zekâ kavramını duydunuz mu?	Evet	87	77,7
	Hayır	25	22,3
Daha önce yapay zekâ ile ilgili bir eğitim (ders, kurs, konferans) aldınız mı?	Evet	38	33,9
	Hayır	74	66,1
	Evet	41	36,6

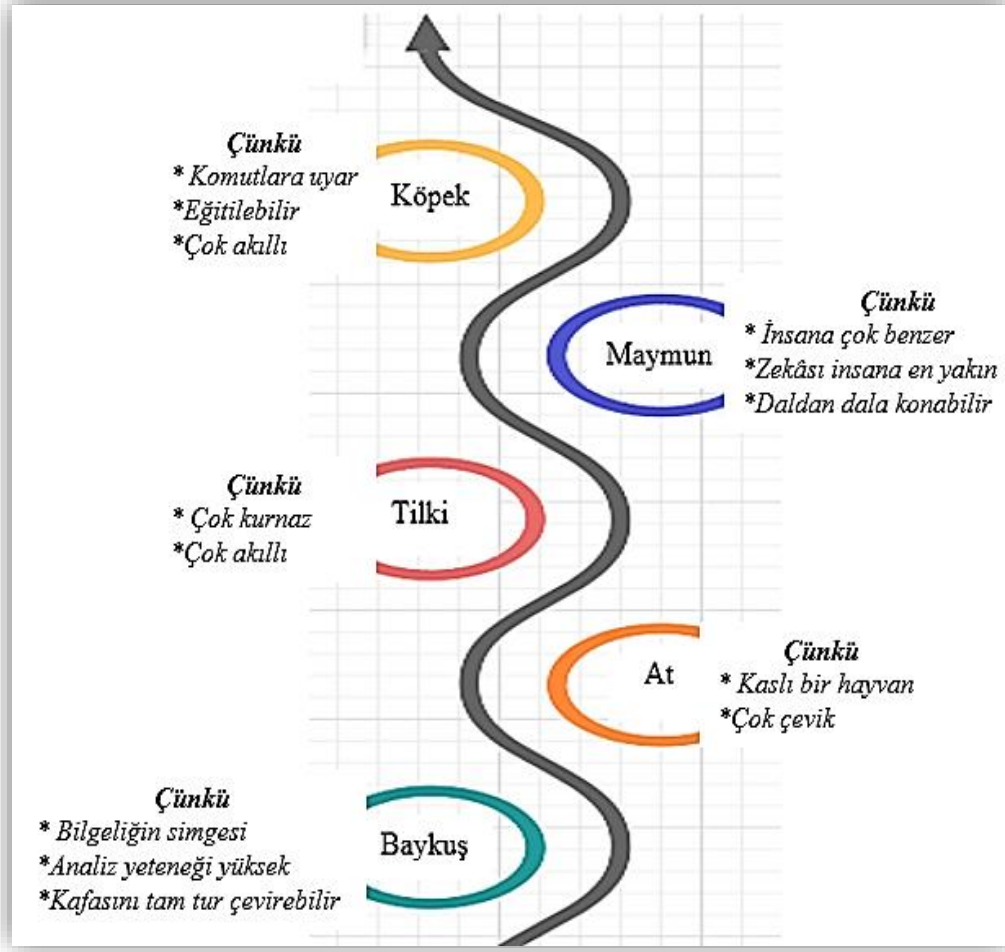
Yapay zekânın tıp ve sağlık hizmetleri alanında kullanımı hakkında bilgi sahibi misiniz?	Kısmen	34	30,4
	Hayır	37	33,0
İleride, mesleki yaşamınızda yapay zekâ temelli teknolojileri kullanmak ister misiniz?	Evet	63	56,3
	Hayır	25	22,3
	Emin Değilim	24	21,4
Sağlıkla ilgili eğitim veren kurumların müfredatlarında yapay zekâ ile ilgili dersler ve uygulamalar yer almalı mıdır?	Evet	77	68,8
	Hayır	21	18,8
	Fikrim Yok	14	12,5
Yapay zekânın hayatımıza giderek daha fazla dâhil olması, sizde nasıl bir duygu uyandırıyor?	Meraklandırıyor	47	42,0
	Heyecanlandırıyor	31	27,7
	Korkutuyor	21	18,8
	İyimser Bakmamı Sağlıyor	13	11,6

Katılımcılara; **“Yapay zekâ denilince aklınıza ilk olarak gelen şey nedir?”** sorusu sorulmuş ve bunun sonucunda toplam 27 farklı metaforik cevabın olduğu belirlenmiştir. Sırasıyla bu cevapların; Robot (f: 31), Teknoloji (f: 12), İşsizlik (f: 9), Bilgisayar (f: 8), Kolaylık (f: 7), Beyin (f: 5), Bilim (f: 4), Tembel İnsan (f: 4), Hologram (f: 4), İşgal (f: 3), Makine (f: 3), Uzay (f: 3), Ruhsuz Canlılar (f: 2), Olmayan Bir Şey (f: 2), Uçan Araba (f: 2), Konuşan Araba (f: 2), İnternet (f: 1), Endişe (f: 1), Cep Telefonu (f: 1), Yeni Doğmuş Bebek (f: 1), Zekâ (f: 1), İnsanüstü (f: 1), Gelecek (f: 1), Bilişim Şirketleri (f: 1), Bilişim Çağı (f: 1), Devrim (f: 1), Kumanda (f: 1) şeklinde olduğu ortaya konulmuştur. Cevaplara ilişkin kelime bulutları Şekil 1’de yer almaktadır.

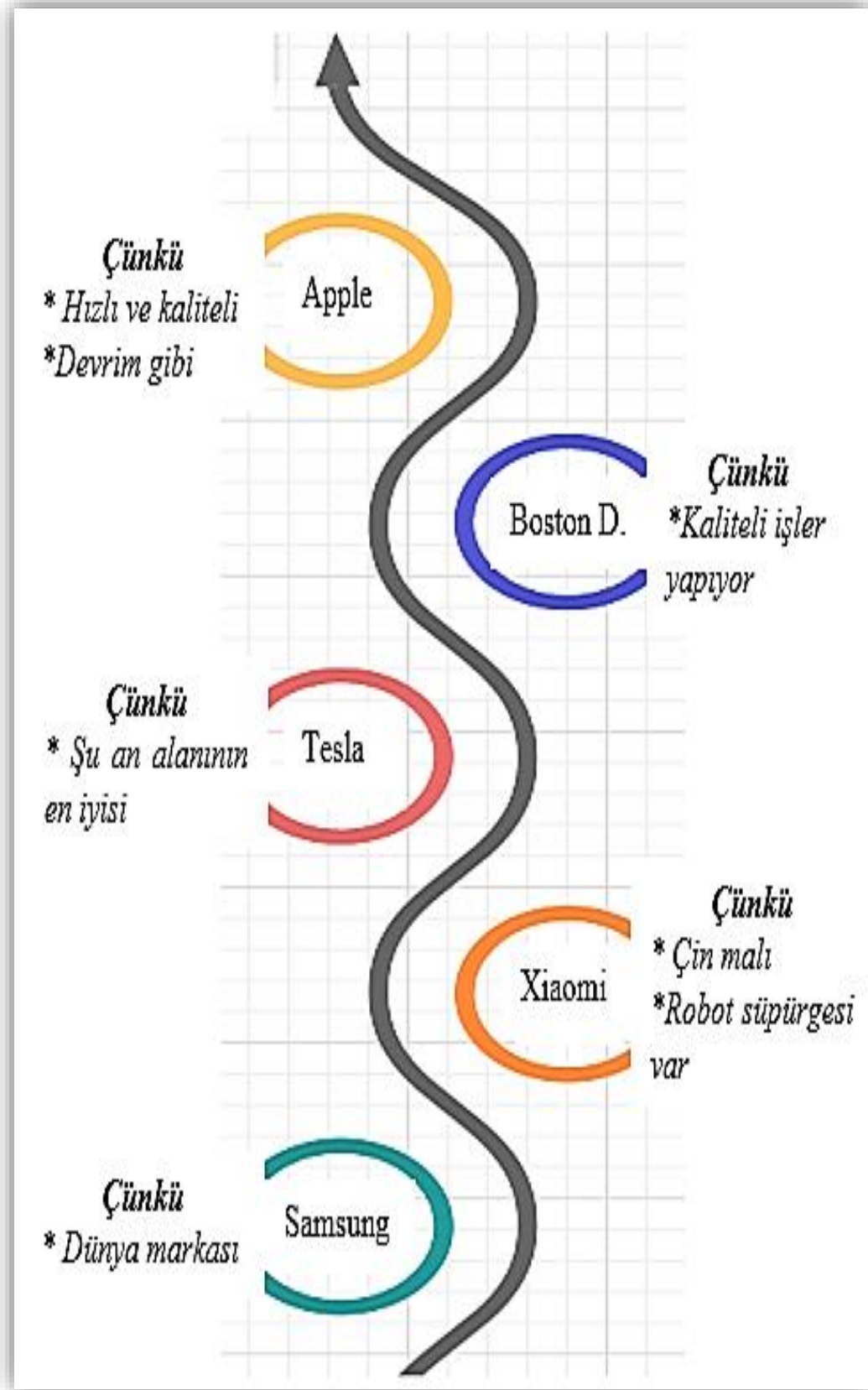
bir hayvan olması), Baykuş (Bilgeliği temsil etmesi, analiz yeteneğinin yüksek olması, kafasını tam tur döndürebilmesi).

Şekil 3. Yapay Zekâ ile En Fazla Özdeşleştirilen İlk Beş Hayvan ve Nedenleri

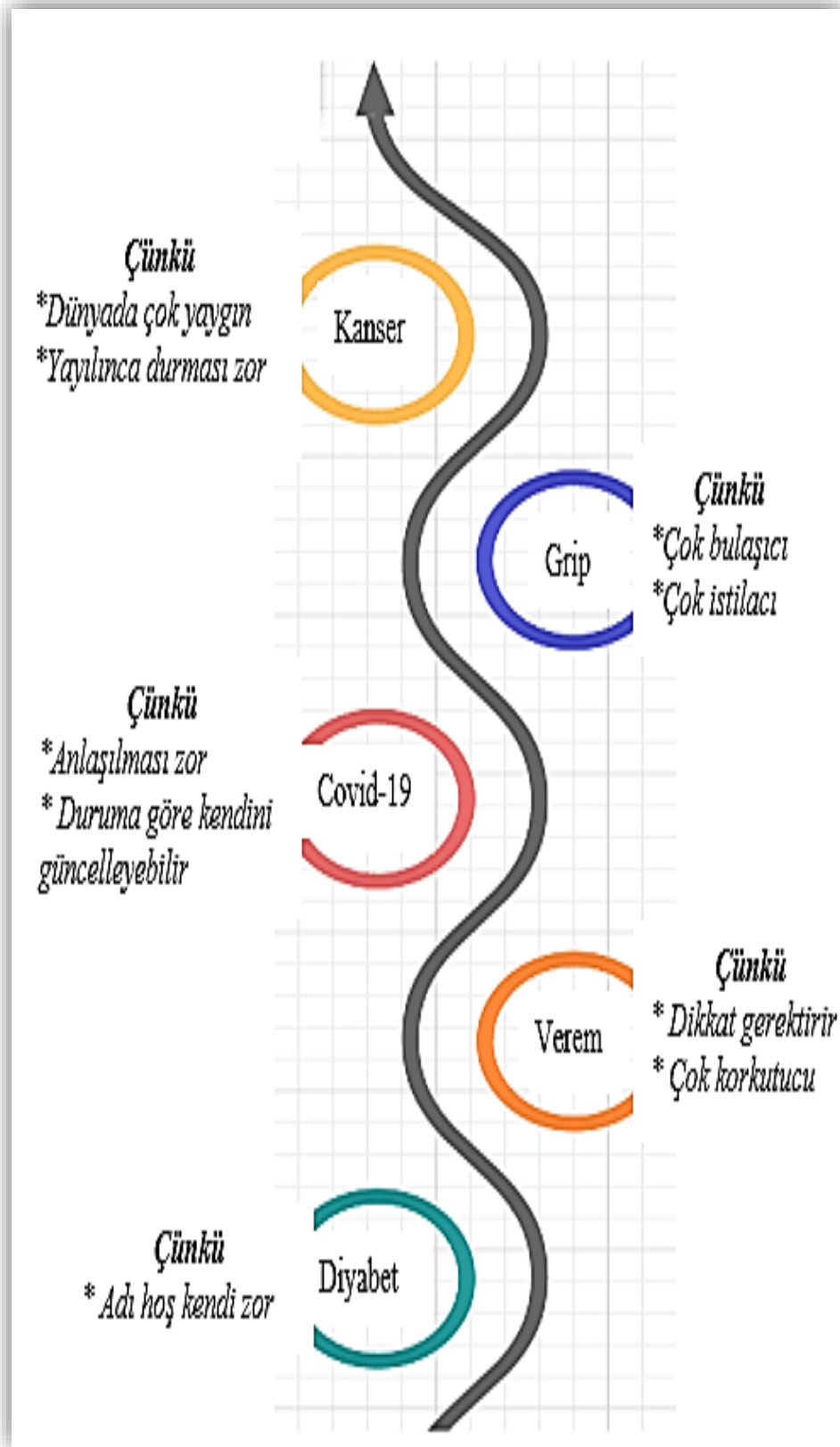
Katılımcılara; “*Yapay zekâ bir marka olsaydı .....olurdu, çünkü o .....’dır.*” şeklinde bir yargı verilmiş ve buradaki iki boşluğun doldurulması istenmiştir. Bunun sonucunda toplam 30 farklı metaforik cevabın olduğu belirlenmiştir. Sırasıyla bu cevapların; Apple (f: 20), Boston Dynamics (f: 16), Tesla (f: 13), Xiaomi (f: 10), Samsung (f: 8), Tech (f: 5), Google (f: 4), Boyner (f: 3), Mavi (f: 3), Toyota (f: 3), Levi’s (f: 3), LC Waikiki (f: 3), Bitcoin (f: 2), Adidas (f: 2), A101 (f: 2), Space X (f: 1), Cyber Net (f: 1), Nike (f: 1), Zara (f: 1), Coca Cola (f: 1), Pepsi (f: 1), Arçelik (f: 1), Vestel (f: 1), Puma (f: 1), Netflix (f: 1), Yamaha (f: 1), Simfer (f: 1), Gucci (f: 1), Reebok (f: 1), JBL (f: 1) şeklinde olduğu ortaya konulmuştur. Cevaplara ilişkin kelime bulutları Şekil 4’te yer almaktadır.

Şekil 5. Yapay Zekâ ile En Fazla Özdeşleştirilen İlk Beş Marka ve Nedenleri

Şekil 7. Yapay Zekâ ile En Fazla Özdeşleştirilen İlk Beş Hastalık ve Nedenleri

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Hekim, hemşire ve ebelerden oluşan 112 kişilik sağlık profesyonelinin katılımıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, katılımcıların yapay zekaya ilişkin metaforik algılarının saptanması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamındaki katılımcıların büyük çoğunluğunun kavramsal açıdan yapay zekâyâ aşına iken, yarıdan daha azının yapay zekânın tıp ve sağlık hizmetleri alanında kullanımı hakkında bilgi sahibi olduğu ortaya konulmuştur. Sağlık profesyonellerinin yarıdan fazlasının daha önce konuyla ilgili bir ders veya eğitim almadığını belirtmesine karşın, mesleki yaşamlarında bu türden ileri teknolojileri kullanmaya olumlu baktıkları, sağlıkla ilgili eğitim veren kurumların müfredatlarında bunlarla doğrudan ilgili derslerin ve uygulamaların olması gerektiği düşüncesine katıldıkları sonucuna varılmıştır. Ayrıca sağlık çalışanlarının yarıya yakınının, yapay zekânın hayatlarına her geçen gün daha fazla dâhil olmasının kendilerini meraklandırdığı bulgusuna erişilmiştir. Buradan hareketle sağlık çalışanlarının yapay zekâyâ dair algılarının genel olarak olumlu ve umut vaat edici olduğu yorumunda bulunulabilir.

Ulusal ve uluslararası alan yazın incelendiğinde, araştırma sonuçlarımızla kimi noktalarda paralellik gösteren veya örtüşmeyen bulgulara rastlamak mümkündür Örneğin; Kore’de 669 hekimin katılımıyla gerçekleştirilen bir çalışmada (Oh vd., 2019), hekimlerin %40’ının yapay zekâyâ aşına oldukları, %83’ünün yapay zekâyı tıp alanında faydalı buldukları, görece daha azının yapay zekanın kendi yerlerini alacağı konusunda kaygı duydukları rapor edilmiştir. Genel olarak Koreli hekimlerin sağlık alanında yapay zekâyâ yönelik olumlu tutumlar içerisinde oldukları ortaya konulmuştur.

Hekim, hemşire, terapist, hastane yönetici gibi farklı görev unvanlarından sağlık profesyonellerinin katılımıyla Birleşik Krallık’ta gerçekleştirilen bir çalışmada (Castagno ve Khalifa, 2020); katılımcıların %64’ünün işlerinde yapay zeka uygulamalarıyla hiç karşılaşmadıkları ve %80’inin yapay zeka kullanımıyla ilgili ciddi mahremiyet sorunları olabileceğini düşündükleri rapor edilmiştir. Hatta katılımcıların %40’ının, yapay zekâyı potansiyel olarak nükleer silahlardan bile tehlikeli gördükleri saptanmıştır.

Türkiye’de tıp fakültesi öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada (Öcal vd., 2020), geleceğin hekimlerinin neredeyse tamamına yakınının yapay zeka kavramına aşına olduğu, yarıya yakının ise yapay zekanın merak uyandırıcı olduğunu belirttikleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun ileride hekimlik hayatlarında yapay zekâyı kullanmak istedikleri saptanmıştır. Ayrıca öğrencilerin, tıp eğitimi müfredatlarında bu konunun yer alması yönünde fikir beyan ettikleri ortaya konulmuştur. Benzer olarak, tıp fakültesi öğrencilerinin katılımıyla Pakistan’da yürütülen bir araştırmada (Abid vd., 2019) da, yapay zekanın lisans tıp eğitimi müfredatına dahil edilmesi noktasında tıp öğrencileri arasında olumlu bir tutumun olduğu rapor edilmiştir.

Çalışma kapsamında sağlık profesyonellerine ilk olarak; **“Yapay zekâ denilince aklınıza ilk olarak gelen şey nedir?”** sorusu sorulmuş ve bunun sonucunda toplam 27 farklı metaforik cevaba erişildiği ortaya konulmuştur. Bu cevapların ise en fazla kullanım sıklığına sahip olan ilk beş sıradaki metaforların sırayla; **“Robot”, “Teknoloji”, “İşsizlik”, “Bilgisayar”, “Kolaylık”** olduğu sonucuna varılmıştır. Bu noktada yapay zekâyâ ilişkin üretilen metaforların Yararlı (Robot, Teknoloji, Bilgisayar, Kolaylık) ve Zararlı (İşsizlik) şeklinde iki başlık altında sınıflandırılması söz konusu olabilir. Özellikle sağlıkla ilgili alanlarda yapay zekânın faydalı/olumlu katkıları olduğunu ortaya koyan çalışmaların (Sit vd., 2020; Scheetz vd., 2021; Horsfall vd., 2021; Yüzbaşıoğlu, 2021) yanı sıra, yapay zekânın gelecekte insanları işsizliğe sevk edecek teknolojiler olduğunu raporlayan çalışmalar (Gao vd., 2020; Bin Dahmash vd., 2020; Abdullah ve Fakieh, 2020; Vu ve Lim, 2021) da mevcuttur. Öte yandan, literatürün incelendiği kadarıyla henüz konuyu sağlık çalışanları açısından metaforik bağlamda ele alan bir çalışmanın olmaması, mevcut sonuçların kıyaslanmasını zorlaştırmaktadır. Saçan vd. (2022) tarafından yapılan bir çalışmada, çocukların yapay zekaya ilişkin

metaforik algıları araştırılmıştır. Bu metaforik algılar Canlı ve Cansız olarak iki grupta kategorize edilmiştir. Canlı adı verilen gruptaki metaforların robot, beyin, insan, zekâ ve çocuk olduğu; Cansız adı verilen gruptaki metaforların ise bilgileri işler, makine, mucize, tehlikeli, güç, oyun ve kitap olduğu raporlanmıştır. Aktaş (2021) tarafından yapılan bir çalışmada, yönetici ve öğretmenlerin yapay zekaya ilişkin metaforik algıları araştırılmıştır. Yöneticiler tarafından 53, öğretmenler tarafından ise 108 adet metaforun üretildiği bildirilmiştir. Yöneticiler tarafından en fazla üretilen metaforların robot, bilgisayar, çocuk ve asistan olduğu; öğretmenler tarafından en fazla üretilen metaforların ise robot, bilgisayar, çocuk, makine ve yapay insan olduğu rapor edilmiştir. Aydın vd. (2022)'nin çalışmasında ise katılımcılar tarafından yapay zekanın benzetildiği metaforlar arasında; insan, beyin, zeka, robot, teknolojik araç-gereçler, yardım, bilim, bitki, makine, bebek, asistan gibi kavramların olduğu ortaya konulmuştur.

Çalışma kapsamında sağlık profesyonellerine ikinci olarak; **“Yapay zekâ bir hayvan olsaydı .....olurdu, çükü o .....’dır.”** şeklinde bir yargı verilmiş ve buradaki iki boşluğun doldurulması istenmiştir. Bunun sonucunda toplam 28 farklı metaforik cevabın olduğu ortaya konulmuştur. Bu cevapların ise en fazla kullanım sıklığına sahip olan ilk beş sıradaki metaforların sırayla; **“Köpek”, “Maymun”, “Tilki”, “At”, “Baykuş”** olduğu sonucuna varılmıştır. Katılımcıların yapay zekâyı niçin bu hayvanlar ile özdeşleştirdikleri incelendiğinde genel olarak; akıllı olması, kurnaz olması, çeviklik, kaslı olması, bilgelik, eğitilebilir olması gibi daha çok insanlara özgü niteliklere atıfta bulunulduğu dikkat çekmektedir. Üstün yetenekli çocukların geleceğin teknolojilerine (yapay zekâ, robotik, otonom sistemler) ilişkin görüşlerini içeren bir metafor analizi çalışmasında (Keskin ve Özkan, 2022), öğrencilerin bu teknolojileri benzettiği metaforlar arasında siyah panter, ahtapot, arı, bukalemun, baykuş, kaplan, karınca ve aslan gibi hayvanların da yer aldığı raporlanmıştır. Dolayısıyla atıfta bulunulan bu çalışma ile mevcut çalışma bulgularımızın kısmen örtüşüğünü ifade etmek mümkündür.

Çalışma kapsamında sağlık profesyonellerine üçüncü olarak; **“Yapay zekâ bir marka olsaydı .....olurdu, çükü o .....’dır.”** şeklinde bir yargı verilmiş ve buradaki iki boşluğun doldurulması istenmiştir. Bunun sonucunda toplam 30 farklı metaforik cevabın olduğu ortaya konulmuştur. Bu cevapların ise en fazla kullanım sıklığına sahip olan ilk beş sıradaki metaforların sırayla; **“Apple”, “Boston Dynamics”, “Tesla”, “Xiaomi”, “Samsung”** olduğu sonucuna varılmıştır. Elde edilen ilk beş sıradaki metaforik cevaplar incelendiğinde bunların genel olarak teknoloji devi olarak bilinen dünya markalarına ait olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar arasından Apple, Xiaomi ve Samsung markalarının ağırlıklı olarak akıllı telefon alanında, Boston Dynamics markasının robotlar üzerinde, Tesla'nın ise elektrikli otonom araçlar üzerinde uzmanlaştıkları ifade edilebilir. Buradan hareketle sağlık profesyonellerinin yapay zekâ kavramını daha çok dünyaca ünlü teknoloji lideri markalar ile özdeşleştirdikleri yorumunda bulunmak mümkündür. Çalışma sonuçlarıyla doğrudan ilgili herhangi bir bulguya rastlanılmamakla birlikte, Çetintaş ve Avcu (2017) tarafından yapılan bir çalışmada ortaöğretim öğrencilerinin robotik kavramına yönelik bakış açıları incelenmiştir. Katılımcıların robotik ile özdeşleştirdikleri metaforlardan bazılarının, ki bunlar mevcut çalışma bulgularımızla kısmen de olsa benzerlik gösteren metaforlardır, şunlar olduğu raporlanmıştır: teknoloji, ileri teknoloji, teknolojinin çekirdeği, teknolojinin can bulmuş hali, teknolojinin yapay zekaya dönüşmesi, makine, ev aletleri, araba, arabanın beyni... Dolayısıyla robotik deyince öğrencilerin aklına en fazla gelen metaforların teknoloji ve yapay zekâ ile ilgili olduğu ifade edilebilir.

Çalışma kapsamında sağlık profesyonellerine dördüncü olarak; **“Yapay zekâ bir hastalık olsaydı .....olurdu, çükü o .....’dır.”** şeklinde bir yargı verilmiş ve buradaki iki boşluğun doldurulması istenmiştir. Bunun sonucunda toplam 21 farklı metaforik cevabın olduğu ortaya konulmuştur. Bu cevapların ise en fazla kullanım sıklığına sahip olan ilk beş sıradaki

metaforların sırayla; “Kanser”, “Grip”, “Covid-19”, “Verem”, “Diyabet” olduğu sonucuna varılmıştır. Bu noktada yapay zekâyâ ilişkin üretilen metaforların Bulaşıcı Hastalıklar (Grip, Covid-19, Verem) ve Bulaşıcı Olmayan Hastalıklar (Kanser, Diyabet) şeklinde iki başlık altında sınıflandırılması söz konusu olabilir. Burada katılımcıların yapay zekâyı bulaşıcı hastalıklar ile özdeşleştirmelerinde günümüzde yapay zekânın toplumun pek çok kesiminde (tüm yaş grupları ve eğitim kademelerinde) hızla farkındalık kazanması ve yayılması anlatılmak istenmiş olabilir. Ayrıca yapay zekânın kanser ve diyabete benzetilmesinin altında yatan nedenlerden belki de en önemlisinin, bulaşıcı olmayan bu hastalıkların tüm dünyada yaygın şekilde görülüyor olması olabilir. Tıpkı bu hastalıklar gibi yapay zekânın yayılma hızı ve kapsamı da teknolojinin gelişmesine paralel olarak tüm dünyada hızlı bir gelişim ve yayılım göstermektedir. Öte yandan çalışma bulgularımız ile doğrudan ilişkili herhangi bir araştırmaya rastlanılmamış olması, söz konusu mevcut bulguların derinlemesine tartışılmasını ve yorumlanması güçleştiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Aktaş (2021)’in metaforik çalışmada okul yöneticileri tarafından yapay zeka “virüs”e benzetilmişken; öğretmenlerin metaforlarına göre ise “sinir sistemi”, “hücre”, “organizma”, “ilaç” gibi kavramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Özkoç ve Karalar (2019)’ın öğrencilerin Endüstri 4.0 kavramına ilişkin algıları hakkında yaptıkları bir çalışmada, katılımcıların ürettikleri metaforlar arasında “grip hastalığı” ve “insan vücudu” kavramlarının olduğu rapor edilmiştir. Öztürk ve Badur (2020) tarafından ilkökul öğrencilerin teknoloji kavramına bakış açılarına dair yürütülen bir diğer çalışmada ise katılımcılar tarafından üretilen metaforlardan birinin “virüs” olduğu ortaya konulmuştur.

İncelendiği kadarıyla alan yazında konuyla ilgili sağlık personeli üzerinden gerçekleştirilen herhangi bir çalışmaya rastlanmamış olması göz önünde bulundurulursa, çalışma kapsamında elde edilen bulguların ve varılan sonuçların mevcut boşluğu kısmen de olsa dolduracağı ve alanın gelişimine katkı sunacağı belirtilebilir. Sağlık profesyonellerinin yapay zekaya ve robotik teknolojilerine ilişkin algılarının ortaya konulmasında daha fazla ve geniş kapsamlı metaforik araştırmalara ihtiyaç olduğu ortadadır. Buradan hareketle, gelecekte bu konu üzerinde daha fazla çalışma planlanarak hem konunun sağlık camiası tarafından nasıl algılanıp görüldüğü ortaya konulabilir, hem de sağlık yönetimi alanının gelişimine katkıda bulunulabilir.

KAYNAKÇA

- Abdullah, R., & Fakieh, B. (2020). Health care employees’ perceptions of the use of artificial intelligence applications: survey study. *Journal of Medical Internet Research*, 22(5), e17620.
- Abid, S., Awan, B., Ismail, T., Sarwar, N., Sarwar, G., Tariq, M., ... & Rehman, A. U. (2019). Artificial Intelligence: Medical Students Attitude in District Peshawar Pakistan. *Pakistan Journal of Public Health*, 9(1), 19-21.
- Adaş, E.,& Erbay, B. (2022). Yapay Zekâ Sosyolojisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(1), 326-337.
- Akgerman, A., Yavuz, E. D. Ö., Kavaslar, İ., & Güngör, S. (2022). Yapay Zekâ ve Hemşirelik. *Sağlık Bilimlerinde Yapay Zekâ Dergisi (Journal of Artificial Intelligence in Health Sciences) ISSN: 2757-9646*, 2(1), 21-27.
- Aktaş, A. (2021). Yönetici ve Öğretmen Görüşlerine Göre Yapay Zekâ: Bir Metafor Çalışması. 1.Ulusal Eğitimde Yapay Zekâ Uygulamaları Kongresi, 28-30 Haziran 2021 Şanlıurfa.

- Aydın, S., Duman, E., Bertiz, Y. & Birişçi, S. (2022). Investigation of the effects of computer-aided animations on conceptual understanding through metaphors: An example of artificial intelligence. *Journal of Educational Technology & Online Learning*, 5(4), 1140-1159.
- Bin Dahmash A, Alabdulkareem M, Alfutais A, Kamel AM, Alkholaiwi F, Alshehri S, et al. (2020). Artificial intelligence in radiology: does it impact medical students preference for radiology as their future career?. *BJR Open*, 2, 20200037.
- Castagno, S., & Khalifa, M. (2020). Perceptions of Artificial Intelligence Among Healthcare Staff: A Qualitative Survey Study. *Frontiers in Artificial Intelligence*, 3, 84.
- Çetintaş, E., & Avcu, Y. (2017). Investigating the metaphorical perceptions of high school students towards the concept of robotics. *Route Educational and Social Science Journal*, 20, 78-98.
- Demir, K., & Güraksın, G. E. (2022). Determining middle school students' perceptions of the concept of artificial intelligence: A metaphor analysis. *Participatory Educational Research*, 9(2), 297-312.
- Ever, D., & Demircioğlu, E. N. (2022). Yapay Zekâ Teknolojilerinin Kalite Maliyetleri Üzerine Etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31(1), 59-72.
- Filiz, E., Güzel, Ş., & Şengül, A. (2022). Sağlık Profesyonellerinin Yapay Zekâ Kaygı Durumlarının İncelenmesi. *Journal of Academic Value Studies*, 8(1), 47-55.
- Gao, S., He, L., Chen, Y., Li, D., & Lai, K. (2020). Public perception of artificial intelligence in medical care: Content analysis of social media. *Journal of Medical Internet Research*, 22(7), e16649.
- Horsfall, H. L., Palmisciano, P., Khan, D. Z., Muirhead, W., Koh, C. H., Stoyanov, D., & Marcus, H. J. (2021). Attitudes of the Surgical Team Toward Artificial Intelligence in Neurosurgery: International 2-Stage Cross-Sectional Survey. *World Neurosurgery*, 146, e724-e730.
- Hoşgör, H. & Bozkurt, Ş. A. (2023). Sağlıkta Yapay Zekâ ve Robotlar Hakkında Kimler Ne Düşünüyor? Kuşaklar Üzerine Bir Araştırma. *Social Sciences Research Journal*, 12 (1), 13-25.
- Hoşgör, H. & Güngördü, H. (2022). Sağlıkta Yapay Zekânın Kullanım Alanları Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (35), 395-407.
- Keskin, M., & Özkan, M. (2022). 2053 Yılı Hedefleri Bağlamında Geleceğin Teknolojisine Yönelik Alguların Metaforlar Aracılığıyla İncelenmesi: Üstün Yetenekli Çocuklar Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 6(1), 291-315.
- Koçak, A., & Arun, Ö. (2006). İçerik analizi çalışmalarında örneklem sorunu. *Selçuk İletişim*, 4(3), 21-28.
- Oh, S., Kim, J. H., Choi, S. W., Lee, H. J., Hong, J., & Kwon, S. H. (2019). Physician confidence in artificial intelligence: an online mobile survey. *Journal of Medical Internet Research*, 21(3), e12422.
- Owoseni, A. (2022). What is digital transformation? Investigating the metaphorical meaning of digital transformation and why it matters. *Digital Transformation and Society*, 2(1), 78-96.
- Öcal, E. E., Atay, E., Önsüz, M. F., Altın, F., Çokyigit, F. K., Kılınç, S., Köse, Ö. S., & Yiğit, F. N. (2020). Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Tıpta Yapay Zekâ ile İlgili Düşünceleri. *Türk Tıp Öğrencileri Araştırma Dergisi*, 2(1), 9-16.
- Özkoç, H. H., & Karalar, H. (2019). K12 ve lisans öğrencilerinin Endüstri 4.0 kavramına ilişkin algıları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 243-258.

- Özyurt, M. & Badur, M. (2020). İlkokul Öğrencilerinin “Teknoloji” kavramına ilişkin metaforik algıları ve öğrenme süreçlerinde teknoloji kullanımları. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 1161-1177.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods*. (3rd Edition). Thousands Oaks: SAGE.
- Peltonen, L.M., Topaz, M., Ronquillo, C., Pruinelli, L., Sarmiento, R. F., Badger, M. K., ... Alhuwail, D. (2016). Nursing Informatics Research Priorities for the Future: Recommendations from an International Survey. *Nursing Informatics*, 225, 222–226.
- Ronquillo, C. E., Peltonen, L. M., Pruinelli, L., Chu, C. H., Bakken, S., Beduschi, ... Topaz, M. (2021). Artificial Intelligence in Nursing: Priorities and Opportunities from an International Invitational Thinktank of the Nursing and Artificial Intelligence Leadership Collaborative. *Journal of Advanced Nursing*, 77(9), 3707–3717.
- Saçan, S., Yaralı, K. T., & Kavruk, S. Z. (2022). Çocukların Yapay Zekâ Kavramına İlişkin Metaforik Algılarının İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (64), 274-296.
- Scheetz, J., Rothschild, P., McGuinness, M., Hadoux, X., Soyer, H. P., Janda, M., ... & van Wijngaarden, P. (2021). A survey of clinicians on the use of artificial intelligence in ophthalmology, dermatology, radiology and radiation oncology. *Scientific Reports*, 11(1), 1-10.
- Singil, N. (2022). Yapay Zekâ ve İnsan Hakları. *Public and Private International Law Bulletin*, 42(1), 121-158.
- Sit, C., Srinivasan, R., Amlani, A., Muthuswamy, K., Azam, A., Monzon, L., & Poon, D. S. (2020). Attitudes and perceptions of UK medical students towards artificial intelligence and radiology: A multicentre survey. *Insights into Imaging*, 11(1), 1-6.
- Sun, T. Q., & Medaglia, R. (2019). Mapping the challenges of Artificial Intelligence in the public sector: Evidence from public healthcare. *Government Information Quarterly*, 36(2), 368-383.
- Tekindal, M., & U. Arsu, Ş. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 20(1), 153-172.
- Vu, H. T., & Lim, J. (2021). Effects of country and individual factors on public acceptance of artificial intelligence and robotics technologies: a multilevel SEM analysis of 28-country survey data. *Behaviour & Information Technology*, 1-14.
- Yüzbaşıoğlu, E. (2021). Attitudes and perceptions of dental students towards artificial intelligence. *Journal of Dental Education*, 85(1), 60-68.